

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SAVUNMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MÜDAFİ
YARDIMINDAN YARARLANMA HAKKI**

Tufan ÇALDIRAN
18904006

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SAVUNMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MÜDAFİ
YARDIMINDAN YARARLANMA HAKKI**

Tufan ÇALDIRAN
18904006

Danışman
Prof. Dr. Fazıl Hüsni ERDEM

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Savunma Hakkının Bir Unsuru Olarak Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

15/06/2020

Tufan ÇALDIRAN

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Tufan Çaldıran tarafından yapılan “Savunma Hakkının Bir Unsuru Olarak Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan:.....

Üye :

Üye :

Tez Savunma Sınavı Tarihi: .../.../...

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../.../2020

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Savunma hakkı, adil bir yargılanma için suç isnat edilen kişiye tanınan, etkin şekilde kullanılması gereken temel haklardandır. Bu kapsamda suç isnat edilen kişiye kendisini savunması için imkân verilir. Ancak kişi her zaman kendisini etkin şekilde savunamayabilir. Müdafî, suç isnat edilen kişinin yanında savunma makamının ayrı bir öznesi olarak yer alarak savunma hakkının etkin şekilde kullanılmasını sağlar. Bunun için de müdafîye birçok yetki ve görev verilmiştir. Bu noktada müdafînin donanımlı olması da önemlidir. Tez çalışmasında savunma hakkı içerisinde yer alan müdafî yardımından yararlanma hakkı incelenerek, bu hakkın önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamda bana bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren ve katkıda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Fazıl Hüsni Erdem'e saygı ve şükranlarımı sunarım. Tez yazma sürecimde ve kaynak araştırma çalışmalarında yardımcı olan kadim dostum Fatih Gündüz'e teşekkür ederim.

Ayrıca tez yazma sürecimde, çalışmalarımnda her daim sabırla yanımda bulunan, destek olan ve uygun bir çalışma ortamı sağlayan sevgili eşim ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Tufan Çaldıran

Diyarbakır-2020

ÖZET

Adil yargılanma hakkı, insan haklarının korunmasını güvence altına alan temel haklardan biridir. Adil yargılanma hakkının tesisi için şüpheli veya sanığa tanınan temel haklardan birisi de savunma hakkıdır. Savunma hakkı olmadan adil bir yargılamadan söz edilemez. Suç isnadı altında olan kişinin kendisini savunması için gereken hukuki olanakların tümü savunma hakkı kapsamında yer alır.

Maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında şüpheli veya sanık kendisini bizzat savunabileceği gibi müdafî aracılığıyla da savunabilir. Şüpheli veya sanığın yargılama makamları karşısında kendisini özgürce ve etkin bir biçimde ifade edebilmesi ve savunabilmesi -işin tabiatı gereği- çoğu kez mümkün olamamakta, hukuki yardıma ihtiyaç duyabilmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak, yani, adil yargılanmanın temel bir unsuru olan savunma hakkının etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla, adli işlemlere başlanıldığı andan itibaren şüpheli veya sanığın müdafiden yararlanma hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir.

Anahtar Sözcükler

Adil yargılanma ilkesi, savunma hakkı, müdafî yardımı, müdafinin önemi ve müdafinin yetkileri.

ABSTRACT

Right to a fair trial is one of the fundamental rights that guarantee human rights to be protected. One of the fundamental rights that the accused or suspect is entitled is the right of defence. Without the right of defence, fair trial can't be mentioned. Right of defence contains all the legal opportunities that are necessary for the accused to defend himself.

To ascertain the material fact, the accused or suspect can be defended not only by himself but also by an advocate. In the nature of things, it can't be mostly possible for the accused or suspect to defend himself freely and effectively in the presence of the judicial authority so he may need legal aid. In order to meet this need that is to ensure the use of the right of defence effectively, which is a fundamental element of a fair trial, right from the start of the procedural acts, it is admitted that the accused or suspect has the right for an advocate.

Keywords

The fair trial principle, right of defence, advocate support, the significance of the advocate, authorities of the advocate.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA İLKESİNİN BİR UNSURU OLARAK

SAVUNMA HAKKI

1.1. SAVUNMA HAKKI KAVRAMI.....	4
1.2. SAVUNMA HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	7
1.1.1. Savunma Hakkının Batıdaki Tarihsel Gelişimi.....	9
1.1.1.1. Antik Yunan Hukuku	9
1.1.1.2. Roma Hukuku	10
1.1.1.3. Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa Hukuku	11
1.1.2. Savunma Hakkının İslam Hukukundaki Tarihsel Gelişimi.....	13
1.1.3. Savunma Hakkının Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişimi.....	14
1.1.3.1. Osmanlı Döneminde Savunma Hakkı	14
1.1.3.2. Cumhuriyet Döneminde Savunma Hakkı	16
1.3. ADİL YARGILANMA VE SAVUNMA HAKKI.....	17
1.3.1. Kanunla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Mahkemede Yargılanma Hakkı.....	20
1.3.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkı.....	22
1.3.3. Aleni ve Duruşmalı Yargılama Hakkı.....	24
1.3.4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi	26

1.4. SAVUNMA HAKKININ KAPSAMI VE SINIRLARI.....	28
1.4.1. İsnadı Öğrenme Hakkı	28
1.4.2. Savunma Hazırlanması İçin Gerekli Zaman ve Kolaylıklara Sahip Olma.....	30
1.4.3. Susma Hakkı ve Kendini Suçlamama Hakkı	32
1.4.4. Tanık Dinletme ve Tanık Sorgulama Hakkı	35
1.4.5. Ücretsiz Tercümandan Faydalanma Hakkı	38
1.4.6. Sanığın Kendisini Bizzat Savunması veya Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı	41
1.4.7. Savunma Hakkının Dokunulmazlığı	43
1.4.8. Masumiyet Karinesi	45
1.4.9. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri	48
1.4.9.1. Silahların Eşitliği İlkesi	48
1.4.9.2. Çelişmeli Yargılama İlkesi.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

MÜDAFİ YARDIMINDAN YARARLANMA HAKKI

2.1. MÜDAFİNİN TANIMI, HUKUKİ KONUMU, ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ	52
2.1.1. Tanımı	52
2.1.2. Hukuki Konumu	55
2.1.2.1. Şüpheli veya Sanığın Temsilcisi Olduğu Görüşü.....	55
2.1.2.2. Şüpheli veya Sanığın Yardımcısı Olduğu Görüşü	56
2.1.2.3. Bağımsız Bir Adli Organ Olduğu Görüşü.....	57
2.1.2.4. Hem Bağımsız Bir Adli Organ Hem de Şüpheli veya Sanığın Yardımcısı Olduğu Görüşü	57
2.1.2.5. Değerlendirme	58
2.1.3. Müdafî Yardımının Önemi ve Gerekliliği.....	59
2.2. MÜDAFİDEN YARARLANMA BİÇİMLERİ	61
2.2.1. İsteğe Bağlı Müdafilik.....	61
2.2.2. Zorunlu Müdafilik	63
2.3. MÜDAFİLİĞİN KOŞULLARI.....	65
2.4. MÜDAFİNİN BAĞIMSIZLIĞI.....	66

2.4.1. Genel Olarak	66
2.4.2. Şüpheli veya Sanığa Karşı Bağımsızlığı	67
2.4.3. Üçüncü Kişilere Karşı Bağımsızlığı.....	68
2.4.4. Yargı Organlarına Karşı Bağımsızlığı.....	69
2.4.5. Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Bağımsızlığı.....	70
2.5. MÜDAFİ SAYISI	71
2.6. MÜDAFİNİN GÖREVİNİN SONA ERMESİ.....	72
2.6.1. Ceza Soruşturma veya Kovuşturmasının Sona Ermesi	72
2.6.2. Müdafinin İstifası	74
2.6.3. Müdafinin Görevinden Azledilmesi.....	76
2.6.4. Müdafinin Ölümü veya Müdafilik Şartlarını Yitirmesi	78
2.6.5. Müdafinin Görevden Yasaklanması.....	79
2.6.6. Başka Müdafî Seçilmesi veya Görevlendirilmesi	81
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MÜDAFİNİN YETKİ, GÖREV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	
3.1. MÜDAFİNİN YETKİLERİ	83
3.1.1. Dosyayı İnceleme ve Dosyadan Örnek Alma Yetkisi.....	83
3.1.2. Şüpheli veya Sanıkla Müdafinin Haberleşme ve Görüşme Yetkisi .	85
3.1.3. İşlemlerin Bildirilmesini İsteme Yetkisi	88
3.1.4. Yargılama İşlemlerinde Hazır Bulunma Yetkisi	89
3.1.5. Soru Sorma Yetkisi	92
3.1.6. Kanun Yollarına Başvurma Yetkisi	95
3.2. MÜDAFİNİN GÖREV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	97
3.2.1. Savunma Yapma	97
3.2.2. Maddi Gerçeğin Ortaya Çıkarılmasına Yardım Etme.....	99
3.2.3. Sır Saklama	101
3.2.4. Görevini Özenle ve Dürüstlikle Yerine Getirme.....	103
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	109

KISALTMALAR

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFMD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
Av. K.	1136 Sayılı Avukatlık Kanunu
Av.	Avukat
AYM	Anayasa Mahkemesi
B. No.	Başvuru Numarası
BAM	Bölge Adliye Mahkemesi
BAÜHFMD	Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
C.	Cilt
CD	Ceza Dairesi
CMK	5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
çev.	Çeviren
E.	Esas
Ed.	Editör
EÜHFMD	Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
HD.	Hukuk Dairesi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFMD	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	Karar
m.	madde
p.	Paragraf
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
ss.	sayfa sayısı
SÜHFMD	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
T.	Tarih
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK	3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu
vd.	Ve devamı
Y.	Yıl
YCGK	Yargıtay Ceza Genel Kurulu

GİRİŞ

İnsan hakları kavramı, tüm dünyanın kabul ettiği, devlet ve toplum için vazgeçilmez bir kriterdir. Her insan, başka bir şarta bağlı olmadan, insan olduğundan ötürü doğuştan dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez nitelikteki insan haklarına sahiptir. Bundan ötürü insan hakları diğer hukuk kurallarının da üstündedir. İnsan hakları, kişinin, onurlu bir yaşam sürdürmesi için vardır ve hukuk devleti ilkesinin geçerli olduğu sistemlerde daha güçlü şekilde korunmaktadır. İnsan haklarının ihlal edilmesi halinde hak ve özgürlüklerin korunması için adil bir yargılamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Adil yargılanma hakkı, hukuk düzeninin sağlanabilmesi için kişilerin haklarını korumayı hedefleyen en temel haklardandır. Demokratik toplum düzeninin bir gereği olarak yargısal faaliyet sonucu uyuşmazlıkların çözülmesi ile bireysel hakların tesisi sağlanmaktadır. Bu noktada herkesin yargıya korkusuzca ve özgürce başvurabilmesi ve haklarını savunabilmesi gerekmektedir.

Adil yargılanma hakkı ile her insanın yasal zeminde, bağımsız yargı makamları huzurunda hakkını isteme özgürlüğü vardır. Bu özgürlüğü kullanırken kişiler, yargılamanın, temel ilkelerine uygun şekilde yürütülerek sonuçlanmasını isteme hakkına sahiptir. Adil yargılanma, kişiler için hak, yargı makamları ve dolayısıyla devlet için görevdir. Devletin de bu hakkın kullanılması için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.

Adil yargılama içerisinde savunma hakkı önemli bir yere sahiptir. Çünkü adil bir yargılamadan söz edilebilmesi için ceza muhakemesinde iddia, savunma ve yargılama makamlarının bulunması şarttır. Adil yargılama için gerekli önlemleri almak ve adil bir yargılama yapmak zorunda olan devletin, iddia karşısında savunma hakkını da etkin şekilde kullanmak için gerekli tedbirleri alması gerekir.

Savunma hakkı, adil yargılanma hakkının vazgeçilmez bir unsuru olup, düşünce ve ifade hürriyetinin önemli bir uygulama biçimidir. Çünkü herkesin, yargılama makamları karşısında kendini özgürce savunabilme imkanına sahip olması gerekir. Böyle bir hakka sahip olmayan kişiler kendini rahatça savunamayacak, dolayısıyla ulaşmak istenen maddi gerçeğe ulaşmak da mümkün olmayacaktır.

Savunma hakkı ile kişiye kendisini aklamayı ya da daha az ceza almasını gerektiren durumları açıklaması için hukuki imkân tanınmış olmaktadır. Temel bir hak olan savunma hakkı kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan biridir. Dolayısıyla asıl olan kişinin kendini bizzat savunmasıdır. Zorunlu müdafilik istisna olmak üzere, savunma hakkı şüpheli veya sanığın özgür iradesi ile müdafisi aracılığıyla kullanılabilir.

Ceza muhakemesinde itham edilen her şahsın hukuki konularda deneyimi ve bilgisi bulunmamaktadır. Bu sebeple bu kişiler bazen neden suçlandıklarını dahi algılayamayacak ve nasıl savunma yapacaklarını bilemeyecek durumdadır. Hukuki eğitimi olsa bile itham edilen kişi, yargılama esnasında endişeyle ve tedirginlikle hareket ederek sağlıklı bir savunma yapamayabilecektir. Bu sebeple itham edilen her şahıs savunma hakkını kullanırken etkin bir savunma yapabilmek için müdafiyeye ihtiyaç duyabilecektir.

Müdafiyeye, suç isnat edilen kişinin savunmasına hukuki bilgi ve deneyimiyle destek olarak maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında, savunduğu kişinin hak ettiği kadar fazla ceza almaması için çaba göstermektedir. Böylece maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardımcı olarak kamunun yararına ve yargının saygınlığına katkıda bulunmuş olmaktadır.

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin en önemli sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 6/3-c maddesinde yer alan ve iç hukukta Anayasanın 36. maddesinde yer alan müdafiden yararlanma hakkı, çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde savunma hakkı kavramı konusunda genel açıklama yapılarak savunma hakkının uluslararası hukukta ve iç hukuktaki tarihsel gelişim

süreci ele alınmış, savunma hakkının kapsamı üzerinde durulmuş ve son olarak adil yargılanma ilkesi temel unsurları ile açıklanarak savunma hakkı ile ilişkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde, çalışmanın konusu olan müdafî yardımından yararlanma hakkı her yönüyle ele alınarak, müdafinin tanımı, konumu ve gerekliliği açıklanmış, müdafiden yararlanma hakkının sınırlarından bahsedildikten sonra müdafilik görevinin sona ermesi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, yargılama makamında ayrı suje olarak yer alan müdafinin savunma hakkı kapsamında yetki, görev ve yükümlülükleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmada incelenen hususlarla ilgili çıkarımlarla birlikte, adil yargılanma ve savunma hakkı içerisinde müdafî yardımından yararlanmanın önemli bir hak olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları ve iç hukuktaki yargı kararlarından da istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA İLKESİNİN BİR UNSURU OLARAK SAVUNMA HAKKI

1.1. SAVUNMA HAKKI KAVRAMI

Sözlük anlamı olarak savunma, “saldırıya karşı koyma, müdafaa; bir kişiyi, düşünceyi doğru, haklı göstermeyi amaçlayan yazı veya konuşma, savunu, müdafaname” şeklinde tanımlanmaktadır.¹

Hukuki kavram olarak savunma, kişinin yargı ve yetkililer önünde, kendisine verilen yasal haklarını kullanmak suretiyle gerekli gördüğü biçimde kendisini koruması olarak tanımlanabilir.²

Savunma kavramı, dar ve geniş anlamda savunma, bireysel ve kolektif (kamusal) savunma şeklinde sınıflandırılabilir.

Dar anlamda savunma, kişinin suçlamaya karşı cevap vermesi, yalnızca suçlanan kişinin kendini savunmasıdır. Dar anlamda savunma ile suçlanan kişi, yetkili yargılama makamı karşısında, isnat edilen suçu işlemediğini, işlemiş olduğu fiilin kanunen suç oluşturmadığını ya da yasal gerekçelerle cezalandırılmaması gerektiğini veya iddia edildiğinden daha az cezayı hak ettiğini ileri sürmektedir.³ Dar anlamda savunmayı savunan görüşe göre, savunma hakkının yalnız itham edilen kişi için tanındığı savunulur.⁴

1 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=söz> sorgulama tarihi 09.10.2019

2 Öztekin Tosun, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 4.Bası, 1984, s. 252.

3 Metin Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 204-205.

4 Tosun, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri**, s.200.

Geniş anlamda savunma ise, suçlanan kişinin, kendisini müdafaa edebilmesi için yasal haklarından faydalanma⁵, kendisi hakkında yapılan işlemlere ve eylemlere itiraz edebilme, dilekçe verme, açıklamada bulunma, sorular sorma, yapılan isnada karşılık iddia ve karşı isnatta bulunabilmesi⁶ şeklinde yapmış olduğu savunma biçimidir.

Savunma hakkı, doktrinde, bireysel savunma ve kollektif (kamusal) savunma olarak da sınıflandırılmaktadır. Bireysel savunma, suçlanan kişinin, kendisini bireysel olarak müdafaa etmesi olarak tanımlanabilir.⁷ İddia makamının maddi gerçeği araştırma görevi kapsamında, suçlanan kişinin lehine olan delilleri toplaması da bireysel savunma içerisinde yer alır. Kamusal savunma ise, suçlanan kişinin savunma hakkını müdafî yardımı ile kullanması, müdafinin hukuki yardımından yararlanması olarak tanımlanabilir.⁸ Kollektif savunma hakkı kullanıldığı durumda bireysel savunma da varlığını sürdürecektir, suçlanan kişi ile birlikte müdafî de savunma makamında yer alacaktır.⁹

Doktrinde savunma hakkı, suç isnat edilen kişinin yüklenen suçu hiç işlemediği, iddia edilenden daha az cezayı alması gerektiği, isnat edilen fiilde hukuka uygunluk nedeninin bulunduğu ya da yasal nedenlerden ötürü (şahsi cezasızlık sebebi, etkin pişmanlık vb.) cezalandırılmaması gerektiğini yargı makamları karşısında beyan etmesi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰ Doktrinde bir görüş de, savunma hakkını “suçlamalar karşısında sanığın hukuki ve fiili açıdan korumayı amaçlayan faaliyet” şeklinde tanımlamıştır.¹¹ Başka bir görüş, “suçlamayla birlikte sanığın kendisine sağlanan imkânlardan faydalanarak suçlamalara karşı koyması, hakkında

5 Nur Centel ve Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, 2015, s.144; Yasin Dıvrak ve Ahmet Hasan Kılıç, **Savunma Hakkı**, Çağrı Avukatlar Grubu, İstanbul, 2004, s.15.

6 Nurullah Kunter, Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Arıkan Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2006, s.214.

7 Hamide Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s.274-275.

8 Hamide Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt:19, Sayı:2,Yıl: 2013, s.510.

9 Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, s.513.

10 Nur Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1984, s.1.

11 Bahri Öztürk ve Mustafa Ruhan Erdem, **Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık Ankara, 2007, s.195.

ileri sürülen iddialara karşısında susma özgürlüğünü kullanması” olarak açıklanmıştır.¹²

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 11. maddesinde savunma hakkı, “Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.” şeklinde düzenlenmiştir.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 6/3. maddesinde ise savunma hakkı; “Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir: kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı dilde ve ayrıntılı olarak haberdar olmak, savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, re’sen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek, iddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek, mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak”, şeklinde düzenlenmiştir.

1982 Anayasası’nın 36. maddesinde savunma hakkı; “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” şeklinde yer almıştır.

Savunma hakkının temelinde irade özgürlüğü yer almaktadır. Bu kapsamda suçlanan kişi savunma hakkını ileri sürerken gerekli araçları hür iradesi ile belirleyebilmelidir. Kişi, üzerine atılı suç karşısında susarak da savunma hakkını kullanabilir.¹³

12 Mahmut Koca, “**Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı,**” (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul, 1998, s. 51.

13 Zafer, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, s.508.

Savunma kavramı suç isnadının zorunlu doğal sonucu olarak karşımıza çıkar. Çünkü suçlanan kişiye isnat karşısında savunma imkanı verilmezse suçlamaya ilişkin iddia, karar hükmünde olabilir¹⁴. Bu durum suçlanan kişi için maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi bakımından son derece sakıncalıdır. Çünkü suçlanan kişi hakkındaki her isnat gerçek olmayacağı gibi, üzerine atılı suçu işleyen kişi de olmayabilir ya da hak ettiğinden fazla cezaya da mahkûm olabilir¹⁵.

Savunma hakkını kullanmakla kişi suçlamalara karşı kendisini müdafaa eder. Böylece maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına büyük katkı sağlar.¹⁶ Aynı şekilde savunma hakkının etkin şekilde kullanılması, hukuk düzeninin sağlanmasında ve kamu ile birey için adaletin sağlanmasında da önemli olduğu kadar adaleti sağlamakla görevli olan devlet için de önemlidir.¹⁷ Bu nedenle, kişiye savunma hakkını etkin şekilde ve kusursuz olarak kullanması için makul süre tanınmalı ve her türlü kolaylık sağlanmalıdır¹⁸.

1.2. SAVUNMA HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Temel haklardan biri olan savunma hakkı, insan haklarının gelişimine paralel olarak, tarih boyunca gelişim göstermiştir.¹⁹ Bu gelişimler toplumlara ve devletlere göre şekillenmiştir. Devletlerin, toplumların tarihsel süreçte etkileşimleri sonucunda savunma hakkı ile ilgili benzer özellikleri ve uygulamaları da oluşmuştur.²⁰ Tarihsel

14 Faruk Erem, Savunma Hakkının Kökeni, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:5, Yıl:1984, s. 691.

15 15 Koca, **Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı**, 51.

16 İzzet Özgenç ve Cumhuriyet Şahin, "İddia ve Savunma Hakkı," **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1-2, Yıl:2001, s.89.

17 "...Diğer taraftan oldukça geniş bir kavram olan "savunma hakkı", şüpheliyi ve sanığı ilgilendirdiği kadar bir gün şüpheli veya sanık konumuna düşebilecek olan toplumda yaşayan herhangi bir ferdi, dolayısıyla bütün toplumu ve yine adaleti sağlama yükümlülüğü bulunan Devleti de ilgilendirmektedir. Ceza muhakemesinin amacı, yargılama neticesi verilen ve iddia ile savunmanın değerlendirilmesinden ibaret olan hükmün doğru olmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle, geniş bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken savunma hakkı, yargı mercileri huzurunda kendisini savunma, müdafî yardımından yararlanma, susma, soru sorma, aleyhine olan işleme katılmama, tercümandan yararlanma, delillerin toplanmasını isteme, duruşmada hazır bulunma, kanun yoluna başvurma gibi hakları içermektedir..." (YCGK. 2017/5-188 E. 2019/544 K. www.uyap.gov.tr, 14.11.2019)

18 Ahmet Gökçen ve Diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Adalet Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2018, s.116.

19 Oğuzhan Oğul, **Ceza Yargılamasında Savunma Hakkının Sınırlandırılması**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s.6.

20 Serhat Sinan Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî," **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt:68, Sayı:3 Yıl:2010, s.119.

süreçte savunma hakkı devletlerin yönetim şekilleri ve egemenlik anlayışlarından doğrudan etkilenmiş ve ona göre şekillenmiştir.²¹ Savunma hakkını etkin şekilde kullanılmasını hedefleyen demokratik rejimlere karşın; savunma hakkını elinden geldiğince kısıtlayan totaliter ve otoriter rejimler de var olmuştur.²² Dolayısıyla bir devletin totaliter veya demokratik bir sisteme sahip olduğunu anlamak için, suç isnat edilen kişinin korunmasına ve bu kişiye uygulanan haklara yönelik düzenlemelerine bakılabilir.²³

Otoriter rejimlerde anayasal kurallara bağlı kalınmaksızın, baskıcı politikayla devlete ve halka tümüyle şekil vermek, bireysel iktidarın sürdürülmesi hedeflenir. Totaliter rejimlerde de belli ideolojiyi gerçekleştirmek üzere toplumun kontrol altında tutulması sağlanmaya çalışılır, devletin menfaati bireyin menfaatinden üstün tutulur. Otoriter ve totaliter rejimlerde; temel hak ve hürriyetler, insan onuru gibi kavramlara önem verilmez, suçlanan kişi yargılama evresinde bir süje değil obje olarak değerlendirilir, bu kişiye çok sınırlı savunma hakkı tanınır ve bu hak da ideolojik veya başkaca sebeplerle kısmen veya tamamen engellenir. Bu sistemlerde devletin varlığı bireyin menfaatinden önce geldiği için savunma hakkının kısıtlanması düşüncesi devlet politikası olarak yer alır.²⁴

Demokratik devlet sistemlerinde ise kişinin temel hak ve özgürlükleri de gözetilerek maddi gerçeğe ulaşma gayesi vardır. Bu tip rejimlerde kişi haklarının ihlal edilmemesine dikkat edilir ve suçlanan kişi yargılamada suje olarak kabul edilir.²⁵ Yargılama, önceden belirlenen kurallara göre ve siyasi etkilerden uzak olarak yapılır. Kişinin temel hak ve özgürlüklerine yapılacak müdahalenin içeriği, şartları, süresi, kullanılacak olan yetkiler ve suçlanan kişiye tanınan hukuki güvenceler önceden belirlenmiş şekilde yargılama yapılır.²⁶

21 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî”, s.215.

22 Kocaoğlu, “Devlet Sistemlerine Göre Savunma Hakkı ve Müdafî”, s.126.

23 Alpaslan Dereli, **Mutlak Bozma Nedeni Olarak Savunma Hakkının Kısıtlanması**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul, 2019, s. 13.

24 Kocaoğlu, “Devlet Sistemlerine Göre Savunma Hakkı ve Müdafî”, s.127 vd.

25 Erdener Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Adalet Yayınevi, 15. Baskı, Ankara, 2018, s.8.

26 Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, s.8.

Liberal demokrasiyi savunan sistemlerde hukuk devleti ilkesi hâkimdir ve önceden belirlenen kurallara birey kadar devlet de esaslı şekilde riayet eder. Suçlanan kişi yargılamada aktif şekilde yer alır, sadece obje olarak görülmez. Suçlanan kişinin hakları vardır ve bu hakları sadece teoride kalmaz, etkili şekilde kullanır.²⁷

1.1.1. Savunma Hakkının Batıdaki Tarihsel Gelişimi

1.1.1.1. Antik Yunan Hukuku

Antik Yunan'da ilk dönemlerde tarafların yargılama için hakime başvurması gerekiyordu. Suç iddiasında bulunan kimseler için devlete başvurarak iddialarını bildirdikleri itham sistemi geçerliydi. İtham sisteminin sonucu olarak savunma hakkı da gelişim gösterdi.²⁸ Yargılama makamı karşısındakilerin erkek ve özgür olması şartı vardı. Savunma sırasında suçlanan kişiye “Syngore” olarak adlandırılan akrabaları veya yakın arkadaşlarının yardım etmesi mümkündü. Sonraki süreçte tarafların akrabaları veya yakın arkadaşlarından başka yazılı savunma hazırlayan bugünkü arzuhalcilerin o dönemdeki karşılığı olan “logographes” olarak adlandırılan yardımcıları ortaya çıktı. “Logographes”ler ücretli olarak yargılama makamı huzurunda söylenecek sözleri yazıp taraflara verir, taraflar da bu sözleri ezberleyerek yargılama makamı huzurunda söylerdi. Zamanla logografheslerin verdiği metinleri tarafların ezberlemekte zorlanmaları nedeniyle logografhesler tarafların yanında bulunmaya başladılar. İlerleyen süreçte logografhesler avukat halini aldı ve ilk avukatlarla birlikte Atina'da ilk baro kuruldu. Yalnızca özgür kimseler avukat olabiliyordu, kadınlar kısıtlı olduklarından ötürü baroya kabul edilemezdi.²⁹

Avukatlar konuşurken yargıçlardan başka kimse araya girmez, yargıçlar da bu yetkiyi az kullanırdı. Avukat konuşurken araya girmek savunma hakkının kısıtlanması olarak değerlendirilmiştir.³⁰ Ayrıca avukatlığın saygınlığını korumak

27 Kocaoğlu, “Devlet Sistemlerine Göre Savunma Hakkı ve Müdafî”, s.134 vd.

28 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî,” s.119

29 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî,” s.120.

30 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.23.

için savunmaların sade olarak yapılması öngörölmüş ve hâkimlerin karşısında onur kırıcı, aşâğılayıcı söz ve benzeri davranışlar yasaklanmıştır.³¹

1.1.1.2. Roma Hukuku

Roma devletinde dini kaideler hukuk düzeninde etkin role sahipti. İlk zamanlar kişiler ve Tanrılar arasındaki ilişkinin bozulması suç olarak nitelendirilmekteydi.³² Dini kurallardan yoğun şekilde etkilenen bu hukuk sisteminde din adamları yargılama makamında yer almaktaydı. Savunma yaparken de rahiplerin ve patrisyenlerin³³ (imtiyazlı kimseler) yardımından faydalanmak gerekiyordu. Müdafî yardımından yararlanma kurumu bu dönemde tam anlamıyla hayata geçirilemedi.³⁴ Zamanla avukatlık kurumunun ortaya çıkmasıyla birlikte kişilerin müdafî seçme hakları da ortaya çıktı. Böylece hukuki yardımları ve yargılamada temsil yetkisini avukatlar kullanmaya başladılar.³⁵ Daha önce mevcut olan din adamlarının savunmaya yardım etme görevlerine son verildi.³⁶

Roma hukukunda da tarafların yargılama makamına başvurarak karşı tarafı suçladıkları itham sistemi geçerliydi.³⁷ Her iki tarafın da yargı makamları karşısında bizzat hazır bulunması gerekirdi.³⁸ Tarafların delillerini yargılama esnasında sunmalarına ve tartışmalarına, birbirlerine soru sormalarına³⁹ müsaade edilirdi. Daha sonra tarafların ellerindeki delillerin sunulması safhası bulunmaktaydı.⁴⁰ İthamdan sonra savunma aşamasında suçlanan kişinin bizzat kendisi savunma yapabileceği gibi patronus da denilen seçtiği bir avukat da savunma yapabilmekteydi. Konuşmalar çok zaman aldığından ötürü süre sınırı getirildi.⁴¹ Su saatleri ile konuşmaların süresi

31 Faruk Erem, "Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi," **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:2, Yıl:1990, s.208.

32 Erem, "Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi," s.209.

33 Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğmuş, **Roma Hukuku Dersleri**, Der Yayınları, İstanbul 2005, s.49.

34 Haşim Mısır, **Mitolojiden Günümüze Savunma**, Gaziantep Barosu Yayınları, Gaziantep, 2012, s.17.

35 Erem, "Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi," s.209 vd.

36 Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî," s.122

37 Halide Gökçe Türkoğlu, **Roma Hukukunda Suç ve Ceza**, Seçkin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 2017, s.176-178.

38 Mısır, **Mitolojiden Günümüze Savunma**, s.17.

39 Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî," s.125

40 Türkoğlu, **Roma Hukukunda Suç ve Ceza**, s.172.

41 Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî," s.124.

belirleniyordu.⁴² Suçlanan kişinin savunmasında yararlanacağı avukat sayısında sınırlama bulunmamaktaydı.⁴³

Avukatlar önceleri savunma görevini ücretsiz yapardı, ancak bu kamusal görevi yerine getirenlere devlette üst düzey görevler verilirdi. Zamanla avukatların ücret alma yasağı da kalktı.⁴⁴

Avukatlık kurumu, milattan önce 452 yılında “On İki Levha Kanunu” ilan edildikten sonra uzmanlık gerektiren bir meslek haline gelmiştir.⁴⁵

1.1.1.3. Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa Hukuku

Ortaçağ’da Avrupa’da dini kuralları ön plana çıkaran kilise hukuku etkin rol oynamıştır. Yargılamada itham sisteminin yerini tahkik sistemi almış, engizisyon olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Bu sistemde yargılama makamı suçu haber aldıktan sonra kendiliğinden tahkikata başlar delilleri toplar, istediği gibi değerlendirmesini yapar ve karar vererek yargılamanın tüm aşamalarını tek başına tamamlayabilirdi.⁴⁶ Gizlilik ve yazılılık yargılamaya egemen ilkelerdi.⁴⁷ Toplumun yararının birey yararından üstün olduğunu kabul eden bu sistemde,⁴⁸ suçlanan kişinin savunma hakkı önemsizmeden maddi gerçeğe ulaşılmaya çalışılmıştır.⁴⁹

Ortaçağ’da suçlanan kişilere işkence ile üzerine atılı suçlamayı itiraf etmeleri istenirdi. İşkence her seferinde daha fazla uygulanırdı. Dini inançlara göre işkence masum kişilere zarar vermeyeceği, tanrının masum kişileri koruduğu inancı hakim olduğundan yargılama makamının işkence yapılmasına karar vermesi meşru görülürdü. Bu şekilde engizisyon sisteminin hakim olduğu bu dönemde savunma hakkı çeşitli şekillerde sınırlandırılarak suçlanan kişi yargılamanın objesi haline gelmiştir. Savunma, bir nevi suçu ikrar etmek için var olan bir yargılama süreci

42 Dereli, **Mutlak Bozma Nedeni...** s 19.

43 Türkoğlu, **Roma Hukukunda Suç ve Ceza**, s.207-208.

44 Erem, “Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi,” s.209

45 Erem, “Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi,” s.209.

46 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafisi,” s.129-130.

47 Mehmet Tahir Taner, **Ceza Muhakemeleri Usulü**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1950, s.11.

48 Nevzat Toroslu ve Metin Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Savaş Yayınevi, 17. Baskı, Ankara, 2017, s.43; Gökçen ve Diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.33.

49 Gökçen ve Diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.33.

olarak görülmekteydi. Avukat da suçlanan kişinin atılı suçu ikrar etmesine yardımcı olmaktaydı. Bu nedenle Ortaçağ'da avukatlık kurumu savunma hakkına paralel olarak ilerleme kaydetmemiş, engizisyon sistemi ile önceki dönemlere göre gerilemiştir.⁵⁰

Rönesans'la birlikte çeşitli alanlarda yaşanan değişimler yargılamada da etkili olmuş, yargılamada tahkik usulünden itham usulüne geçilmeye başlanılmıştır. Suçlanan kişiye de çeşitli haklar verilmesinin önü açılmıştır. Avukatlık sistemi de gelişim göstermiş yargılamada etkin olmaya başlamıştır.⁵¹

İngiltere'de, 1215 yılında "Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)" ilan edilerek, kişi hak ve özgürlükleri tanınmış ve kralın birtakım yetkileri sınırlanmıştır.⁵² Magna Carta'da, kanunilik ilkesi, kötü muamelede bulunma yasağı, hakkaniyet esası gibi ilkeler yer almıştır.⁵³ Savunma hakkı ile ilgili olarak, herhangi bir memurun salt kendi beyanıyla yargılama makamının huzuruna çıkmayacağı, hak ve adaletin satılmayacağı, herkese uygulanacağı, geciktirilmeyeceği, yargı makamları ve bir kısım kamu görevlilerinin o bölgenin yasal mevzuatına hakim ve mevzuata uyan kişilerden seçileceği yönünde kurallar getirilmiştir.⁵⁴

Sonradan daha yumuşak şekilde uygulanmış olsa da, Fransız ihtilaline kadar Engizisyon sistemi yargılamada etkin olmuştur. Ancak zamanla akla ve bilime önem verilmesiyle yeni felsefi düşünceler ortaya çıkmış, dini kuralların etkin olduğu düzende hâkimlerin yetkileri ile birlikte yargılama sistemi de sorgulanmaya başlanmış, yargılama hukukunda suçlanan kişi daha etkinleşerek yargılamanın süjesi

50 Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî," s.127.

51 Şener Battal, Nurşen Erdem, "Avukatlık Mesleğinin Türkiye'deki Tarihçesi," **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:5-6, Yıl:1985, s.675.

52 Ersan İlal, "Magna Carta", **İÜHFİM**, Cilt 34, 1969, s.210; Recai Galip Okandan, 1215 Büyük Hürriyet Fermanı, **İÜHFİM**, Cilt 31, S. 1-4, Y. 1965, s.3.

53 İlal, "Magna Carta", s.220.

54 Mehmet Semih Gemalmaz; **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 28.

olabilmiştir.⁵⁵ 1791 yılında yürürlüğe giren Fransız Anayasasında da suçlanan kişinin avukat yardımından yararlanabileceği kabul edilmiştir.⁵⁶

1.1.2. Savunma Hakkının İslam Hukukundaki Tarihsel Gelişimi

Kaynağını İslam dininden alan İslam Hukuku, “şeriat” olarak adlandırılmıştır. İslam hukuku temelinde adaletin tecellisi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle yargılama esnasında suçlanan kişiye savunma hakkı verilmiştir.⁵⁷ Suçlanan kişiye savunma hakkını kullanılırken işkence, kötü muamele gibi hukuka aykırı yöntemler kullanmak, baskı yapmak yasaklanmıştır.⁵⁸ Verilen cezalar katı ve bazen telafisi imkânsız nitelikte olduğu için şüpheden sanık yararlanır ilkesi ön plana çıkmıştır.⁵⁹

İslam hukukunda, kamu (Allah) haklarına ve kişi haklarına karşı suçlar olarak ikili bir ayırım bulunmaktadır. Her Müslüman kişi, kamu haklarına yönelik suçlarda suçu ihbar ederek dava açma hakkına sahiptir. Kişi haklarına karşı suçlarda ise yalnızca suçtan zarar gören kişi ve onun mirasçılarının dava açma hakkı bulunmaktadır.⁶⁰ Dolayısıyla İslam hukukunda yargılamada itham sistemi egemendir. Suçun soruşturmasında taraflar aktif şekilde yer alır.⁶¹ Kadın, erkek, köle, efendi vs. ayırım yapılmaksızın herkes birbirine eşittir. Yargılama başlangıcında ve yargılamanın tüm aşamalarında taraflar eşit şekilde muamele görmekte olup bir tarafın diğerine karşı üstünlüğü yoktur. Yargılamayı yapan kadı'nın tarafsızlıkla sürdürdüğü yargılamada suçlanan kişi elindeki tüm delilleri sunmak ve özgürce

55 Beytullah Çetin, **Savunma Hakkının Kısıtlanması**, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2018, s.32-34.

56 Oğul, **Ceza Yargılamasında Savunma Hakkının Sınırlandırılması**, s.9.

57 Fahreddin Atar, **İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, Diyanet Yayınevi, Ankara, 1979, s.186

58 Mustafa Cevat Akşit, **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1975, s. 106.

59 Akşit, **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, s.99.

60 Coşkun, Üçok,“Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye’de Kuruluşu”, **Ajans-Türk Matbaası**, Ankara, 1964, s. 35-36; Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, **AÜHF**, S. 1, C. 3, Ocak, 1947, s. 128-129.

61 Serhat Sinan KOCAOĞLU, “Tarihsel Perspektifi ile Türk-İslam Hukukunda Savunma Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 4, Yıl:2010, s.68.

savunma yapma hakkına sahiptir.⁶² Suçlanan kişinin susma hakkı, yargılamanın her aşamasında delillerin toplanmasını isteme gibi temel hakları bulunmaktadır.⁶³

Her iki tarafın da kendilerine iddia ve savunmalarını ileri sürebilmek için vekil tayin etme hakları bulunmaktadır. Sadece güçlü olanlar, Müslümanlar değil herkes vekil seçme hakkına sahiptir.⁶⁴ Belirli yaşa gelen ve akıl sağlığı yerinde olan kişiler vekil tayin edilebilmektedir.⁶⁵ Vekiller ücret hakkına sahiptir.⁶⁶ Vekil tarafla birlikte duruşmada hazır bulunmak zorundadır. Vekil, suçlanan kişi hesabına suçlamayı ikrar edemez, sadece savunabilir. Vekilin görevi sadece suçlanan kişiyi aklamak değil, yargılamanın amacında olduğu gibi maddi gerçeği ortaya çıkarmaktır.⁶⁷ Bu nedenle yargılamanın tarafının olduğu kadar kadı'nın da vekili reddetme hakkı bulunmaktadır. Dürüst olmadığı kanısına varıldığında kadı vekili duruşmadan atabilir.⁶⁸

1.1.3. Savunma Hakkının Türk Hukukundaki Tarihsel Gelişimi

1.1.3.1. Osmanlı Döneminde Savunma Hakkı

Osmanlı devletinde kuruluştan itibaren şeraitle yönetildiği için İslam hukuku egemen olmuştur. Yüzyıllarca hüküm sürmüş olan devletin hukuk sistemini Tanzimat öncesi (klasik) ve Tanzimat sonrası dönem olarak ikiye ayırarak incelemek gerekir.⁶⁹

Tanzimat'tan önce Osmanlı hukukunda İslam Hukuku uygulanmıştır. Bu dönemde yargılama makamında kadı bulunmaktaydı ve kadı her türlü hukuki uyuşmazlıklara tek başına bakmakla yetkiliydi.⁷⁰ Yargılamada genel olarak itham

62 Fatma Betül Mengen, **İslam Ceza Hukukunda Savunma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2019, s.17-18.

63 İbrahim Orkun Atalay, "Osmanlı Ceza Yargılaması Usulü Hukuku Üzerine Bir Deneme", **EÜHFD**, C.11, S.3-4 Y. 2007, s.254.

64 Atar, **İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, s.127 vd.

65 Semih Güner, **Avukatlık Hukuku**, Yetkin Yayınları, 5. bası, Ankara, 2011, s. 72.

66 Atar, **İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, s.130.

67 Atalay, "Osmanlı Ceza Yargılaması usulü Hukuku Üzerine Bir Deneme", s.239.

68 Kocaoğlu, "Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî," s.68-69.

69 Gökçen ve Diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 39; Ekrem Buğra Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s.19.

70 Nevin Ünal Özkorkut, "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", **AÜHFD**, C:52 Sayı:4, Yı:2003, s.1.

sistemi uygulanmaktaydı. Savunma hakkı konusunda yukarıda da bahsedildiği üzere İslam Hukukunda geçerli olan sistem, genel olarak Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda da geçerli olmuştur.

Devletin giderek zayıflaması ile yargılama sistemi de zayıflamaya başlamıştır.⁷¹ Adalet sisteminin zayıflamasında hukuka saygının azalması, rüşvet ve adam kayırmacılığın artması, ehil olmayanlara görev verilmesi gibi nedenler yer almıştır.⁷² 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte çeşitli alanlarda reformların gerçekleştirildiği yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde adalet sisteminde de yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde savcılık kurumu getirilmiş, itham ve tahkik sistemlerinin sentezinden oluşan karma sistem hayata geçirilmiştir.⁷³ 1864 tarihinde Vilayet Nizamnamesi ile Şeriyye Mahkemelerinin yanında Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemeler ceza yargılamasında görev almıştır. Ancak Şeriyye Mahkemeleri yargılama sisteminde varlığını devam ettirmiştir.⁷⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak kabul edilen 1876 tarihli Kanuni Esasi'nin 83. maddesinde savunma hakkı düzenlenmiştir.⁷⁵ Savunma hakkı ile bağlantılı olan birçok temel hak da anayasada yer almıştır.

1879 yılında Fransız Ceza Muhakemesi kanunundan tercüme edilip kısmen değişiklik yapılarak “Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı” adıyla ceza yargılamalarını düzenleyen kanun çıkarıldı.⁷⁶ Bu kanun ile hukuk sisteminde taraflara, yargılamada vekil yardımından yararlanma hakkı girmiş oldu. Cinayet davalarında zorunlu müdafilik sistemi getirilmiştir.⁷⁷ Müdafiyeye, suçlanan kişi ile

71 Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, s.61.

72 Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, s.62; Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafii,” s.69.

73 Halil Cin ve Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Sayram Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2008, s.463

74 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafii,” s.70.

75 Kanuni Esasi'nin 83. Maddesinde savunma hakkı, “Herkes huzuru mahkemede hukukunu muhafaza için lüzum gördüğü vasaiti meşruayı istimal edebilir.” Şeklinde düzenlenmiştir.

76 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.9.

77 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafii,” s.71; Faruk Erem, **Diyalektik Açıdan Ceza Yargılaması Hukuku**, Işın Yayıncılık, 6. Bası, Ankara, 1986, s. 180.

görüşme ve dosyayı inceleme yetkisi tanınmıştır.⁷⁸ Söz konusu Kanunla, suçlanan kişiye tercüman atanması hakkı,⁷⁹ isnadı ve hakları öğrenme hakkı,⁸⁰ iddia karşısında kendini savunup savunmayacağı sorulması⁸¹ gibi haklar da kabul edilmiştir.

Ayrıca Kanunda, yazılı talimat olmadan kimsenin alıkonulamayacağı, suçüstü halinin bundan istisna tutulacağı, tutuklama kararını sorgu hâkiminin vereceği gibi hususlara da yer verilmiştir.⁸²

1.1.3.2. Cumhuriyet Döneminde Savunma Hakkı

Savunma hakkı, Cumhuriyet dönemi anayasaların tümünde temel bir hak olarak anayasal düzeyde güvenceye kavuşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kabul edilen ilk anayasa olan 1924 tarihli Anayasanın 59. maddesinde savunma hakkı, “Herkes, mahkeme huzurunda hukukunu müdafaa için lüzum gördüğü meşru vesaiti istimalde serbesttir.” şeklinde düzenlenmiştir.

Cumhuriyet döneminin ikinci anayasası olan 1961 Anayasası, bu hakkı daha geniş bir şekilde ele alarak şu şekilde düzemiştir: “Herkes, meş’ru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde dâvacı veya dâvalı olarak, iddia ve savunma hakkına sahiptir”. (m.31).

Cumhuriyet döneminin son anayasası olup halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası, çok büyük ölçüde 1961 Anayasasına paralel bir düzenleme öngörmüştür. Savunma hakkı ilgili Anayasanın 36. Maddesinde, “Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.” şeklinde yer almıştır.

Cumhuriyet dönemi yasal düzenlemelere gelince; ilk olarak 1929 yılında yürürlüğe giren 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) ile savunma hakkı konusunda kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Ceza yargılamasında suçlanan

78 Ahmet Gökçen, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezayı Kanun-ı Muvakkatı,” SÜHFD, C.4, S.1-2, Y.1994, s.244.

79 Gökçen, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezayı Kanun-ı Muvakkatı,” s. 250.

80 Atalay, “Osmanlı Ceza Yargılaması Usulü Üzerine Bir Deneme”, s.255.

81 Gökçen, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezayı Kanun-ı Muvakkatı,” s. 254-255.

82 Gökçen Alpkaya, Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908), **İnsan Hakları Yılı**, C. 12, Y:1990, s.171.

kişiyi savunan kişi müdafî olarak isimlendirilerek 137. Maddesinde sadece avukatlar ve dava vekillerinin müdafîlik yapabilecekleri belirtilmiştir.⁸³

Kanun, adil yargılanmayı sağlamaya yönelik olarak birçok değişikliğe uğramış, savunma hakkını genişleten hükümler getirilmiş, ancak ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap verememiş, 2004 yılında 1412 sayılı CMUK kaldırılarak yerine 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu yürürlüğü girmiştir.⁸⁴

1.3. ADİL YARGILANMA VE SAVUNMA HAKKI

İnsanca yaşayabilmek için kişiye tanınan temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerekir. Adil yargılanma hakkı, temel hak ve hürriyetler arasında diğer temel hakların da güvencesini oluşturan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından da kabul edilmiş evrensel nitelikte bir haktır. Temel haklar içerisinde yer alan adil yargılanma hakkı için, imkânlar dâhilinde maddi gerçeği ortaya çıkarabilmek amacıyla, taraflar arasında bir ayrıma gitmeden iddia ve savunmanın eşit olarak ve karşılıklı sunulduğu dürüst bir yargılama şeklinde bir tanım yapmak mümkündür.⁸⁵

Birçok uluslararası belgede de kabul edilen adil yargılanma hakkı, temel hak ve özgürlükleri evrensel hukuk değerleri çerçevesinde düzenlemiş ve iç hukukta da usulüne uygun bir şekilde onaylanıp, kanunla kabul edilmiş olan AIHS'nin 6. maddesinde de aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

“ 1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel

83 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.37.

84 Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî,” s.74.

85 Süheyl Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 41.

hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

- a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;
- b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;
- c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;
- d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;
- e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.”

AİHS'nin 6. maddesinde de düzenlendiği üzere adil yargılanma hakkı, aleni şekilde ve makul sürede hakkaniyete uygun olarak bağımsız ve tarafsız bir mahkemece yargılanma hakkını garanti eder. Ayrıca, savunma hakkı içerisinde yer alan veya sıkı ilişki içerisinde olduğu masumiyet karinesi, suç isnadını öğrenme, duruşmada hazır bulunma, müdafiden yararlanma ve ücretsiz tercüman hakkı gibi hakları da barındırır. Bu ilkelerin tamamı adil yargılanmanın güvence altına

alınmasını sağlama hedefindedir.⁸⁶ Belirtilen haklar olmadan savunma hakkının da bir önemi olmaz.

AİHS'nin 6. maddesinin uygulanması için, bir hak veya yükümlülüğe ilişkin uyuşmazlığın olması, uyuşmazlığın bulunduğu hak ve yükümlülüğün ilgili iç hukukta bir kaynağının olması ve iç hukukta dayanak bulan uyuşmazlığa konu hak ve yükümlülüğün doğası gereği veya sonucu itibariyle medeni olması gerekmektedir.⁸⁷ Diğer bir deyişle, AİHS'nin 6. maddesinde adil yargılanma çerçevesinde sayılan hakların, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin anlaşmazlığın bulunması durumunda geçerli olduğu ve suçlamaya ilişkin yargılama sürecinde uygulama alanı olduğu sonucuna varılmaktadır.⁸⁸

AİHM içtihatlarına bakıldığında, bir hakka ilişkin uyuşmazlıkta özel hukuk unsurlarının kamu hukuku unsurlarını kapsayıcı statüde olması, uyuşmazlığın medeni mahiyette olması için şarttır.⁸⁹ Bu unsurların tanımlaması da AİHM içtihatları çerçevesinde somutluk kazanmaktadır.

İnsan haklarının ihlali durumunda, adil yargılama, ivedilikle ihlali önleyecek nitelikte koruyucu nitelikte bir haktır. Devlet insan haklarının korunması görevini bu hak sayesinde daha iyi bir şekilde yerine getirecektir. Bu sayede toplum nezdinde yargının güvenilirliği de artacaktır.⁹⁰

Adalet, öncelikle temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesine dayalıdır. Özellikle ceza yargılamasında suçlanan kişi, yargılama makamı karşısına getirildiğinde devletle karşı karşıya gelmiş olur. Devletin bu kişiye davranış şekli,

86 Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Basımevi, Ankara, 2001, s. 165.

87 Dovydas Vitkauskas ve Grigoriy Dikov, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması, Uygulamalar İçin El Kitabı**, Dovydas Vitkauskas tarafından hazırlanan 2. Baskı, AYM Yayınları, 2018, Çev. Av. Serkan Cengiz, s.17.

88 Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta Basım, 4.Baskı, İstanbul, 2013, s.11.

89 Vitkauskas ve Dikov, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, s.20.

90 Hakan Pekcanitez, "Medeni Yargıda Adil Yargılama", **İzmir Barosu Dergisi**, S.2, Y. 1997, s. 55.

devletin insan haklarına hangi oranda saygı duyduğunun göstergesi olur.⁹¹ Dolayısıyla yargılama görevi olan devlet, adil bir yargılama için mahkemeye çıkarılan kişiye, insan haklarına saygı duyduğunun önemli bir göstergesi olması açısından öncelikle savunma hakkını eksiksiz şekilde kullandırmalıdır.

Temel haklardan olan adil yargılanma hakkı, korunması ve uygulanması bakımından devlete pozitif yükümlülükler getiren mutlak anlamda korunması gereken bir haktır.⁹² Bu hak diğer temel hakların, yargılamanın taraflarına karşı da korunmasını temin eder. Adil yargılanma kişiler açısından hak, devlet açısından sorumluluk mahiyetindedir.⁹³

1.3.1. Kanunla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Mahkemede Yargılanma Hakkı

AİHS 6. maddesi uyarınca adil yargılanma hakkının kullanılmasında öncelikle bir yargılama makamı olan mahkemeden bahsetmek gerekir. Mahkeme, adil yargılanmanın temel öğelerinden birisidir.

Mahkeme kavramı, önceden kurulmuş,⁹⁴ diğer erklerden bağımsız, önceden belirlenmiş usul ve yasalara uygun şekilde hukuksal uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulduğu yer olarak tanımlanabilir.⁹⁵

AİHM, AİHS'te belirtilen şekilde bir mahkemeden bahsedilebilmesi için; zorlayıcı ve bağlayıcı karar verme yetkisinin bulunması, kararların yargısal nitelik taşımayan idari veya başkaca merci tarafından değiştirilme yetkisinin bulunmaması

91 Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, Çev. Fadıl Ahmet Tamer Ve Erol Kaplan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.23.

92 Tuğçe Takcı, **Türk ve Avrupa Hukukunda Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s.10.

93 Adem Türkel, **Ceza Yargılamasının Kovuşturma Aşamasında Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.7.

94 Yılmaz Aliefendioğlu, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açından Adil Yargılanma Hakkı," **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:10, Yıl:1993, s.360.

95 Gökhan Çayan, **Adil Yargılanma Hakkı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.66.

ve önceden belirlenmiş hukuk kurallarını önündeki somut olaya uyarlama işini sürekli olarak yapması şartlarını aramıştır.⁹⁶

Görüş, düşünce ve tavsiye belirtmekle görevli bir kurum olmak, AİHS açısından, mahkeme sıfatını kazanmak bakımından yeterli kabul edilmemektedir. Bu kapsamda mahkemeden söz edebilmek için, ilgili kurum, uyuşmazlığı maddi ve hukuki açıdan inceleme yetkisine haiz olmalıdır.⁹⁷

AİHM; karar verebilme yetkisi bulunan hakem mahkemeleri, askeri disiplin komisyonları, meslek disiplin komisyonları⁹⁸ gibi kuruluşları da -bağımsızlık ve tarafsızlığa riayet etmesi ve diğer şartları taşıması koşuluyla- mahkeme kapsamında değerlendirmiştir.⁹⁹

Adil yargılanma için mahkemelerin aynı zamanda tarafsız ve bağımsız olmaları gerekmektedir. Mahkemenin tarafsızlığı, yargılamayı yapan mahkeme üyelerinin birisi veya tamamında, mahkemenin önüne gelen dava kapsamında olaya veya tarafa ilişkin önyargı bulunmaması, uyuşmazlığın taraflarına ilişkin olumlu veya olumsuz herhangi bir hissiyatının ve menfaat fikrinin bulunmamasını ifade eder.¹⁰⁰ Mahkemelerin bağımsızlığı ise, yargılamayı yapan mahkemelerin yasama, yürütme ya da başkaca dış etkenlere veya kendi içerisindeki etkenlere bağlı kalmadan hukuka ve vicdani kanaatine göre karar vermesi şeklinde açıklanır.¹⁰¹

Adil yargılanma hakkı, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesinin yanı sıra, erklerin ayrılığı ilkesi ile de ilişkili olup, kişilere ve devlete karşı koruma mekanizmasına sahiptir.¹⁰²

96 AİHM, Sramek v. Avusturya kararı, Başvuru No. 8790/79 Karar T. 22.10.1984; AİHM Findlay v. İngiltere kararı, Başvuru No.22107/93 Karar T.25.02.1997, <https://hudoc.echr.coe.int>

97 Şeref Gözübüyük, ve Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, 11.Baskı, Ankara, 2016, s. 280.

98 Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 168.

99 Safa Reisoglu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.105-106.

100 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.282.

101 Mustafa T. Yücel, “Yargılamada Objektiflik ve Tarafsızlık”, **TBB Dergisi**, sayı:111, Y. 2014, s.119.

102 Takcı, **Türk ve Avrupa Hukukunda Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılanma Hakkı**, s. 25-26.

Mahkemeye başvuru hakkının bulunması da adil yargılanma hakkı için önem arz etmektedir. Nitekim, kişinin uyuşmazlık için mahkemeye başvuru hakkı olmadığına adil yargılamadan söz edilemeyecektir.¹⁰³

İnsan Hakları Komitesi, mahkemelerin bağımsızlık ve tarafsızlığı ilkesinin istisnasının olamayacağını kabul etmiştir.¹⁰⁴

Adil yargılama ilkesi, bağımsızlık ve tarafsızlığı yasal olarak da teminat altına alınmış olan hâkimlerin yargılama yapmasını gerektirir. Tarafların iddia ve savunmalarını eksiksiz şekilde sunabilmeleri, yargılamada savunma hakkını kullanabilmeleri bağımsız ve tarafsız şekilde yargılama ile mümkündür.¹⁰⁵

1.3.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Adil bir yargılamadan bahsedebilmek için yargılamanın makul bir sürede sonuçlandırılması gerekmektedir.¹⁰⁶ Çünkü, adaletin tesisi için doğru biçimde yürütülmesi yeterli olmaz, yargılamanın süresi de önem arz etmektedir. Zira, AİHS’de düzenlenen adil yargılanma hakkı ile, kişi hakkındaki dava sürüncemede bırakıldığında davanın neticesinin lehine mi aleyhine mi olacağı düşüncesinin kişide karamsarlık ve endişe oluşturarak ruhsal açıdan zarar görmesinin engellenmesi amaçlanmıştır. Bu da yargılamanın makul sürede bitirilmesi ile sağlanmış olur.¹⁰⁷ O halde makul sürede yargılamadan bahsedebilmek için davanın hukuk kuralları çerçevesinde belirlenen süre içerisinde bitirilmesi gerekir.¹⁰⁸

Hızlı biçimde yapılan yargılama tek başına makul sürede sonuçlanma anlamına gelmez.¹⁰⁹ Sadece hızlı görülme amacı olan yargılamada adaletin tecelli etme amacı bulunmadığından adil yargılanma söz konusu olmaz. Çünkü makul

103 Vitkauskas ve Dikov, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, s.32 vd.

104 Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 156.

105 Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007, s.194.

106 Eralp Özgen, "Adil Yargılanma Hakkının Boyutları", **Çağdaş Hukukçular Dergisi**, Aralık, 1997, s.51.

107 Çetin Aşçıoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz, Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı Cilt II**, Ankara, 1998, s. 935.

108 İlhan Doğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı 6. Madde**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Diyarbakır, 2008, s. 65.

109 Doğan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı 6. Madde**, s. 66.

sürede yargılama ile yargılamaya konu olay da göz önüne alınarak şartlar çerçevesinde mümkün olan en kısa sürede davanın neticeye bağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, yargılamanın hızlı yürütülmesi sırasında suçlanan kişiye savunma hazırlaması için gerekli sürenin verilmesi, adil bir yargılama tesisi için yeterince inceleme ve araştırma yapılması, savunma hakkını kısıtlamayacak şekilde aşamaların yürütülmesi ve gecikmeye mahal vermeden davanın neticelendirilmesine önem gösterilmelidir.¹¹⁰

Anayasa'nın 141. maddesinde "davaların en az giderle ve mümkün olan süratte sonuçlandırılması"ndan söz edilerek, makul sürede yargılanma ilkesi düzenlenmiştir.

Dava konusu olaylar ve somut olaylara ilişkin yargılamaların her birinin farklı özellikleri bulunduğundan makul süre hesabı her somut olayın niteliğine göre değerlendirilmelidir. Zira, makul süreden söz edebilmek için kesin bir zaman aralığı belirlemek mümkün değildir, usul hukukunda da böyle bir süre yoktur.¹¹¹

AIHM, makul süre hesabında yargılama süresinin başlama ve bitiş tarihleri konusunda birtakım belirlemeler yapmıştır. AIHM'e göre, ceza yargılamasında süre suçlanan kişinin ithama maruz kaldığı andan itibaren başlar. Bu da soruşturmanın savcılık veya kollukta başlama anı olarak kabul edilebilir.¹¹² Medeni yargı davalarında da sürenin başlangıcı mahkemeye başvuru anı olarak hesap edilmektedir. Ancak öncelikle zorunlu olarak idari mercilere başvuru şartı arandığı durumlar gibi bazı durumlarda bu kuralın istisnası da olabileceği kabul edilmiştir.¹¹³

110 Amnesty International, Fair Trials Manual(Second Edition). United Kingdom Amnesty International Publication, s.143, aktaran Ahmet Ekinci, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Ankara, 2015, s.164.

111 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s.112.

112 AIHM, Ecker, Almanya'ya karşı davası, K. Tarihi:15.07.1982, B.No:8130/78, 73. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

113 AIHM, Deumeland, Almanya'ya karşı davası, K. Tarihi:29.05.1986, B.No:9384/81, 77. paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

Makul süre hesabında yargılama süresinin bitiş tarihi olarak, mahkeme kararlarına karşı olağan kanun yollarının tüketilmesini de kapsayarak, mahkeme ilamının kesinleştiği tarih esas alınır.¹¹⁴

AİHM, davanın makul sürede sonuçlandırıldığını tespit ederken davanın karmaşıklığı, başvuruçunun tutumu, uyuşmazlık konusunun başvuruçucu için önemi ve yetkili makamların bu konuda tutumunu baz alarak değerlendirme yapmaktadır.¹¹⁵

1.3.3. Aleni ve Duruşmalı Yargılama Hakkı

Yargılamanın aleni olması ilkesi, davanın tarafları dışında dava ile bir ilgisi olmayan kimselerin duruşmalara katılarak mahkemenin yapmış olduğu tüm yargısal işlemleri görebilmesini ifade eder.¹¹⁶ Adil yargılama için yargılamanın aleniyeti ilkesi önem arz eder.

Aleniyet ilkesi de AİHS 6. maddesinde düzenlenmiştir. Bu ilkeye göre, duruşmaların açık olarak yürütülmesi ve yargılama neticesinde hükmün de gerekçeli olması ve açık duruşmada verilmesi gerekir.¹¹⁷ Yargılamanın duruşmalı olması ve duruşmaların da açık olması yargılamanın aleniliği ilkesini sağlamak için gereklidir.¹¹⁸

Yargılamanın aleniyeti ilkesinin amacı kamuya açık şekilde duruşmaları yürütmek ve kamunun mahkemelere güvenmesini sağlamaktır. Ayrıca bu ilke ile mahkemelerin kamu tarafından denetlenerek, tarafsız şekilde davranmaları gözetilir ve yargılamayı yapan hâkimlerin keyfi şekilde hareket etmesi önlenmiş olur.¹¹⁹

114 AİHM, ECKE, Almanya'ya karşı davası, K. Tarihi:15.07.1982, B.No:8130/78, 77. paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

115 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s.266. ayrıca AİHM, Girişen-Türkiye davası, Başvuru No:53567/07, Karar T. 13.03.2018, 64. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

116 Hakan Pekcanitez, "Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi", **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir, 2000.

117 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s.342-343.

118 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s. 343.

119 Hilal Karaarslan, "Adil Yargılanma Hakkı," **Hukuk Gündemi Dergisi**, S.2., Y. 2010, s. 25.

Duruşmaya katılması gerekli olan kişilerin yanı sıra, davayla ilgisi olmayan kişilerin de duruşmaya katılmalarını sağlamakla, duruşmaların aleniliği ilkesi sağlanmış olur. Kuşkusuz, davayla ilgisi olmayan kişilerin duruşmada hazır bulunmaları zorunlu değildir. Önemli olan böyle bir imkânın varlığıdır. Dolayısıyla, davayla ilgisi olmayan kişilerin duruşma salonunda bulunmaması halinde yapılan duruşmalar da aleni bir duruşma olarak kabul edilecektir.¹²⁰ Ayrıca duruşmaya katılan kişilerin, duruşmada sunulanları görme ve salonda konuşulanları duyma imkânının bulunması gerekir. Bunun sağlanması için teknik altyapının da duruşma salonunda kurulması devlet için bir yükümlülüktür.¹²¹

Anayasa'nın 141. maddesinde, "Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması" başlığı altında, duruşmaların herkese açık olduğu, bazı istisnalarının bulunduğu ve mahkeme kararlarının gerekçeli olduğu yönündeki emredici hükmü yer almaktadır.

AİHS'nin 6. maddesinde yer alan, hükmün açık duruşmada verileceğine ilişkin kuralının istisnası yoktur; bu kural, mutlaklıdır. Duruşma kapalı olarak yapılsa dahi hüküm açık duruşmada verilmek zorundadır. Ancak AİHM'e göre, mahkeme kararının maksadı ile uyumlu olmak kaydıyla, aleniyet unsurunun şeklini tespit etmede devletlerin takdir yetkisi bulunmaktadır.¹²²

AİHM'e göre, kamu menfaatine aykırı olmamak kaydıyla, davanın taraflarının açık bir şekilde beyan etmeleri halinde aleni duruşmadan feragat edebilecektir.¹²³

AİHS'nin 6. maddesinde yargılamanın aleniliği ilkesi kabul edilmekle birlikte, maddenin devamında bu ilkenin istisnaları sayılmıştır: "... ancak,

120 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.502-503.

121 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.503.

122 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s. 263. Ayrıca, örneğin mahkeme ilamının mahkeme binasının uygun bir bölümüne asılması durumunda aleniyet sağlanmış olmaktadır.

123 AİHM, Hakansson ve Stureson/İsveç Davası, K.Tarihi: 21.02.1990, Başvuru. No: 11855/85, Paragraf No: 66, 67; AİHM, Zana/Türkiye Davası,K.Tarihi:06.04.2004, Başvuru No:26982/95, <https://hudoc.echr.coe.int>

demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.”

Duruşmanın kapalı olarak yapılmasına yargılamayı yapan mahkeme karar verecektir. AİHM, Campell davasında, mahkemenin duruşmayı kapalı yapma yetkisinin sınırsız olmadığı, karar verirken kapalı duruşma ile ulaşılmak istenen meşru hedefin arasında orantının söz konusu olması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁴

Yargılamanın aleni yapılması ilkesi ile sanığın haklarının gözetilmesi kamu tarafından denetlenir. Böylece duruşmadaki kamusal denetim ile, mahkemede suçlanan kişi savunma hakkını etkin şekilde kullanma imkânı bulur. Ayrıca suçlanan kişiye savunma hakkı en geniş çerçevede tanınarak, hakkın hukuka aykırı şekilde kısıtlanmasının da önüne geçilir.

1.3.4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi

Hakkaniyet kavramı “hak ve adalete uygunluk, doğruluk, nesafet” anlamına gelmektedir.¹²⁵ AİHS’in 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkı içerisinde “hakkaniyete uygunluk” ayrı bir önem arz etmektedir. Hatta adil yargılanmanın özü olarak da değerlendirilebilir. Yargılamanın her safhasında hakkaniyetin gözetilmesi elzemdir. Adil yargılanma ile hakkaniyete uygunluk kavramları yargılamanın adil olmasını hedefler. Ancak adil yargılanma ilkesi, hakkaniyet kavramı ile birlikte başkaca ilkeleri de içinde bulunduran genel nitelikte bir kavramdır.¹²⁶

Yargılamanın hakkaniyete uygunluğu konusunda AİHM bir tanımlama yapmamış, faydacı yaklaşımla, her dava dosyası bakımından ayrı ayrı ve somut

124 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s104.

125 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=söz> sorgulama tarihi 22.11.2019.

126 Gökhan Karakoç, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Edirne, 2010, s.50.

olayın özelliğine göre hakkaniyete uygunluğu gözetmiştir. Zaten yargılamada hakkaniyete uygunluk açısından araştırılması gereken, hukuki ve fiili açıdan doğruluğunu denetlemek değil, yargılamada adil karar verilip verilmediğine bakmaktır.¹²⁷

AİHM kararlarında, hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi kapsamlı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, AİHS’de açık olarak düzenlenmeyen gerekçeli karar, duruşmada hazır bulunma, silahların eşitliği, çelişmeli yargılama, susma hakkı gibi temel hakları, adil yargılanma hakkını düzenleyen sözleşmenin 6. maddesinin içerisinde dolaylı olarak yer aldığı kabul edilerek, bu hakkın, hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi kapsamında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca suçlanan kişiye tanınan savunma hakkı da hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi ile doğrudan ilişkili olduğundan, bu ilke çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.¹²⁸

Hakkaniyete uygun yargılama ilkesinin önemli bir uzantısı “gerekçeli karar hakkı”dır. Kişiler, haklarında verilen her türlü mahkeme kararının dayanak noktalarını, gerekçeli karar ile tatmin olacak derecede öğrenirler. Bu nedenle yargılama aşamasında taraflarca getirilen bilgi ve belgelere ilişkin iddia ve savunmaların değerlendirmesinin temelden yoksun olmaması, akla uygun ve makul olması gerekir.¹²⁹ AİHM de, mahkemelerin kararlarındaki dayanak noktaları yeterli ve açık bir şekilde belirtmeleri şartıyla mahkeme kararlarının kapsam ve sınırları bakımından takdir yetkisinin geniş olduğunu kabul eder.¹³⁰

Anayasa’nın 141. maddesinde de, bütün mahkemelerin kararlarının gerekçeli olarak yazılması yönünde emredici nitelikte hüküm bulunmaktadır. AYM de mahkeme kararlarının gerekçeli olması gerektiğini çeşitli kararlarında belirtmiştir. AYM, etkili biçimde yasa yollarına başvuru yanında, mahkemelere duyulan güven bakımından kararlarının gerekçeli olarak yazılması önemli olduğunu, bunun da

127 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması**, s.290-291.

128 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s.219.

129AYM. Oğuz Atış ve diğerleri davası, Başvuru No: 2013/4186, Karar T.15.10.2014, paragraf 64.

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

130 Harris, D.J. O’boyle, M. Bates, E.P. Buckley, C.M. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku** (çev. Ed. Hülya Dinçer), Şen Matbaa Yayınevi, 2013, (Eserin orijinali 2009’da, Oxford University Press’de yayımlanmıştır),s. 271.

sadece yargılamanın taraflarını değil, kamunun menfaatini de ilgilendirdiğini vurgulayarak, mahkeme kararlarında esas alınan noktaların gerektiği şekilde açıkça belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹³¹

1.4. SAVUNMA HAKKININ KAPSAMI VE SINIRLARI

1.4.1. İsnadı Öğrenme Hakkı

AIHS'nin 6/3-a maddesine göre; suçlanan kişi, “kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek” hakkını haizdir. Bu hak suçlanan kişiye suçlamaya konu fiilin ve suçlamanın niteliğinin bildirilmesini kapsar.¹³² Suçlanan kişiye adil yargılama ilkesi kapsamında işlediği iddia edilen suçun yanında suçlamanın sebepleri, niteliği ve o ülke hukukundaki yeri ile ilgili maddi ve hukuki bildirim yapılması gerekir.¹³³ Suçlanan kişi kendisine verilen bu bilgilere göre savunmasını hazırlayarak¹³⁴ yargılamanın her aşamasında etkin bir şekilde kendisini savunma imkanına sahip olur.¹³⁵ Bu yönüyle isnattan haberdar olma hakkı savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkıyla sıkı ilişki içerisindedir.¹³⁶

İsnat, ilgili kişiye, anlayabileceği dilde mümkün olduğunca en kısa zaman zarfında ve ayrıntılı biçimde açıklanmalıdır. Suçlanan kişi yargılama yapılan dili bilmiyorsa tercüman yardımından faydalandırılmalıdır.¹³⁷ Ancak suçlanan kişinin tüm delilleri içerecek şekilde bilgilendirilmesine ve dolayısıyla hakkındaki dava dosyasının tamamının kendisinin anlayabildiği bir dile çevrilmesine lüzum

131 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılama Hakkı...**, s.309; ayrıca AYM, B. No: 2013/6742, 26/6/2014 tarihli ilamı, paragraf 16. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

132 Feyyaz Gölcüklü, “İHAS’da Adil Yargılama,” **AÜSBFD**, İlhan Öztrak’a Armağan, C. 49, S. 1-2, Y. 1994, s.222.

133 Sevinç Çınar, **Temel Hakları Koruma Yöntemlerinden Biri olarak Hak Arama Hürriyeti**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998, s.62.

134 Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılama Hakkı**, s. 78- 79.

135 Mustafa Serhat Kaşıkara, **İHAS Çerçevesinde Adil Yargılama Hakkı Ve Türkiye**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s. 201.

136 Ünal, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 193.

137 Sibel İnceoğlu, **Adil Yargılama Hakkı ve Yargı Etiği**, İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasına Destek Projesi Basımı, Ankara, 2007,s. 50.

bulunmamaktadır. AİHM'e göre suçlanan kişinin üzerine atılı olan suçun iddianamede açıkça yer alması ve kişinin de suçlamayı anlaması için yeterli imkan tanınması zorunludur.¹³⁸ Ancak kişiye isnat edilen fiil ile ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra isnat edilen fiilin daha sonra başka bir suçu oluşturduğu ortaya çıkarsa, başka suçtan ceza verilebilecektir. Bu durumda suçlanan kişiye değişen hukuki durumuyla ilgili bilgi verilerek savunmasını buna göre hazırlaması için gerekli kolaylık da sağlanması halinde bilgilendirme yükümlülüğü yerine getirilmiş olur.¹³⁹ Somut olayın niteliğine göre suçlanan kişiye isnat edilen olaylar eksiksiz şekilde bildirilmişse delillerin bildirilmesi mecburiyeti yoktur.¹⁴⁰

AİHS'de isnadı öğrenme hakkı kapsamında yapılacak bilgilendirme konusunda belli bir şekli usul bulunmamaktadır. Suçlama konusunda yazılı veya sözlü bilgilendirme yapılabilir. Ancak bilgilendirmenin şekli de her halükarda suçlanan kişinin kendisini etkin şekilde savunmasına engel teşkil etmemelidir.¹⁴¹

Suçlamaya ilişkin bilgilendirme en kısa zamanda yapılmalıdır. Burada en kısa zaman kavramı her somut olayın şartlarına göre değerlendirilmesi gerekir. AİHM'e göre, kovuşturmaya başlanıldığı veya hâkim önüne çıkarıldığı zaman, sürenin başlangıcıdır.¹⁴²

Suçlanan kişinin isnattan haberdar olma hakkı, Anayasa'nın 19. Maddesinin 4. Fıkrasında şu şekilde düzenlenmiştir: "Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir." Aynı şekilde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 191/-3-b maddesinde sanığa, "İddianame veya iddianame yerine geçen belgede yer alan suçlamanın dayanağını oluşturan eylemler ve deliller ile suçlamanın hukuki nitelendirmesi anlatılır," denilerek, duruşmada isnadı öğrenme hakkı yasal

138 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.319; AİHM, *Mattocchia v. Italy* davası, Başvuru No:23969/94 Karar T. 25.07.2000, paragraf 60. <https://hudoc.echr.coe.int>

139 Durmuş Tezcan ve diğerleri, **İnsan Hakları El kitabı**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006, s 161.

140 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, s.46.

141 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s. 300.

142 Gölcüklü, "İHAS'da Adil Yargılanma," s. 223.

güvenceye kavuşturulmuştur. Sanığın sorgusundan önce anılan hususun yerine getirilmemesi Yargıtay tarafından bozma nedeni olarak sayılmıştır.¹⁴³

CMK'daki bu konuya ilişkin başka bir düzenlemede ise, isnattan haberdar olma hakkına ilişkin şu ifadeler yer almaktadır: “Yakalama işlemi bir tutanağa bağlanır. Bu tutanağa yakalananın, hangi suç nedeniyle, hangi koşullarda, hangi yer ve zamanda yakalandığı, yakalamayı kimlerin yaptığı, hangi kolluk mensuplarınınca tespit edildiği, haklarının tam olarak anlatıldığı açıkça yazılır.” (m.97)

1.4.2. Savunma Hazırlanması İçin Gerekli Zaman ve Kolaylıklara Sahip Olma

AİHS'nin 6/3-b maddesine göre suç isnat edilen kişi sunacağı savunmasını hazırlamak için gereken zamana ve olanağa sahip olmalıdır. Bu madde uyarınca suçlanan kişinin, yargılama aşamasında etkili savunma yapmak için savunmasına esas teşkil eden noktaları yargılama makamı karşısında kısıtlamaya maruz kalmadan sunma imkânı bulunmalıdır.¹⁴⁴

Kişi, isnat edilen suçlamayı öğrendikten sonra savunma için hazırlıklara başlayacaktır. Savunma yapmak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkı bu aşamadan sonra devreye gireceği için, isnadı öğrenme hakkı ile savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakları sıkı ilişki içerisindedir.¹⁴⁵

Suçlanan kişiye tanınan haklar müdafiyeye de tanındığından dolayı, savunma hazırlanması için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma hakkından, suçlanan kişiyi savunma görevi olan müdafinin de yararlandırılması gerekir.¹⁴⁶

Savunma hazırlayabilmek amacıyla gerekli zaman ve kolaylığın sağlanması hususunda belirli bir ölçüt bulunmamaktadır. Bu noktada yargılamaya konu somut

143 Yargıtay CGK. 2015/15-202 E., 2019/508 K. 27.06.2019 Tarihli İlamı, www.uyap.gov.tr

144 AİHM, Gregacevic v. Hırvatistan davası, B. No: 58331/09, Karar T. 10.07.2012. <https://hudoc.echr.coe.int>

145 Ünal, *Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, s. 194.

146 Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı (İHAS ve Türk Hukuku)*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007, s. 147.

olayın niteliği, karmaşıklığı gibi bazı özellikleri, yargılamanın bütünü, suçlanan kişinin tutukluluk durumu gibi hususlar dikkate alınarak değerlendirme yapılır. Burada somut olaya ilişkin özellikler oldukça önem arz eder.¹⁴⁷ Yeterli zaman konusunda yukarıda belirtilen hususlarla birlikte yargılama aşamalarında iç hukukta bir kısım yargısal işlemler için öngörülen süre kısıtlamaları da dikkate alınmaktadır.¹⁴⁸ Yeterli sürenin başlangıcı ise, kişinin suç isnadından haberdar olduğu veya gözaltı, tutuklama gibi hürriyeti kısıtlayıcı tedbir uygulandığı zamandır.¹⁴⁹

Savunmayı hazırlamak amacıyla suçlanan kişinin gereksinim duyduğu her şey savunma faaliyeti kapsamında değerlendirilmelidir. Bu kapsamda sanığa sağlanabilecek kolaylıklar arasında; dava dosyasını incelemek, savunma hazırlamak için müdafî ile görüşmek, yargılama neticesinde verilen kararın gerekçesinin kişiye usulüne uygun şekilde tebliğ etmek gibi örnekler sıralanabilir.¹⁵⁰

Suçlanan kişiye savunmasını hazırlaması için tanınması gereken imkan ve kolaylıklar ile süre kavramı mutlak nitelikte değildir. Kişinin savunma yapmasını tamamen engellemeyecek derecede makul sayılabilecek ölçüde ve yargılamaya konu olayın niteliğinin de gerektirmesi halinde sınırlamaya tabi olabilir.¹⁵¹ Somut olayın özelliğine göre müdafî ile özel olarak görüşme hakkının sınırlanabileceğini AİHM kabul etmiştir.¹⁵² Zira müdafinin, mesleğin getirdiği hak ve yetkileri kötüye kullanarak sanıkla birlikte bir kısım kanıtları yok etmesi gibi adil yargılamayı olumsuz etkileyecek nitelikte faaliyetlere girişmesi yönünde ciddi mahiyette şüphe

147 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.320.

148 Kayıhan İçel ve Yener Ünver, **Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.377.

149 Cem Alper Akdoğan, **Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, İzmir, 2019, s.98.

150 AİHM, Gregacevic v. Hırvatistan davası, Başvuru No: 58331/09, Karar T. 10.07.2012. <https://hudoc.echr.coe.int>

151 Gölcüklü, “İHAS’da Adil Yargılanma”, s. 223.

152 AİHM, Kröcher ve Möller/İsviçre davası, Başvuru No: 8463/78, Karar T. 09.07.1981; AİHM, Bonzi/İsviçre davası, Başvuru No:7854/77, Karar T. 12.07.1978, <https://hudoc.echr.coe.int>

oluşturacak somut olgular bulunması halinde, yargılamanın selameti açısından müdafî ile özel görüşmesine dahi yasaklama getirilebilir.¹⁵³

Türk hukukunda da Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bu konu ile ilgili birtakım düzenlemeler mevcuttur. CMK 149. Maddesinde müdafinin suçlanan kişi ile görüşme, bir kısım işlemlerde yanında olma ve hukuki yardımda bulunma haklarına engel olunamayacağı düzenlenmiştir. CMK 153. Maddesinde müdafinin dosya inceleme yetkisi ve bunun sınırlandırılması konusunda düzenleme bulunmaktadır. CMK 154. Maddesinde müdafî ile özel görüşme ve müdafî ile yazışmaların denetime tabi tutulamayacağına ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Sanığa savunmasını hazırlayabilmesi için yeterli süre tanınması amacıyla CMK'nın 176. Maddesinde iddianamenin tebliği ile duruşma günü arasında asgari bir haftalık süre bulunması şartı bulunmaktadır.

1.4.3. Susma Hakkı ve Kendini Suçlamama Hakkı

Susma hakkı; suçlanan kişinin kendisi aleyhine olabilecek ifadelerde bulunma ve kendisi aleyhine olabilecek bilgileri, belgeleri, kanıtları göstermeye zorlanamaması olarak tanımlanabilir.¹⁵⁴ Susma hakkı AİHS'de açıkça düzenlenmemiş, ancak AİHM bu hakkı adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmiş ve bu şekilde dolaylı olarak sözleşmede yer aldığını savunmuştur.¹⁵⁵

Suçlanan kişinin, yargılamada aktif şekilde yer alıp almaması hususunda özgür olduğu fikrine dayanan susma hakkını kullanarak savunmada pasif şekilde yer alması, atılı suçlamayı kabul etmiş sayılmaz. Bu pasif duruş, aleyhine olacak şekilde

153 Ünal, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 195.

154 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.158; Ali Yıldırım, "Sanığın Susma Hakkı", **Ankara Barosu Dergisi**, C.5, S.6 Y.1988, s.683, 690; Hakan Karakehya, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Savaş Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 2016, s.212.

155 Serhat Sinan Kocaoğlu, "Susma Hakkı", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:1, Yıl:2011, s.40; AİHM, Örs ve Diğerleri-Türkiye davası, Başvuru No:46213/99, Karar T. 20.06.2006; AİHM, Adamkiewicz-Polonya davası, Başvuru No:54729/00, Karar T. 02.03.2010, 85. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

kullanılmaz. Kişiyeye bu hakkın tanınması suçlu olmadığını delillendirme zorunluluğu bulunmadığına da işaret eder.¹⁵⁶

Suçlanan kişi yargılamanın tüm safhalarında beyanda bulunup bulunmayacağını veya bunun tam veya kısmi olacağını belirlemede özgürdür. Tabii ki, suçlanan kişi müdafî yardımından da istifade edebileceğinden dolayı, beyanda bulunup bulunmama konusunda müdafîne de danışabilecek, böylece daha önce suçlamayı kabul etmiş olsa bile sonraki safhalarda bundan dönme imkânı da olacaktır. Suçlanan kişinin maddi gerçeğe ulaşma noktasında yargılama makamlarına da destek olma yükümlülüğü yoktur.¹⁵⁷

AİHM bir kararında, susma hakkının, suç isnat edilen kişinin rızası olmaksızın, kendisinden baskıyla ve cebren ele geçirilen delillerin yargılamada öne sürülemeyeceğini de kapsadığını belirtmiştir.¹⁵⁸

Susma hakkı mutlak nitelikte bir hak değildir. Susma hakkını kullanan suçlanan kişiye yönelik, bu hakkı kullandığından dolayı, aleyhinde hüküm kurulacağı yönünde bir baskı kurulmasına gidilmemeli; her durumda susma hakkı engellenmemelidir. Ancak suçlanan kişinin susmaya devam etmesi halinde aleyhine birtakım sonuçlar oluşabileceği yönünde ikaz edilebilir.

Suçlanan kişi hakkında kuvvetli deliller bulunması halinde, bu delillere açıklama getirmesi gerekebilir. Bu durumda, yani herhangi bir beyanda bulunmadığı takdirde suçlanan kişinin atılı suçu işlediğine dair kanaatin oluşmasına yardımcı olabilir. Yine de susma hakkını kullanması, kendini savunmaması kişinin atılı suçu işlediğine delil teşkil etmez, sırf buna dayanarak cezalandırılmasına karar verilemez. Suçlanan kişi hakkında atılı suçu işlediğini sabit kılacak derecede delil bulunması durumunda, susma hakkını kullansa da mahkumiyet hükmü kurulabilecektir.¹⁵⁹ Bu

156 Çağrı Kan Aydın, “Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı”, **TBB Dergisi**, S.91, Y.2010, s.172.

157 Cumhur Şahin, **İkrar ve Savunma Hakkı, Ceza Hukuku Reformu**, Sempozyum, 20-23 Ekim 1999, Umut Vakfı Yayınları, 2001, s.138.

158 AİHM, Örs ve Diğerleri-Türkiye davası, Başvuru No:46213/99, Karar T. 20.06.2006, s.8,<https://hudoc.echr.coe.int>

159 TÜSİAD, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu: Anayasa Hukuku, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku**

durumda kararın gerekçesinin ayrıntılı ve açık olması, suçlanan kişinin gerektiği gibi bilgilendirilmesi gibi teminatlar da sağlanmalıdır.¹⁶⁰

Susma hakkının kullanılması durumunda maddi baskı yanında manevi baskı da uygulanmamalıdır. Suçlanan kişiden beyan alınması için yapılan her türlü manevi baskı susma hakkının ihlali anlamına gelir. Hatta suçlanan kişinin iradesini fesada uğratabilecek şekilde ilaç verilmesi, tehdit edilmesi gibi eylemler de bu kapsamda yasaklanmıştır.¹⁶¹

Susma hakkı aynı zamanda suçlanan kişiye kendini suçlayacak nitelikte ifadelerde bulunmama ve kendi aleyhine olabilecek bilgi ve belgeleri sunmama yönündeki haklarını da kapsar.¹⁶² Suçlanan şahsın kan, idrar ve dokularından örnek alınması tedbirleri susma hakkı kapsamında sayılmaz.¹⁶³ AİHM de Cartledge Birleşik Krallık davasında kan örneğinin baskı ve tehditle alınmasının hak ihlali olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmiştir.¹⁶⁴

Kamu güvenliği ve kamu menfaati gibi sebeplerle susma hakkının özüne müdahalede bulunulamaz.¹⁶⁵

Anayasa'nın 38/5. Maddesinde yer alan, "Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz" şeklindeki düzenlemeyle, susma ve kendini suçlamama hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. CMK'nın 147/1-e maddesinde ifade ve sorguda, 191/2-c maddesinde de duruşmada susma hakkını kullanabileceğinin hatırlatılacağı hususu düzenlenmiştir.

Açısından, TÜSİAD Yayınları, 2003, s.86.

160 TÜSİAD, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...*, s.86.

161 Cem Şenol, *Teori ve Uygulamada Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delillerin Kullanılması ve Değerlendirilmesi Yasası*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015, s.324-326.

162 TÜSİAD, *Yargılama Düzeninde Kalite*, TÜSİAD Yayınları, 1998, s. 85.

163 İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...*, s. 268.

164 AİHM, Cartledge, Birleşik Krallık davası, Karar T.09.04.1997. <https://hudoc.echr.coe.int>

165 Aydın, "Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı", s.161.

1.4.4. Tanık Dinletme ve Tanık Sorgulama Hakkı

AIHS'in 6/3-d maddesinde tanık dinletme ve iddia tanıklarının sorgulama hakkı yer almaktadır. Bu hak savunma hakkının bir uzantısı olması yanında silahların eşitliği ve çelişmeli yargı ilkeleriyle de doğrudan ilişkilidir.¹⁶⁶

Tanık dinletme ve sorgulama hakkının amacı, tanık delilinin mahkemeye sunulması ve tartışılması noktasında iddia makamı ile sanığın eşit koşullarda karşı karşıya gelmesidir.¹⁶⁷ Suçlanan kişinin her istediği tanığı mahkemeye getirmesi bu hakkın koruduğu amaçlardan değildir. Yargılama aşamasında sadece iddia makamı ile eşit şartlarda tanık sunmak ve gelen tüm tanıkların da eşit şartlarda sorgulanması bu hakkın amaçlarındanıdır.¹⁶⁸ Hakkaniyete uygun bir yargılama olması için de yargılamanın süjelerinden olan sanık, getirmiş olduğu tanıkları, iddia makamı ile eşit şartlarda dinletmelidir ve iddia makamı tarafından sunulan tanıklara da suçlama ile ilgili konularda soru sorma hakkı bulunmalıdır.¹⁶⁹

Suçlanan kişi kendisinin gerekli gördüğü herkesi yargılamaya getirme hakkı bulunmamaktadır. Bu durumda tanığın yargılama için gerekli olup olmadığı hususunda takdir yetkisi mahkemeye ait olup bu konuda mahkemenin bir zorunluluğu yoktur. Önemli olan husus sanığın iddia makamı ile eşit koşullarda tanık dinletme imkanının bulunmasıdır.¹⁷⁰ Mahkemenin de tanık dinletilme talebini reddetmesi durumunda bunu kararında gerekçelendirmesi gerekir; aksi halde, hakkın ihlali söz konusu olabilecektir.¹⁷¹ AIHM delillerin değerlendirilmesi yetkisinin yerel

166 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s. 213.

167 TÜSIAD, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...**, s. 163; Ünal, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 204.

168 Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku (Kavram-Uygulama-Hak ve Ödevler)**, 3.Baskı, Ankara, 2013, s.521.

169 Mole Nuala ve Catharina Harby, **Adil Yargılanma Hakkı**, İnsan Hakları Kitapları, 2001, s.118.

170 Cüneyd Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Madde Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları (Adil Yargılanma)", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S:63, Y.2006, s.264.

171 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.308.

mahkemede olduğuna, AİHM'in kendi yetkisinin sadece yargılamanın adil şekilde yerine getirilip getirilmediğini incelemek olduğunu savunur.¹⁷²

Duruşmada yargılama makamı karşısına çıkarılmayan tanığın beyanları, - tanık sorgulama hakkını ihlal etmemek koşuluyla- delil olarak değerlendirilebilecektir. Ancak, AİHM bazı kıstaslar ortaya koymuştur. Bunlardan biri, tanığın mahkeme huzuruna getirilmemesini gerektirecek haklı sebeplerin varlığıdır. Bunun yanı sıra, tek başına veya asli unsur olarak mahkumiyet kararında etkili olup olmadığı ve savunma hakkının gereklerine uygun ve adil yargılanma hakkını ihlal etmeyecek nitelikte gerekli tedbirlerin alınıp alınmadığıdır.¹⁷³

Yargılamayı sürüncemede bırakmak veya sair sebeplerle savunma hakkı kapsamında olduğu iddiasıyla yargılama konusu ile ilgili bilgi ve görgüsü olmayan herkesin dinlenilmesini istemek mümkün değildir, AİHM 6/3-d madde hükmü bu şekilde yorumlanamaz.¹⁷⁴ Dolayısıyla sanığın, tanık dinletme talebi ile birlikte bu talebin gerekçesini, tanığın dinlenilmesinin yargılamada maddi gerçeğin ortaya çıkması için katkısını, önemini, gerekliliğini mahkemeye sunması da gerekir.¹⁷⁵

Sanığın aleyhine olan beyanlardan ötürü tanığı sorgulaması bu hak kapsamında önemlidir. Ancak AİHM, tanığın hastalığı, bulunamaması, ölmesi, tanığın veya yakınlarının tehlikeye uğramaması, cinsel suçlarda mağdurla failin karşı karşıya getirilmemesi, kolluğun yöntemlerinin deşifre olmaması gibi nedenlerle sorguya çekilmemesi halinde sert tutum sergilememiş, başka deliller de bulunması halinde somut olayın özelliğine göre bu delilin kullanımına izin verilebileceğini kabul etmiştir.¹⁷⁶ Ancak başka delil bulunmaması halinde ise mahkemenin, elindeki tüm imkânlardan istifade ederek tanık dinletme ve sorguya çekme hakkını

172 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı...**, s. 216-218; AİHM, Kalem-Türkiye davası, Başvuru No:70145/01, Karar T. 05.12.2006, s.7-8, <https://hudoc.echr.coe.int>

173 AİHM, Gökbulut-Türkiye davası, Başvuru No:7459/04, Karar T. 29.03.2016, 56. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

174 Çınar, **Temel Hakları Koruma Yöntemlerinden Biri olarak Hak Arama Hürriyeti**, s. 67.

175 Osman Doğru ve Atilla Nalbant, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, Cilt:1, T.C. Yargıtay Başkanlığı Yayınları, Şen Matbaa, Ankara, 2012, s.650.

176 Harris, D.J. O'boyle, M. Bates, E.P. Buckley, C.M. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku** (çev. Ed. Hülya Dinçer), s. 326-327.

kullandırması gerekir, aksi halde tanık delili tek başına mahkumiyet için yeterli olmayacaktır.¹⁷⁷

Şüpheli veya sanığa, aleyhine ileri sürülen tanık beyanlarına karşı soru sorma hakkını kullanması için yeterli imkanların tanınması gerekir. Ancak yeterli imkan tanınmasına rağmen kişinin bu hakkını kullanmaması hakkın ihlali olarak değerlendirilemez.¹⁷⁸

AİHM'e göre, adil yargılanma hakkı ilkelerine uygun düştüğü ölçüde tanık beyanı alınması usulü devletlerin iç hukukunun yetkisi kapsamındadır.¹⁷⁹

AİHS'de belirtilen tanık kavramı, iç hukuktakinden daha kapsamlı olarak diğer kimseleri de içinde barındırır.¹⁸⁰ Bu kavram tanıklar dışında, suça iştirak eden diğer kişiler, suçtan doğrudan zarar görenler ve bilirkişiler, hatta yazılı deliller hakkında da uygulanır.¹⁸¹ AİHM, tanık kavramını evrensel nitelikte kabul gören otonom kavramlar olarak değerlendirmektedir.¹⁸²

Tanık dinletme ve sorguya çekme hakkı, mahkemece yargılamanın başlamasından sonra kanun yolu aşaması da dahil olmak üzere geçerli olan bir haktır.¹⁸³

Duruşmada tanığın dinlenilmesi esnasında sanık da duruşma salonunda bulunacaktır. Ancak sanığın duruşma salonunda bulunması tanığın endişe duyarak

177 Ali Osman Kaynak, Uluslararası Sözleşmeler Işığında "Adil Yargılanma Hakkı" ve İç Hukukumuzla Karşılaştırılması, **Manisa Barosu Dergisi**, C.25, S.96, Y.2006, s. 42.

178 AİHM, Kalem-Türkiye davası, Başvuru No:70145/01, Karar T. 05.12.2006, s.8, <https://hudoc.echr.coe.int>

179 Durmuş Tezcan ve diğerleri, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları**, Türk Avukatların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Eğitimleri Projesi Basımı, Ankara, 2008, s. 140.

180 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.306.

181 AİHM, Damir Sibgatullin/Rusya davası, Karar T. 24.04.2012; Aktaran Abdullah Çelik, **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2014, s.170.

182 Abdulkadir Kaya, "**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/3. maddesiyle Sanıklara Getirilen Haklar ve Güvenceler** " **Adil Yargılanma Hakkı**, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 39.

183 Harris, D.J. O'boyle, M. Bates, E.P. Buckley, C.M. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku** (çev. Ed. Hülya Dinçer), s. 326-327; AİHM, Adolf, Avusturya'ya karşı davası, Karar T. 26.03.1982 64. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

doğruyu söylemesine engel olacaksa sanığın duruşmadan çıkartılarak tanığın beyanının alınması durumunda adil yargılanmanın ihlali söz konusu olmayacaktır.¹⁸⁴

Hükme dayanak oluşturacak kanıtların sanığın bilgisi dahilinde veya önünde sorgulanabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle AİHM, gizli tanık delilini yasal delil olarak kabul etse de adil yargılanma ilkesi açısından mahkumiyet için tek başına yeterli delil olarak kabul etmemektedir.¹⁸⁵ Gizli tanıklığın kabul edilebilir olması noktasında da AİHM; gizli tanıklığa başvurulması kararının, objektif gerekliliğine dair sebepler bulunup bulunmadığı, bu nedenle savunma hakkının kısıtlanmasının minimum seviyede tutulup tutulmadığı ve mahkemenin bu hususları dengelemeye yönelik gerekli önlemlere başvurup başvurmadığını gözetir.¹⁸⁶ Ancak, her halde suçlanan kişi veya müdafinin tanığın ifadesi sırasında hazır olması, soru sorma imkanının bulunması ve mahkemenin tanığın açık kimlik bilgilerini bilmesi gerekir.¹⁸⁷

1.4.5. Ücretsiz Tercümandan Faydalanma Hakkı

AİHS'nin 6/3-e maddesi, sanık yargılamada kullanılan dili konuşamıyor veya anlayamıyorsa görevlendirilen bir tercüman yardımından istifade etmesini düzenlemektedir. Bu hak, savunma hakkının etkili kullanılması açısından oldukça önemlidir. Nitekim kişinin savunma yapabilmesi için öncelikle hakkındaki yargılamaya dair bilgi sahibi olması, hakkında yapılacak tüm işlemlere ilişkin bir düşüncesinin bulunması gerekir. Bunun için de yargılamada kullanılan dili bilmeyen kişinin tercümana ihtiyacı bulunmaktadır. Anılan düzenleme ile suçlanan kişinin yargılama dilini bilmemesi nedeniyle etkili savunma yapmakta yetersiz kalmamasının sağlanması hedeflenmiştir.¹⁸⁸

184 Hakan Karakehya, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2008, s 109.

185 Candaş Gürol, "Tanığın Korunması Müessesesi ve Adil Yargılanma Hakkı", **TBB Dergisi**, Sayı: 60, 2005, s. 49- 51.

186 Rıza Türmen, "Gizli Tanıklar ve Adil Yargılanma", **Milliyet**, 19.03.2010, <http://www.milliyet.com.tr/gizli-taniklar-ve-adil-yargilanma/riza-turmen/siyaset/siyasyazardetay/19.03.2010/1213430/default.html>, (Erişim T. 07.12.2019) .

187 Mole Nuala ve Catharina Harby, **Adil Yargılanma Hakkı**, s.122.

188 TÜSİAD, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...**, s.164.

Kişinin yargılamanın yapıldığı dili bilmemesi yanında sağırılık, dilsizlik veya başkaca fiziksel engeli sebebiyle yargılamanın yapıldığı dili anlayamaması, konuşamaması söz konusu olabilir. Bu durum AİHS’de açıkça düzenlenmemiş olsa da kişinin tercüman yardımı alma hakkı vardır. Çünkü bu kişi de tercüman yardımı olmaksızın etkili savunma yapma imkânına sahip değildir.¹⁸⁹

Tercümandan yararlanma hakkının sadece mahkeme aşaması için değil, suçlanan kişi hakkında yakalama, gözaltı, suçlama gibi hallerde de bulunduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁰

Suçlanan kişinin tercüman yardımından faydalanmak için yargılamanın yapıldığı dili bilmemesi gerekir. Yargılamanın yapıldığı dili yeterince bilmesine rağmen siyasi veya başkaca sebeplerle farklı bir dilde savunma yapmak istemesi halinde bu hakkı kötüye kullanan kişiye tercüman yardımı tanınmaz.¹⁹¹ Ancak suçlanan kişinin yargılama yapılan dili bildiğine dair makul derecede tespit yapılamıyorsa tercüman talebi yerine getirilmelidir.¹⁹² Bu konu ile ilgili olarak AİHM, Zana/Türkiye davasında yargılama dili olan Türkçe’yi bilmesine rağmen savunmasını Kürtçe yapmak isteyen sanığın tercüman talebinin mahkemece reddedilmesinde tercümandan faydalanma hakkı yönünden, yargılamanın yapıldığı dili anladığı ve konuşabildiğinden ötürü sözleşmenin 6/3-e maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.¹⁹³ Zira AİHM’e göre devletlerin kendi resmi dilleri dışındaki dillerde yargılama yapma yönünde bir görevi bulunmamaktadır.¹⁹⁴

AYM’ye göre tercümandan yararlanma hakkında, yargılamadaki tüm bilgi ve belgelerin çevirisine gerek bulunmamakta, kişi kendisi hakkındaki suçlamayı

189 Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem ve Oğuz Sancaktar, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004, s. 374.

190 Tezcan ve diğerleri **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 373.

191 Kaşıkara, **İHAS Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Ve Türkiye**, s. 215, 216; Gölcüklü, “İHAS’da Adil Yargılanma,” s. 231.

192 Sibel İnceoğlu, “Adil Yargılanma Hakkı”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, (Ed. Sibel İnceoğlu), 1. Baskı, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi Basımı, Ankara, 2013, s.268.

193 AİHM, Zana, Türkiye davası, Başvuru No:18954/91, Karar T. 25.11.1997, <https://hudoc.echr.coe.int>

194 Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 205-206.

eksiksiz biçimde anlayıp suçlamaya karşı savunma yapabilecek yetkinlikte ise tercümandan faydalanması zorunlu değildir. Konuyla ilgili bir başvuruda AYM, soruşturma aşamasındaki işlemlerde yargılama dili olan Türkçe dilinde beyanlarda bulunan sanığın mahkemede farklı bir dilde beyanda bulunmak istemesi üzerine yerel mahkemece tercüman talebinin reddedilmesini tercümandan faydalanma hakkının ihlali olarak görmemiştir.¹⁹⁵

Sanığın bizzat kendisinin yargılama yapılan dili bilmemesi durumunda tercümandan yararlanma hakkı bulunur. Müdafinin yargılama yapılan dili bilmesinin suçlanan kişinin anılan haktan faydalanmasına bir etkisi yoktur.¹⁹⁶ Ayrıca yargılamanın yapıldığı dili yeterince bilmekle birlikte hukuki bilgisinin olmamasından ötürü yargılamadaki bilgi ve belgeleri anlayamaması, tercümandan yararlanma hakkı kapsamında değildir. Bu husus müdafiden yararlanma hakkı kapsamında değerlendirilir.¹⁹⁷

Suçlanan kişiye tercüman sağlama sorumluluğu bulunan devlet, aynı zamanda tercümanlık hizmetinin sağlıklı şekilde yürütülmesinden de sorumludur. Savunma hakkının kullanılmasına doğrudan etki edeceğinden ötürü tercüman seçiminde liyakate önem verilmelidir.¹⁹⁸

Devletin, suçlanan kişiye ücretsiz olarak tercüman sağlanması noktasında bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Suçlanan kişinin tercüman ücretini ödememesi herhangi bir şarta dahi bağlanamayan mutlak nitelikli bir haktır. Bu hakkın kullanımında, suçlanan kişinin tercüman ücretini karşılayacak durumunun olmasının bir etkisi yoktur. Suçlanan kişinin tercüman ücretini karşılamakta güçlük çekeceğini düşünerek tercümandan yararlanma hakkından vazgeçmesi savunma hakkının

195 AİHM, Baran Karadağ davası, Başvuru No: 2014/12906, Karar T. 07.05.2015.
<https://hudoc.echr.coe.int>

196 Durmuş Tezcan, "Tercümandan Yararlanma Hakkı", **SBF Dergisi**, C.53, S.1, 1997, s.694-696.

197 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.161.

198 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, s.59.

kısıtlanmasına neden olacağından kendi isteğine bırakmadan ücret ödemesinden tamamiyle varestede tutulmuştur.¹⁹⁹

İç hukukumuzda tercümandan yararlanma hakkına ilişkin kanuni düzenleme, şu şekildedir: “Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir.” (CMK, m.202/1)

1.4.6. Sanığın Kendisini Bizzat Savunması veya Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı

AİHS’in 6/3-c maddesine göre, suç isnat edilen kişi, kendisini bizzat savunmak veya kendi belirlediği avukatın yardımından istifade etmek, maddi imkanı yoksa ve adil yargılanma için gerekiyorsa yargılama makamından kendisine ücretsiz olarak bir müdafî görevlendirilmesini isteme hakkını haizdir.

Yargılama aşamasında suçlanan kişinin henüz suçu işlediği kesin değildir. Suçsuz olma veya yargılandığı suçtan daha hafif bir ceza alma ihtimali bulunmaktadır. Bunu kanıtlamak için savunma hakkına sahip olmalıdır.²⁰⁰ Dolayısıyla sanığın savunma hakkı mutlak niteliktedir ve bu hakkı bizzat kullanacağı gibi avukat vasıtasıyla da kullanabilecektir.²⁰¹

Sözleşme’ye göre sanığın kendisini bizzat savunma hakkı bulunmaktadır. Suçlanan kişinin müdafî yardımından faydalanmadan doğrudan savunma kısmında sadece kendisinin yer alarak yapmış olduğu savunmaya kendisini bizzat savunması denilmektedir.²⁰² Suç isnat edilen kişinin kendisini mahkeme önünde bizzat savunabilmesi için mahkemece yapılan bütün işlemlerde kendisinin de hazır

199 Harris, D.J. O’boyle, M. Bates, E.P. Buckley, C.M. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku** (çev. Ed. Hülya Dinçer), s. 331.

200 Kunter, Yenisey ve Nuhoglu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.213-214.

201 Gölcüklü, “İHAS’da Adil Yargılanma,” s. 224.

202 Süheyl Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1982, s. 152.

bulunması olanağının tanınması yanında, öncelikle duruşmada mahkeme karşısında hazır bulunma imkânına sahip olmalıdır.²⁰³

Suçlanan kişinin kendisini bizzat savunma veya müdafî ile savunma konusunda takdir yetkisi kural olarak yine kendisindedir. Suçlanan kişinin müdafî ile savunma hakkını kullanması halinde bizzat savunma hakkından vazgeçmiş sayılmaz. Bu durumda, kendisini bizzat savunma hakkı devam eder. Zira, müdafî ile sanık yargılamanın savunma kanadında yer alan farklı öğeleridir.²⁰⁴ Sanığın bazı işlemlerde bizzat bulunması da gerekir. Yargıtay da bir kararında sanığın bizzat sorgusu yapılmadan müdafinin dinlenilmesi ile mahkumiyet hükmü verilmesinin adil yargılanma hakkının ihlali niteliğinde olduğunu belirtmiştir.²⁰⁵

Müdafî yardımından yararlanma yerine kendisini bizzat savunmayı seçen sanık, kendi kusurundan kaynaklanan sebeplerle yargılama işlemlerini takip etmemişse savunma hakkının ihlal edildiğini öne süremez.²⁰⁶ Ayrıca yargılama aşamalarında bizzat hazır olmayan ve yargılama için sorumluluklarını yerine getirmeyen sanığın savunma hakkına riayet edilmeden yokluğunda hüküm verilemez. Zira bu durumda kişinin savunma hakkından vazgeçmesi için açıkça tereddüde mahal bırakmayacak şekilde irade beyanının bulunması, ayrıca bu durumun kamu yararına aykırılık taşımaması gerekir.²⁰⁷

Suç isnadı bulunan kişinin, savunma hakkını müdafî aracılığıyla kullanması söz konusu olabilir. İmkanları doğrultusunda her aşamada kendisinin istediği şekilde müdafî seçme hakkı bulunmaktadır.

Sözleşme'ye göre, sanığın imkanı bulunmaması ve adaletin sağlanması için müdafî atanması gerekiyorsa, mahkemece sanığa takdiri olarak bir müdafî atanması

203 Gölcüklü, "İHAS'da Adil Yargılanma", s. 224.

204 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.10.

205 Yargıtay CGK. 2017/5-188 E., 2019/544 K. 17.09.2019 Tarihli İlamı, www.uyap.gov.tr

206 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s. 272.

207 Gölcüklü, "İHAS'da Adil Yargılanma", s. 224.

söz konusu olabilir.²⁰⁸ Ancak müdafî atanması sisteminin de adil yargılanma hakkını ihlal etmeyecek nitelikte olması AİHM'in gözettiği konulardandır.²⁰⁹

Yargılamada, hukuki bilgisi olmayan, yargılama uygulamasını bilmeyen sanık karşısında hukuku bilen iddia ve karar mercileri bulunmaktadır. Bu durum zayıf konumdaki sanık açısından eşitsizlik yaratmaktadır. Savunma kanadının güçlü olması ve iddia makamı karşısında eşit konuma gelebilmesi için hukuki bilgi ve deneyimiyle sanığa yardımcı olacak bir müdafî ihtiyacı adil yargılanma ilkesi için önemlidir. Bu şekilde silahların eşitliği sağlanmış olacaktır.²¹⁰

1.4.7. Savunma Hakkının Dokunulmazlığı

Yargılamanın savunma kanadındaki tarafın özgürce kendisini savunması, savunma yaparken korku ve endişe duymaması gerekir, aksi takdirde, savunmasını tam anlamıyla sunamaz. Bu yüzden etkili ve eksiksiz savunma yapmak için savunma dokunulmazlığına ihtiyaç vardır. Savunma hakkının dokunulmazlığı, yargılamanın taraflarının, yargılama konusu olayla ilgili olarak iddia ve savunmalarına ilişkin bilgi ve düşüncelerini yazılı veya sözlü olarak çekinmeden beyan etmesi olarak tanımlanabilir.²¹¹

Savunma dokunulmazlığından sadece suçlanan kişi değil, savunma tarafının diğer süjesi olan müdafî de yararlanır.²¹²

Savunma dokunulmazlığı özel bir hukuka uygunluk sebebidir. Sanık veya müdafî bu hakkı kullanması dolayısıyla cezai veya hukuki müeyyideye tabi tutulamaz.²¹³

208 Kaşıkara, **İHAS Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Ve Türkiye**, s. 208; Ünal, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 196.

209 Tezcan ve diğerleri, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları**, s. 181.

210 Kaşıkara, **İHAS Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Ve Türkiye**, s. 209.

211 Dıvrak ve Kılıç, **Savunma Hakkı**, s.65.

212 EREM Faruk, **Meslek Kuralları (Şerh)** TBB Yayınları, Sevinç Matbaası, İkinci Baskı, Ankara, 1973.s.48; Uğur Eriş, "Savunma Dokunulmazlığı Koşulları Değerlendirmesi" **Ankara Barosu Dergisi**, S:3 Ankara, 1984, s.396.

213 Serhat Sinan Kocaoğlu, Türk Ceza Kanunu (m.128) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Bir Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Savunma Dokunulmazlığı, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 4, Y.2012, s.30.

Adil yargılanmanın sağlanabilmesi için savunma hakkının eksiksiz şekilde kullanılması gerekir. Sunulması gereken beyanlar cezalandırılma endişesiyle eksik olarak sunulduğunda adaletin sağlanamaması söz konusu olabilir. Yargılamada özgürce tartışma olduğu zaman yargılama faaliyeti kapsamında gerekli olan her türlü beyanların sunulmasında taraflar bir çekimserlik göstermezler. Bu da adaletin tecellisine yardımcı olur.²¹⁴

Sadece yargılamanın taraflarına karşı hukuki koruma sağlayan savunmanın dokunulmazlığı ilkesi, taraf dışındaki hâkim, savcı, bilirkişi gibi kimselere karşı koruma sağlamaz.²¹⁵ Ancak tanık beyanına, bilirkişi raporuna yasal çerçevede itiraz imkânı bulunduğu durumlarda itiraz kapsamındaki beyanlar da savunma dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilir.²¹⁶

Bu korumadan yararlanmak da sadece savunmanın yapıldığı beyanlar ve savunma dilekçeleri bakımından söz konusudur. Ayrıca sarf edilen sözlerin veya yazıların savunma ve dava konusu ile bağlantılı olması, gerçek ve somut olaylara dayanması gerekir.²¹⁷ Savunma için zorunlu olanlar dışında savunmaya faydalı beyanlar da savunma dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilmelidir.²¹⁸

Savunma hakkı kapsamındaki yazılı ve sözlü beyanlar ile iddia ve savunmalar savunma dokunulmazlığı kapsamındadır. Fiili saldırı, el kol işaretleri, fena davranışlar gibi eylemler savunma dokunulmazlığı kapsamında değildir.²¹⁹

Müdafî, savunma hakkı kullanması esnasında “olgun ve objektif” şekilde davranmalı ve bu şekilde beyanda bulunmalıdır. Mesleki duruş sergilemeli, beyanda

214 Oğul, **Ceza Yargılamasında Savunma Hakkının Sınırlandırılması**, s.95-96.

215 Zeki Hafizoğulları, “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, C: 51, S.1, Y. 1994, s.27.

216 Sulhi Dönmezer, **Kişilere ve Mala Karşı Cürümler**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1995, s.262.

217 Kocaoğlu, ...**Savunma Dokunulmazlığı**, s.30 ; Çetin, **Savunma Hakkının Kısıtlanması**, s.58.

218 Kocaoğlu, ...**Savunma Dokunulmazlığı**, s.35 ; Çetin, **Savunma Hakkının Kısıtlanması**, s. 60.

219 Hafizoğulları, “Genel Çizgileriyle Savunma Hakkı,” s.29.

bulunurken üslubu seviyeli ve nezaketli olmalıdır. Şahsi olarak kişilerin şeref ve onuruna yönelik aşağılayıcı davranışlar, karalamalarda bulunmamalıdır.²²⁰

Savunma dokunulmazlığından istifade eden taraf, dokunulmazlığın sınırını aşarak hukuka aykırı bir eylemde bulunmuşsa, bu eylemden dolayı sorumlu tutulması gerekir. Zira hukuk devletinde hukuka aykırı bir eylemin sorumluluğu bulunmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nun 128. maddesinde savunma dokunulmazlığı şu şekilde düzenlenmiştir: “Yargı mercileri veya idari makamlar nezdinde yapılan yazılı veya sözlü başvuru, iddia ve savunmalar kapsamında, kişilerle ilgili olarak somut isnatlarda ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunulması halinde, ceza verilmez. Ancak, bunun için isnat ve değerlendirmelerin, gerçek ve somut vakıalara dayanması ve uyumsuzlukla bağlantılı olması gerekir.”

1.4.8. Masumiyet Karinesi

AİHS'in 6/2. maddesinde masumiyet karinesi şu şekilde yer almıştır: “Bir suçla itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak kanıtlanıncaya (sabit oluncaya) kadar (suçsuz) masum sayılır.”

Suç isnat edilen kişinin mahkumiyetine karar verilebilmesi için öncelikle üzerine atılı suçu işlediğinin şüpheye yer bırakmayacak derecede sabit olması gerekir. Kişi üzerine atılı suçu işlediği sabit oluncaya değin masum sayılır.²²¹

AİHM, bir davada masumiyet karinesini, “Sanığın suçluluğu yasal olarak saptanmadan önce ve özellikle kendisinin savunma haklarını kullanma hakkına sahip olmadan onun suçlu olduğu hissini telkin eden bir adli karar, suçsuzluk karinesinin ihlalidir.” şeklinde değerlendirmiştir.²²² AİHM'e göre masumiyet karinesi iki sonuca işaret eder. Birincisi, kişinin suçu işlediği düşüncesi ve inancı ile

220 Mehmet Altundiş, “Avukatın Düşüncelerini Olgun ve Objektif Biçimde Açıklama Yükümlülüğü”, **Yasama Dergisi**, S.8, Y.2008, s.135.

221 Metin Feyzioğlu, “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve İHAS”, **AÜHF**, C.48, S. 1-4, Y. 1999, s. 139; Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 180.

222 AİHM, Minelli/İsviçre Davası, Başvuru No: 8660/79, 25.03.1983, 37. paragraf. <https://hudoc.echr.coe.int>

soruşturma ve kovuşturmaya başlanamaz. İkinci sonuç ise kişi hakkında suç isnadı varsa suçlu olduğuna ilişkin delilleri usulüne uygun şekilde toplayıp getirme yükümlülüğü iddia makamındadır. Kişi suçsuz olduğunu dahi ispat etmek zorunda değildir. Suçu işlediği hususundaki şüpheden suç isnat edilen kişi faydalanır.²²³

Masumiyet karanesi, kişinin isnat edilen suçu gerçekleştirip gerçekleştirmediği sürecinde söz konusu olur. Suçun ağırlaştırıcı nedenlerinde şüphe varsa masumiyet karanesi gereği hafifletici neden dikkate alınacaktır,²²⁴ ancak, cezayı şahsileştiren unsurlar masumiyet karanesinin ihlali anlamına gelmemektedir. Kişinin adli sicil kayıtları, kişiliği ve geçmişinin mahkumiyet kararında dikkate alınması, masumiyet karanesi kapsamında değerlendirilmez.²²⁵

Yargılamayı yapan mahkeme heyetinin, sanığın suçlu olduğu yönünde bir önyargısının olmaması gerekir. AİHM'e göre, mahkemenin, atılı suçu işlediği sübut bulmadan evvel kişinin, isnat edilen suçu işlediği intibasını oluşturacak şekilde bir ara karar vermesi masumiyet karanesi yönünden ihlal oluşturur.²²⁶

Kişi hakkında adli merciler tarafından işlem yapılmadan önceki aşamalarda (basın tarafından yapılan isnatlar ya da kolluk karşısındaki suç isnadı aşamalarında) da masumiyet karanesi uygulama alanı bulacaktır.²²⁷ Soruşturma ve yargılama aşamaları da dahil olmak üzere kişinin hakkında her türlü şüpheden uzak bir mahkumiyet kararı verildikten sonra kararın kesinleşmesine kadar masumiyet karanesi devam eder.²²⁸ Kişi hakkında soruşturma neticesinde takipsizlik, yargılama neticesinde ise beraat kararı verilmesine rağmen yargılama giderleri kendisine yükletilmiş,²²⁹ veya yargılama aşamalarında gözaltında veya tutuklu kaldığı sürelerle

223 Ünal, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, s. 190.

224 Örneğin, sübuta ermiş olan hırsızlık suçunun gece işlendiğinde şüphe varsa suç gündüz işlenmiş sayılacaktır.

225 TÜSİAD, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...**, s.147.

226 Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, s.297.

227 Gölcüklü, "İHAS'da Adil Yargılanma", s. 220.

228 Gözde Uzun Ertekin, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s.55.

229 İnceoğlu, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, s.95.

ilişkin tazminat talebi şüphenin varlığına dayanılarak mahkemece reddedilmiş ise masumiyet karinesi ihlal edilmiş sayılacaktır.²³⁰

Tutuklama ve gözaltı gibi koruma tedbirlerine başvurulduğu durumlarda da yargılama sürdüğü müddetçe kişi masumiyet karinesinden yararlanmaya devam eder.²³¹ Ancak masumiyet karinesi suçlanan kişi hakkında tutuklama kararı verilmemesi sonucunu doğurmaz.²³² Tutuklamanın şartları ortadan kalkmışsa ileride verilmesi beklenen ceza miktarına dayanarak tutukluluğun devamına karar verilmesi de masumiyet karinesine ihlal teşkil eder.²³³ Öte yandan makul süreyi aşan tutukluluk da kişi hakkında mahkûmiyet kararı verilmeden önce peşin bir cezaya dönüşerek masumiyet karinesini ihlal edebilecektir.²³⁴

Şüpheden sanık yararlanır ilkesi de masumiyet karinesinin sonucu olarak ortaya çıkar. Buna göre kişi hakkında yapılan yargılama neticesinde suçlu olduğu ispat edilememişse beraatına hükmedilmesi gerekecektir.²³⁵

Yargılama sonunda mahkemenin, vermiş olduğu kararda yargılamaya konu olayla ilgili değerlendirme yaparken, yargılanan kişiler dışında başka bir kişiye ilişkin değerlendirme yapması masumiyet karinesini ihlal etmez.²³⁶

AIHS'e benzer şekilde Anayasanın 38/4. maddesinde "suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz." denilerek, masumiyet karinesi düzenlenmiştir. CMK'nın 223/2-e maddesinde yer alan sanığın üzerine atılı suçu işlediğinin sabit olmaması halinde beraat kararı verileceği düzenlemesi masumiyet karinesi ile ilişkilendirilebilir.

230 Feyzioğlu, **Suçsuzluk Karinesi...**, s. 154.

231 Karakehya, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi...**, s 126.

232 Gölcüklü, "İHAS'da Adil Yargılanma", s. 222.

233 Karakehya, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi...**, s. 129.

234 Feyzioğlu, **Suçsuzluk Karinesi...**, s. 155.

235 Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat**, s.192, 198.

236 TÜSİAD, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...**, s.151.

1.4.9. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri

1.4.9.1. Silahların Eşitliği İlkesi

Yargılamada taraflar arasında hakkaniyetli bir denge bulunması gerekir. Bu denge silahların eşitliği ile gerçekleşir. Silahların eşitliği ilkesi, yargılamada tarafların, karşı tarafa üstünlük tanınmadığı koşullarda iddia ve savunmalarını makul biçimde ileri sürebilme imkanına sahip olması, yargılamanın tüm aşamalarında bu dengenin sürdürülmesi şeklinde tanımlanabilir.²³⁷ AİHM de bir kararında bu ilkeyi hakkaniyete uygun yargılama ilkesi kapsamında değerlendirmiştir.²³⁸

Bu ilke medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin davalar ile ceza davalarında ve idari yargı davalarında²³⁹ uygulama olanağı bulur.²⁴⁰ İddia makamı devletin imkanlarına sahip olmasına karşın savunma makamında böyle bir olanak yoktur. Savunma makamının savunmasını hazırlama ve sunmada iddia makamı ile eşit şartlara sahip olmasında makul olanaklardan yararlanması, silahların eşitliği ilkesi ile temin edilir.²⁴¹ Bu şekilde savunma hakkının da güvencesini oluşturur. Ayrıca bu ilke, keyfi davranışları engellemesi, savunma tarafının daha etkili şekilde yargılamada yer alması için de, savunma hakkı bakımından önemlidir.²⁴²

Hukukta eşitlik ilkesi gereğı herkese eşit muamele edilir ve mahkemeye başvuru konusunda da eşitlik hâkimdir. Mahkemenin de, kuralları uygularken herkese eşit davranması, kimseyi üstün şekilde değerlendirmemesi gerekir. Bu bağlamda silahların eşitliği ilkesinin kaynağı, hukuk önünde eşitlik ilkesidir.²⁴³

237 Uluslararası Af Örgütü, **Türkiye Raporları**, Alan Yayıncılık, Kasım, 1989, s. 172; Gölcüklü, “İHAS’da Adil Yargılanma”, s. 218.

238 AİHM, Neumeister v. Avusturya davası, Başvuru No.1936/63, Karar T.27.06.1968. <https://hudoc.echr.coe.int>

239 İsmail Çağlayan Çırak, **Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010, s. 52.

240 Hakan Karakuş, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında ve Karşı oylarında Türkiye**, İstanbul Barosu Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2001, s. 176.

241 Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 173.

242 Çelik, **Adil Yargılanma Hakkı (İHAS ve Türk Hukuku)**, s. 86, 87.

243 Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, s. 151, 152.

Silahların eşitliği ilkesi, soruşturma aşamasından başlayarak yargılama ve kanun yolları da dahil olmak üzere kararın kesinleşmesine kadar tüm aşamalarda geçerli olur.²⁴⁴

Silahların eşitliği ilkesi, iddia makamı karşısında savunmanın aleyhine hukuki olgunun da ortaya çıkarılmamasını içerir.²⁴⁵ Yargılamanın tarafları arasında, yargılamayla ilgili bilgi ve belgelere ulaşma noktasında da eşit olanaklar bulunmalıdır, bir taraf diğerine karşı üstün durumda bulunmamalıdır. Taraflarda, dava ile ilgili bilgi ve belgeye ulaşamama konusunda da bir denge varsa, silahların eşitliği yönünden bir ihlal oluşmaz.²⁴⁶ Ayrıca, yargılama aşamasında tarafların delilleri mahkemeye sunması, mütalaa, dava dosyasının incelenmesi ve dosyadan örnek alınması, tanıkların getirilmesi ve dinlenilmesi gibi hususlarda yargılama makamı taraflar arasında hakkaniyete uygun ve eşit davranmalıdır.²⁴⁷

AIHM, her somut olayın özelliğine göre bu ilkeyi değerlendirmekte ve inceleme konusu işlemin söz konusu yargılamadaki önemine bakmaktadır.²⁴⁸ İnceleme konu eşitsizliğin yargılamayı fiili olarak ve hakikaten adaletsiz hale getirip getirmediği hususu önem arz eder.²⁴⁹

Yargılamada avukat yardımı alma imkânı bulunmayan tarafa devletçe bir müdafî atanması, silahların eşitliği ilkesinin de bir gereğidir. AIHM, bu hakkın sınırlama yönünden mutlak nitelikte olmadığını, örneğin makul nedenler varsa soruşturma aşamasında avukatla görüşmenin kısıtlanabileceğini kabul eder.²⁵⁰

1.4.9.2. Çelişmeli Yargılama İlkesi

Çelişmeli yargılama ilkesi, yargılamada mahkemenin vereceği karara etki edebilmek adına bir tarafın sunduğu kanıtlar veya dosya kapsamındaki mütalaalardan

244 Karakoç, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı*, s.52.

245 İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s.220.

246 Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi...*, s 201.

247 Gözübüyük ve Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s.292.

248 TÜSİAD, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...*, s. 77.

249 Gölcüklü, "İHAS'da Adil Yargılanma", s.219.

250 AYM, Başvuru No: 2014/3836, Karar T.17/9/2014, paragraf 30.
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

haberdar olma ve sunulan delil ve mütalaalar hakkında yorum yapabilme olanağının bulunmasını ifade eder.²⁵¹ Yargılamanın tarafları bu ilke sayesinde yargılama aşamalarında karşılıklı olarak fikirlerini sunar ve birbirlerinin düşüncelerini öğrenirler. Karşılıklı görüşler ortaya konularak fikir alışverişi yapılmış olur.²⁵²

AİHS'in 6/3-d maddesinde yer alan ve yargılama aşamasında davaya konu olayla ilgili getirilen tanıkları sorgulama hakkı da bu ilke kapsamında değerlendirilir.²⁵³ Sadece tanık delili değil, diğer delillerin de taraflarca tartışılması çelişmeli yargı ilkesinin gereğidir. Bu ilke kapsamında önem arz eden diğer hususlar ise; taraflarca sunulan tüm deliller yanında dava kapsamındaki mütalaalardan karşı tarafın bilgisinin bulunması ve bunlar hakkında fikir beyan edebilme olanağının bulunmasıdır.²⁵⁴

Silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargı ilkesi ile sıkı ilişki içerisindedir. Silahların eşitliği ilkesi olmadan çelişmeli yargı ilkesinden bahsetmek mümkün değildir.²⁵⁵ Şöyle ki, yargılamada tarafların arasında denge bulunması halinde ancak sunulan mütalaa ve delillerin tartışılma imkânından bahsedilir. Zira, taraflar arasında bir eşitliğin olmadığı yargılamada, üstün olan tarafın delil ve görüşleri de üstünlük sağlar.

AİHM'in uygulamalarında da silahların eşitliği ile çelişmeli yargı ilkeleri birbirinin tamamlayıcısı şeklinde değerlendirilmektedir. Yargılamada suçlanan kişinin savunma hakkını karşı taraf ile eşitlik kuralı çerçevesinde kullanabilmesi için o yargılamada çelişmeli yargılama ilkesinin de uygulanabilir olması gerekir.²⁵⁶

AİHM'e göre, yargılamada mahkemeye sunulan delil ve mütalaadan savunma makamının bilgilendirilmesi gerekir. Böylece savunma makamı bunun önemli olup olmadığını, karşılık verip vermeyeceğini değerlendirme imkânına sahip olur.

251 TÜSİAD, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...*, s. 81.

252 İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 249.

253 TÜSİAD, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi...*, s. 81.

254 İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 250.

255 Güney Dinç, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre Silahların Eşitliği", *TBB Dergisi*, S. 57, Y. 2005, s. 283.

256 İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s.249.

Savunma makamının delil ve mütalaadan haberdar edilmemesi, çelişmeli yargı ilkesinin ihlalidir.²⁵⁷

İlk derece mahkemesinin kararından sonra kanun yolunda da çelişmeli yargı ilkesi uygulama alanı bulacaktır. Göç/Türkiye kararında AİHM, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının yargılama dosyasına sunduğu mütalaanın karşı tarafa tebliğ edilmemesini çelişmeli yargı ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir.²⁵⁸

CMK'nın 216/2. maddesindeki, "Cumhuriyet savcısı, katılan veya vekili, sanığın, müdafinin veya kanunî temsilcisinin açıklamalarına; sanık ve müdafî ya da kanunî temsilcisi de Cumhuriyet savcısının ve katılanın veya vekilinin açıklamalarına cevap verebilir." şeklindeki düzenlemeyle, yine aynı maddenin üçüncü fıkrasında yer alan "Hükümden önce son söz, hazır bulunan sanığa verilir" şeklindeki düzenlemeyle, çelişmeli yargılama ilkesi benimsenmiştir. Yargıtay da sanığın esasa ilişkin savunmasının, Cumhuriyet savcısının mütalaasından sonra alınması gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁹

257 İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s. 248.

258 AİHM, Göç, Türkiye'ye karşı davası, Başvuru No:36590/97, 09.11.2000, 9-23. Paragraf. <https://hudoc.echr.coe.int>

259 Yargıtay 8. CD. 2017/12403 E., 2019/13143 K. 05.11.2019 Tarihli İlâmı, www.uyap.gov.tr

İKİNCİ BÖLÜM

MÜDAFİ YARDIMINDAN YARARLANMA HAKKI

2.1. MÜDAFİNİN TANIMI, HUKUKİ KONUMU, ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

2.1.1. Tanımı

Müdafî, kelime anlamı olarak, “bir davada davacı veya davalının haklarını savunan kimse, savunucu” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁶⁰ Hukuki terim olarak müdafî, soruşturma ve yargılama aşamalarında yargılama organları karşısında suç isnat edilen kişiyi savunan, kendisine bu görevin kanunlar çerçevesinde verildiği kişiyi tanımlar.²⁶¹ Müdafî, suçlanan kişiyi savunurken aynı zamanda yasal haklarını kullanmasına yönelik hukuki yardımda bulunur.²⁶² Müdafiden yararlanma hakkı ise, suç isnat edilen kişinin yargılamanın her safhasında bir müdafî desteği alma hakkını ifade eder.²⁶³

5271 sayılı CMK'nın 2/1-c maddesine göre müdafî, “şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savunmasını yapan avukatı” ifade eder.

Suç isnat edilen kişinin müdafiden profesyonel şekilde hukuki yardım almasının yanı sıra, müdafî, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için de çaba gösterir.²⁶⁴ Bu yönüyle müdafî kamu yararı için de görev yapmış olur.²⁶⁵

260 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=söz> sorgulama tarihi:29.01.2020

261 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.1-3; Öztürk ve Erdem, **Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.347; Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, s.171.

262 Öztürk ve Erdem, **Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.350- 351.

263 Cengiz Derdiman, “Hazırlık Soruşturmasında Müdafiden Yararlanma Hakkı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:29, Sayı:3 Yıl:1996, s.118.

264 İsa Başbüyük, “AİHS 6/3-c Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı,” s.1342.

Müdafî, savunduğu kişiden bağımsız bir yargılama süjesidir. Savunduğu kişiden bağımsız yetki ve görevleri vardır.²⁶⁶ Savunduğu kişinin talepleri ile bağı olmayıp gerektiğinde bu kişinin isteklerine aykırı şekilde onun lehine olacak işlemleri yapabilir.²⁶⁷ Müdafî, suç isnat edilen kişinin eyleminin suç kapsamında değerlendirilemeyeceği, hukuka uygunluk nedenlerinin bulunduğu, daha az cezayı gerektirdiği veya daha hafif olan başka bir suç kapsamında değerlendirilebileceği yönünde esasa ilişkin bir faaliyet gösterebileceği gibi, yargılamanın adil yargılanma kuralları çerçevesinde yürütülmesine konusunda usule ilişkin faaliyetlerde de bulunur.²⁶⁸

Müdafî, yargılamanın bir süjesi olmakla birlikte savunma makamının tarafıdır. Müdafinin maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında görevi, savunduğu kişinin menfaati doğrultusundadır. Savunduğu kişinin çıkarlarına aykırı şekilde hareket etmesi beklenemeyeceği gibi, aleyhine olan delilleri de sunması beklenemez. Ayrıca maddi gerçeğin ortaya çıkarılması noktasında savunduğu kişinin çıkarları ile sınırlı olmak kaydıyla, lehine olabilecek ölçüde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için çaba sarf eder. Bunu yaparken yargılama makamının görevlerini yapmalarını kolaylaştırma sorumluluğu olmadığı gibi, mani olmaya çalışmaya yönelik yetkisi de yoktur.²⁶⁹

Müdafiden yararlanma hakkı, kişinin isnat edilen suçla ilgili olarak, kolluk tarafından araştırmalara başlandıktan²⁷⁰ veya özgürlüğünden mahrum olduğu andan, gözaltı veya tutuklama tedbirine başvurulmasından itibaren başlar,²⁷¹ hükmün kesinleşmesine kadar geçerliliğini korur.

265 Fatih Selami Mahmutoglu ve Selman Dursun, **Türk Hukukunda Müdafinin Görevden Yasaklılık Halleri**, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 20.

266 Volkan Dülger, Ceza Muhakemesinde Müdafinin Konumu ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 4, Y. 2012, s. 48.

267 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.232.

268 Başbüyük, "AİHS 6/3-c Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı" s. 1341.

269 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.178-179.

270 AİHM, Kolu-Türkiye davası, Başvuru No:35811/97, Karar T. 02.08.2005, s.7, <https://hudoc.echr.coe.int>

271 AİHM, Dayanan-Türkiye davası, Başvuru No:7377/03, Karar T. 13.10.2009, <https://hudoc.echr.coe.int>

AİHM'e göre, kişinin müdafî yardımından yararlandırılması noktasında devletlerin pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Sözleşmecî devletler, kişinin müdafî yardımından yararlanması için gerekli imkanları sağlamak zorundadır.²⁷²

Müdafî yardımından yararlanma hakkı, zorunlu müdafîlik durumları hariç olmak üzere, kural olarak kişinin iradesine bağlıdır. Devletin kişiye bu hakkının bulunduğunu hatırlatması gerekir. Kişi, müdafî yardımından yararlanmayı reddetme veya feragat etme hakkına da sahiptir.²⁷³ Müdafî yardımını red veya feragat kişinin açık veya örtülü rızası ile olabilecektir. Ancak kişinin örtülü rızasının geçerli olması için, buna ilişkin davranışlarının sonuçlarını öngörebilecek düzeyde olması gerekir.²⁷⁴

Müdafiden yararlanma hakkı AİHS'de, adil yargılanmayı düzenleyen 6. maddesinin 3-c fıkrasında: "Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek" şeklinde yer almıştır. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin²⁷⁵ 14/3-d maddesinde de müdafiden yararlanma hakkı ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

AİHS'de müdafiden yararlanma hakkı düzenlenmiş olsa da bu hakkın uygulanma ve korunmasına ilişkin düzenlemeler sözleşmecî devletlerin iç hukuklarına bırakılmıştır. Sözleşmecî devletler adil yargılanma hakkına uygun olduğu sürece serbestçe düzenleme yapabileceklerdir.²⁷⁶ Ancak müdafî yardımından

272 AİHM, Kolu-Türkiye davası, Başvuru No:35811/97, Karar T. 02.08.2005, s.8, <https://hudoc.echr.coe.int>

273 AİHM, Aksin ve Diğerleri-Türkiye davası, Başvuru No:4447/05, Karar T. 01.10.2013, 49,50, Paragraflar, <https://hudoc.echr.coe.int>

274 AİHM, Akdağ-Türkiye davası, Başvuru No:75460/10, Karar T. 17.09.2019, 46. Ve 52. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

275 Anılan sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 16/12/1966 tarihinde 2200 A (XXI) sayılı Karar ile kabul edilerek 23/03/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Sözleşmeyi, 15/08/2000 tarihinde imzalamıştır. Gemalmaz; **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, s.345.

276 AİHM, Öcalan-Türkiye davası, Başvuru No:46221/99, Karar T. 12.05.2005,135. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

yararlanma hakkı, mutlak nitelikte bir hak olup ortadan kaldırılamaz, sözleşmeci devletler sadece hakkın kısıtlanmasını düzenleyebilirler.²⁷⁷

İç hukukumuzda da doğrudan düzenlenmese de Anayasa'nın 36/1. Maddesinde "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." Şeklinde düzenleme mevcuttur. Burada müdafî yardımından yararlanma hakkı meşru vasıta olarak kabul edilir.²⁷⁸ Ayrıca iç hukukumuzda 5271 sayılı CMK'da da 147/1-c, 149/1, 150/1 ve devamı birçok maddede müdafiden yararlanma hakkına yer verilmiştir.

Müdafiden yararlanma hakkı, hukuk devletinde suç isnat edilen kişiye verilmiş olan savunma hakkını tamamlayıcı önemi haiz bir medeni haktır.

2.1.2. Hukuki Konumu

Müdafinin hukuki konumuna ilişkin birçok görüş bulunmaktadır. Bu görüşleri dört başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar; savunduğu kişinin temsilcisi olduğu görüşü, savunduğu kişinin yardımcısı olduğu görüşü, bağımsız bir adli organ olduğu görüşü ve hem adli organ hem de savunduğu kişinin yardımcısı olduğu görüşü şeklinde belirtilebilir.²⁷⁹

2.1.2.1. Şüpheli veya Sanığın Temsilcisi Olduğu Görüşü

Müdafinin, savunduğu kişinin temsilcisi olduğu görüşüne göre, müdafî savunduğu kişinin sadece temsilcisi konumundadır. Temsil ilişkisi gereği, müdafinin yapmış olduğu işlemler savunduğu kişi adına.²⁸⁰ Müdafî, savunduğu kişinin direktiflerine göre faaliyet yürütmekle birlikte, yalnızca savunduğu kişinin aracısı konumundadır. Müdafinin huzurunda yapılan işlemler, savunduğu kişinin varlığında

277 Şeref Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s.181.

278 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 177; Yargıtay CGK. 2019/6-195 E., 2019/613 K. 17.10.2019 Tarihli İlamı, www.uyap.gov.tr

279 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dahı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.220; Mahmutoğlu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafîin Yasaklılık Halleri**, s. 17.

280 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.40.

yapılmış gibi kabul edilir. Başka bir ifadeyle, müdafinin bu şekilde yaptığı tüm işlemleri savunduğu kişi yapmış olarak kabul edilir.²⁸¹ Fakat temsil ilişkisi de medeni hukuktakinden daha dar kapsamlı olduğu kabul edilir. Çünkü müdafinin, suçlanan kişinin aleyhine işlem tesis edemeyeceği, savunduğu kişinin iradesine bağlı olmaksızın lehine olan işlemleri tesis edebileceği, suçlanan kişinin bizzat yapması gereken ifade verme gibi işlemleri onun adına yapamayacağı kabul edilmektedir.²⁸² Ayrıca müdafî ile suçlanan kişi arasındaki temsil ilişkisi kamusal mahiyettedir.²⁸³ Türk hukukunda kabul görmeyen bu görüş daha çok Alman doktrininde savunulmuştur.²⁸⁴

2.1.2.2. Şüpheli veya Sanığın Yardımcısı Olduğu Görüşü

Müdafinin, suç isnat edilen kişinin yardımcısı olduğu şeklindeki görüşe göre, müdafinin asıl görevi savunduğu kişiye yardımcı olmak ve menfaatlerini savunmaktır.²⁸⁵ Bu görüşe göre müdafî ile savunduğu kişi arasında gerçek anlamda temsil ilişkisi yoktur. Suçlanan kişinin iradesine aykırı davranamaz.²⁸⁶ Ancak müdafinin görevi, savunduğu kişinin menfaatlerinin korunması için ona yardım etmek olduğundan, kendisine tanınan yetkileri kullanırken savunduğu kişinin menfaatine olan durumlarda şüpheli veya sanığın iradesine aykırı davranabilir.²⁸⁷ Suç isnat edilen kişinin, savunmaya dair haklarını bizzat kullanması gerekir. Müdafî suçlanan kişiye yardım görevi olduğu için, onun hazır bulunmadığı durumda, suçlanan kişi yerine geçerek hazır bulunma yetkisi yoktur.²⁸⁸ Suçlanan kişiyi hukuki bilgi ve tecrübesiyle savunma yapması konusunda yönlendirir. Olayın açığa kavuşması için hukuki meselelerde olduğu gibi fiili olarak da savunduğu kişiye

281 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.40; Tosun, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Genel Kısım**, s.411.

282 Ahmet Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, Adalet Yayınları, Ankara, 2014, s.33.

283 Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınevi, 5. Baskı, 2017, s. 189.

284 Mahmutoglu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafîin Yasaklılık Halleri**, s.17.

285 Öztürk ve Erdem, **Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.351.

286 Cankat Taşkın, "Müdafinin ve Vekilin Hukuki Yardımı, Sınırları ile Uygulamada Karşılaşılan Sorunların AİHM İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi" **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 69, Y. 2007, s. 219, Murat Balcı, M. Emin Alşahin ve Kerim Çakır, **Ceza Muhakemesi Hukuku – I**, Adalet Yayınevi. Ankara 2017, s. 263.

287 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.42,43.

288 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafîin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.303.

yardım eder²⁸⁹ ve ona yargılama kapsamında hukuki konularda aydınlatıcı bilgiler verir.²⁹⁰

2.1.2.3. Bağımsız Bir Adli Organ Olduğu Görüşü

Müdafinin bağımsız bir adli organ olduğu görüşüne göre, adil yargılanmayı sağlamak üzere toplumsal bir görevi bulunan müdafî, yargılamanın adil şekilde sonuçlanmasına kadarki sürecin her aşamasında bağımsız adli organ olarak çalışır.²⁹¹ Şüpheli veya sanığın haklarını koruma ve onu savunma görevini yerine getirirken şüpheli veya sanığın isteklerinden bağımsız hareket eder.²⁹² Bu anlamda devletin menfaatleri ile savunduğu kişinin çıkarlarını birlikte gözetmesi gerekir.²⁹³ Ancak müdafî suç isnat edilen kişinin hak ettiğiinden fazlasını alması için çaba gösteremez, öncelikle adaletin gerektirdiği şekilde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için faaliyet gösterir. Şüpheli veya sanığın hak ettiğiinden daha az ceza almasını da talep edemez.²⁹⁴

2.1.2.4. Hem Bağımsız Bir Adli Organ Hem de Şüpheli veya Sanığın Yardımcısı Olduğu Görüşü

Müdafinin, hem adli bir organ, hem de suç isnat edilen kişinin yardımcısı olduğu şeklindeki görüşe göre, müdafî savunduğu kişiye yardımcı olacak, aynı zamanda bağımsız adli bir organ olarak faaliyet yürütecektir.²⁹⁵ Faaliyetinde savunduğu kişiye bağımlı değildir. Aynı zamanda devlete karşı da bağımsız bir süjedir.²⁹⁶ Müdafî, savunma için gerekli gördüğü takdirde savunduğu kişinin rızası hilafına da işlem yapabilecektir. Çünkü müdafî, iddia makamı ve mahkeme karşısında bağımsız bir savunma organı olarak faaliyet yürütür.²⁹⁷ Müdafinin şüpheli

289 Erol Cihan ve Feridun Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, 2. Bası, İstanbul, 1997, s.182.

290 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 241-242.

291 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.46-47.

292 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafîin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.308.

293 Serhat Sinan Kocaoğlu, **Müdafî**, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011, s.79.

294 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.45.

295 Yenisey ve Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku** s. 194; Zafer, "Savunma Hakkı ve Sınırları," s. 514.

296 Serhat Sinan Kocaoğlu, "Bir Siyasi ve Sosyal Karşıt Güç Olarak Müdafî," **Ankara Barosu Dergisi**, S. 3, Y. 2012, s.362.

297 Yenisey ve Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 191.

veya sanığı etkili bir şekilde savunma görevi vardır; ancak, adil yargılamayı etkileyecek ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına engel olacak nitelikte davranışlarda bulunamaz, savunduğu kişinin aleyhine olan delilleri karartma yoluna gidemez²⁹⁸ ve savunduğu kişinin lehine olması gerekçesiyle meslek etiğine aykırı hareketler sergileyemez.²⁹⁹

2.1.2.5. Değerlendirme

Müdafî, sınırlı şekilde suç isnat edilen kişiyi temsil yetkisine sahiptir. Müdafî; suç isnat edilen kişinin yapmış olduğu işlemlerin bir kısmı açısından temsil yetkisine sahip olsa da, aynı zamanda bir yargı süjesidir. Suç isnat edilen kişinin aleyhine olmamak kaydıyla suç isnat edilen kişinin iradesinden bağımsız olarak talepler ileri sürebilir, deliller sunabilir; suç isnat edilen kişiden bağımsız şekilde işlemler yapabilir. Bu yönüyle müdafî, yalnızca suç isnat edilen kişinin temsilcisi veya yardımcısı değildir.

Müdafî yargı süjesi olmakla birlikte yargılama makamı veya iddia makamı gibi salt maddi gerçeğin ortaya çıkması için çaba gösteremez. Bu noktada müdafî, suç isnat edilen kişinin menfaatleri ile sınırlıdır. Suç isnat edilen kişinin gerektiğinden az ceza aldığı durumda, daha fazla cezayı hak ettiğinden ötürü çaba sarf edemez. Ayrıca şüpheli veya sanığın; isteğe bağlı müdafilikte müdafiyi azil, zorunlu müdafilikte de müdafinin değiştirilmesini isteme yetkisi bulunmaktadır. Bu yönüyle müdafinin bağımsız bir adli organ olduğunu söylemek mümkün değildir.

Müdafî, savunduğu kişinin haklarını korurken müdafinin aynı zamanda kamusal bir görevi bulunur. Müdafî şüpheli veya sanığı savunurken hukuka aykırı yollara başvurmamalı, meslek etiğinden ödün vermemeli, ancak savunduğu kişinin menfaatine olduğu durumlarda elinde bulunan bir belgeyi yargılama makamına vermekten imtina edebilmelidir. Çünkü müdafî savunma makamında yer alır ve asgari mesleki etik kurallarına uymak kaydıyla doğası gereği suç isnat edilen kişinin daha az ceza alması için faaliyette bulunur. Bunu yaparken de kamusal bir görev

298 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.313.

299 Karakehya, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**, , s.68.

yaptığını unutmadan yargılama makamlarını aldatıcı hileli hareketlere başvurmaması gerekir. Suç isnat edilen kişinin bizzat katılması gereken durumlarda müdafî suç isnat edilen kişiyi yönlendirebilir, hangi yöntemin kendisine daha faydalı olacağı konusunda yardımcı olabilir. Müdafî, kendisine verilen yetki çerçevesinde suç isnat edilen kişinin bizzat katılması gerekmeyen işlemlere katılarak suç isnat edilen kişiyi temsil edebilir. Bu şekilde müdafinin kısmi olarak suç isnat edilen kişinin temsilcisi ve yardımcısı olduğunu da söylemek mümkündür.

2.1.3. Müdafî Yardımının Önemi ve Gerekliliği

Devletin adil yargılama ile adaletin tesis edilmesi noktasında yükümlülüğü bulunmaktadır. Yargılamanın adil şekilde işleyebilmesi için güçlü bir savunma makamına ihtiyaç vardır. Bu da suç isnat edilen kişinin yanında, hukuk eğitimi almış, tecrübe sahibi olan müdafî ile sağlanabilir. Bu noktada müdafiden yararlanma hakkı, AİHS’de düzenlenen adil yargılanma hakkı içerisinde önemli bir haktır.

Ceza yargılamasında amaç maddi gerçeğe ulaşmaktır. Müdafî de toplumsal savunma görevi ile savunduğu kişinin hak ettiği kadar fazla ceza almaması için faaliyet göstermektedir. Suç isnat edilen kişi, hukuki bilgi ve tecrübesizliği, o anki psikolojik durumu gibi sebeplerle yeterince veya hiç savunma hakkını kullanamayabilir. Silahların eşitliği ve çelişmeli yargı ilkeleri çerçevesinde savunma hakkının etkin şekilde kullanılması için müdafinin savunma makamında yer alması gerekir.³⁰⁰

Öte yandan, hukuki donanımına sahip olan iddia makamı karşısında müdafiden yoksun savunma makamı zayıf kalabilmektedir.³⁰¹ İddia makamının, suçlanan kişinin aleyhine olduğu gibi lehine olan delilleri de toplama görevi bulursa da, söz konusu makam hazırladığı iddianameyle cezalandırma iradesini ortaya koymuş olduğundan dolayı, iddia makamından ayrıca savunma yapmasını beklemek doğru olmaz.³⁰² Zira

300 Simay Doğmuş, “Soruşturma Evresinde Müdafinin Dosya İnceleme Yetkisinde Karşılaşılan Sorunların Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Değerlendirilmesi,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Özel Sayı, Yıl:2019, s. 1065.

301 Başbüyük, “AİHS 6/3-c Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı” s.1345.

302 Uğur Bayıllıoğlu, “Savunma Hakkının Etkin Kullanımı Bakımından Müdafinin Önemi”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 2, Y. 2004, s.49.

iddia makamı maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için delilleri toplar. Savunma ise, suçlanan kişinin menfaatlerini korumak için yapılır.³⁰³ Mahkemenin, yargılama yaparken sanığa karşı da tarafsız olması gerektiğinden savunmaya destek olması söz konusu değildir.³⁰⁴

Dava konusu maddi olaya ilişkin, müdafî olmaksızın suçlanan kişinin tek başına savunma yapma imkânı bulunabilirken, maddi olayın hukuki boyutuna ilişkin savunmada müdafî yardımından yararlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Bu noktada hukuki bilgi ve tecrübesi olan müdafî, dava konusu olayın hukuki boyutu konusunda etkin bir savunma yapabilecektir.³⁰⁵

Suçlamaya maruz kalmak kişide endişe, kaygı, telaş, korku, panikleme gibi duygular oluşabilir.³⁰⁶ Bu nedenle kişi, hukuki bilgi ve tecrübesi de olsa bazen yargılama makamları karşısına çıktığında o anki psikolojik durumunun etkisiyle savunma yapmakta zorlanabilir.³⁰⁷ Oysa kendisi suçlamaya maruz kalmayan müdafî psikolojik olarak rahattır ve bu şekilde etkili savunma yapabilir. Ayrıca müdafiden psikolojik olarak etkilenen şüpheli veya sanık daha güçlü ve cesurca duyguyla etkili savunma yapabilir.³⁰⁸

Özgürlüğü kısıtlayıcı bir tedbire başvuru şüpheli veya sanığın dosya kapsamına erişimi ve delilleri toplamadaki zorluğu da göz önüne alındığında müdafî, bu hususta savunduğu kişiye etkili şekilde yardımda bulunabilecektir.³⁰⁹

Suç isnat edilen kişi, adil şekilde yargılanarak yargılamanın da maddi gerçeğe uygun şekilde sonuçlanmasında devletin sorumluluğu yerine getirilmiş sayılacaktır.

303 Bayılıoğlu, "Savunma Hakkının Etkin Kullanımı Bakımından Müdafîin Önemi", s.50.

304 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafîin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.287.

305 Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, s.152.

306 Albin Eser M.Ç.J., "Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu", (Çev. Nur Centel), **Yargıtay Dergisi**, S.16, 1990, s.329.

307 Bayılıoğlu, "Savunma Hakkının Etkin Kullanımı Bakımından Müdafîin Önemi", s.49.

308 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.66-67.

309 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.22.

Müdafî de adil yargılamaya katkı sağlayacağından ötürü devletin de burada kazancı söz konusudur.³¹⁰

Müdafî, belli bir teorik hukuk eğitimi aldıktan sonra, staj evresini geçirerek uygulamaya dair bilgi ve tecrübe edinir. Dolayısıyla savunma hakkının hangi şekilde daha etkin ve verimli kullanılacağına dair bir yetkinliğe kavuşur. Savunmada hangi ayrıntının daha önemli olduğunu bilir. Bu bağlamda müdafî, suç isnat edilen kişinin lehine olan ancak önemsemediği için sunmayı düşünmediği ayrıntı gibi görünen bir delili savunmaya ekleyebilir. Müdafî, suç isnat edilen kişiden farklı olarak, kendisi yargılanmadığı için panik içerisinde olmaz. Özellikle karmaşık ve ağır cezayı gerektiren olaylarda müdafinin hukuki bilgi ve tecrübesi savunma hakkının etkin kullanılması için elzemdir. Dolayısıyla savunma hakkının daha etkin kullanılması için müdafilik, her zaman için önemli ve gerekli bir kurumdur.

2.2. MÜDAFİDEN YARARLANMA BİÇİMLERİ

2.2.1. İsteğe Bağlı Müdafilik

Suç isnat edilen kişinin, yasal düzenlemelerin müdafiden yararlandırılmasını zorunlu kıldığı durumlar haricinde, kendi iradesi ile müdafisini seçerek yargılamanın her aşamasında müdafî yardımından faydalandırılması “isteğe bağlı müdafilik” olarak tanımlanır.³¹¹ Suç isnat edilen kişi maddi olanağının elverişli olması halinde müdafilik şartlarını haiz kimseler arasından dilediği kişiyi müdafî olarak seçme hakkına sahiptir.³¹²

Müdafî yardımından yararlanmanın kişinin tercihine bırakıldığı isteğe bağlı müdafilik sisteminde yargılama müdafî yardımı olmadan da ilerleyebilmektedir.³¹³

Zorunlu müdafilik mecburiyeti yoksa, ihtiyari olarak seçilen müdafiden her aşamada vazgeçme olanağı bulunmakta ve ihtiyari müdafiyi belirleyen şüpheli veya

310 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.285.

311 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 187.

312 Çelik, **Adil Yargılanma Hakkı (İHAS ve Türk Hukuku)**, s. 154.

313 Çetin Arslan, “Hukuk Devletinde Müdafî Görevlendirmesi,” **Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı**, C. 3, Y. 2012 (10-14 Ocak 2012), Ankara, www.ankarabarusu.org.tr. (29.12.2019), Y.2012, s.198.

sanık ya da yasal temsilci bu hakkın kapsamını da belirleme hakkına sahiptir.³¹⁴ Yargılamada ihtiyari müdafilik kural, zorunlu müdafilik ise, istisnadır.³¹⁵

Müdafî belirleme yeterliliği bulunmayan küçük ya da kısıtlı kişi için müdafî seçimi hakkı yasal temsilcisi tarafından kullanılır.³¹⁶

AİHS. 6. maddesinde, kural olarak kişinin kendisinin müdafî seçme hakkının bulunduğu belirtilmiş; kişinin maddi olanağının bulunmaması ve adaletin gerçekleşmesinde bir gereklilik olarak ortaya çıkması halinde, kişiye isteği halinde devletin müdafî atamasının zorunlu olduğu düzenlenmiştir. Burada maddi olanağının bulunmamasından, müdafîye hizmeti karşılığı ödeme yaptığı takdirde kendisi ile ailesinin yaşantısını kayda değer derecede etkileyecek olması kastedilmektedir.³¹⁷ Adaletin yararının gerektirmesi noktasında da yüklenen suçun ağırlığı ve alması muhtemel cezanın derecesi, yargılamanın karmaşıklığı ve suçlanan kişinin şahsi durumunun gözetilmesi gerekmektedir.³¹⁸

Suçlanan kişinin talebi halinde kendisine devlet tarafından müdafî atanması, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerinin doğal bir neticesi olarak karşımıza çıkar. Zira, suçlanan kişiye talep etmesine rağmen devlet tarafından müdafî atanmaması halinde, yargının imkanlarından daha çok müdafî ücreti ödeyebilen kimselerin faydalanabilmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Bunun da adil yargılanma ilkesine aykırı olacağı aşıkardır.³¹⁹

CMK 149/1. maddesinde suç isnat edilen kişinin soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kendisi veya yasal temsilcisi tarafından seçilen bir veya daha fazla müdafî yardımından yararlanabileceği düzenlenmiştir. Ayrıca CMK'nın 147/1-c

314 Kunter, Yenisey ve Nuhoglu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.222-223.

315 Arslan, "Hukuk Devletinde Müdafî Görevlendirmesi," s. 196.

316 Kunter, Yenisey ve Nuhoglu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.222.

317 AİHM, Benham ve İngiltere davası, Başvuru No:19380/92, Karar T. 10.06.1996. <https://hudoc.echr.coe.int>

318 AİHM, Quaranta/İsviçre Davası, Başvuru No: 12744/87, Karar T.24.05.1991, 32-34. paragraflar. <https://hudoc.echr.coe.int>; Arslan, "Hukuk Devletinde Müdafî Görevlendirmesi," s.202.

319 Ünal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu**, s.183.

maddesinde müdafî tayin edecek durumu olmadığını beyan eden suç isnat edilen kişiye, -müdafî tayinini istediği takdirde- baro tarafından bir müdafî tayin edileceği belirtilmiştir. Maddi durumu elverişli olmayan kişiye talebi halinde ücretsiz olarak müdafî atanması, müdafî yardımından yararlanma hakkı açısından zorunludur. Çünkü, savunma hakkının etkin kullanılabilmesi için müdafîye ihtiyaç bulunmaktadır. Maddi imkânları bulunan kişinin yanında maddi imkânı olmayan kişinin de müdafîye erişim hakkına sahip olması, devletin üstlenmesi gereken bir pozitif yükümlülüğüdür.

2.2.2. Zorunlu Müdafilik

Zorunlu müdafilik, suç isnat edilen kişinin psikolojik veya fiziksel yetersizliği ya da iddia edilen suçun ağırlığı gibi nedenlerle adil yargılanmanın gerekliliği olarak bireysel savunmanın güçlendirilmesi ihtiyacının bulunduğu durumlarda kişinin iradesinden bağımsız olarak kendisine müdafî atanmasıdır.³²⁰ Zorunlu müdafilik savunulan kişinin iradesine bağlı değildir.³²¹

Adil yargılanma için toplumsal bir gereklilikten ötürü savunmanın güçlendirilerek ayrı bir savunma süjesi bulundurulması, bu şekilde adil kararların çıkması için zorunlu müdafilik kurumu oluşturulmuştur.³²²

Zorunlu müdafilik AİHS’de doğrudan düzenlenmemiştir. Ancak AİHM kararlarında, adil yargılanma hakkı kapsamında itham edilen kişinin gerektiğinde re’sen müdafiden yararlandırılması gerektiği belirtilmiştir.³²³

Suç isnat edilen kişiye zorunlu müdafî atanması için, her şeyden önce kendi seçmiş olduğu veya yasal temsilcisi tarafından seçilen müdafinin bulunmaması

320 Arslan, “Hukuk Devletinde Müdafî Görevlendirmesi,” s.201-202.

321 YCGK, 2011/10-82 E., 2011/204 K., K. Tarihi:11.10.2011, www.uyap.gov.tr; Arslan, “Hukuk Devletinde Müdafî Görevlendirmesi,” s.217.

322 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.5.

323 AİHM, Poitrimol ve Fransa davası, Başvuru No:14032/88, Karar T.23.11.1993 34.paragraf. <https://hudoc.echr.coe.int>

gerekir. Asıl olan seçilmiş bir müdafî bulunması olduğuna göre, seçilen bir müdafî varsa zorunlu müdafî atanmaz.³²⁴

Müdafîliğin kamusal bir görev olmasından ötürü, suç isnat edilen kişi ile sözleşme ilişkisi olmadan zorunlu müdafî görevlendirilmesi halinde de, zorunlu müdafî savunma yükümlülüğü altına girer.³²⁵ Zorunlu müdafinin de seçilen müdafî gibi görevini gerektiği gibi ifa etmesi gerekir. Görevini yerine getirmekte ihmali olan zorunlu müdafinin yerine başka bir müdafî görevlendirilebilir.³²⁶

Zorunlu müdafîlik, devlet tarafından yerine getirilmesi gereken yükümlülük olduğundan ötürü, zorunlu müdafinin ücretinin de devlet tarafından karşılanması gerekir.³²⁷

CMK'nın 150/2. maddesinde kendisini savunamayacak derecede malul, sağır ve dilsiz ya da çocuk olması halinde zorunlu müdafî görevlendirilmesi, CMK'nın 150/3. maddesinde ise, isnat edilen suçun alt sınırının beş yılda fazla olması halinde zorunlu müdafî görevlendirilmesi düzenlenmiştir. CMK'nın 101/3. maddesinde, tutuklamaya sevk edilen şüpheli veya sanığın tayin ettiği müdafinin olmaması halinde, bu kişilere baro tarafından müdafî görevlendirileceği hususu almaktadır. Aynı şekilde, CMK'nın 74/2. maddesinde, gözlem altına alınmaya sevk edilen şüpheli veya sanığa müdafî görevlendirileceği belirtilmiştir.

Öte yandan, davranışları nedeniyle hazır bulunmasının duruşmanın düzenli olarak yürütülmesini tehlikeye sokacağı anlaşılan sanığın yokluğunda duruşma yapılması halinde (CMK m. 204/1), kaçak sanık hakkında duruşma yapılması hallerinde (CMK m.247/4) ve seri muhakeme usulü kapsamına giren suçlarda seri muhakeme usulünün uygulanması için sunulan teklifin kabulü sırasında (CMK m. 250/3) şüpheliye -tayin ettiği müdafinin olmaması halinde- müdafî atanacağı

324 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 188-189.

325 Tosun, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Genel Kısım**, s.412.

326 Hakan Karakehya, "Ceza Muhakemesinde Zorunlu Müdafîlik", Uğur Alacakaplan'a Armağan, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, C. 1, Y. 2008, s.427.

327 "... nedeniyle tayin olunan zorunlu müdafilere ödenen avukatlık ücretinin, ekonomik olarak ödeme gücü olmayan suça sürüklenen çocuğa yükletilmesinin AİHS'nin 6/3-c maddesindeki düzenlemeye açıkça aykırı olduğu gözetilmeden..." Yargıtay 15. CD. 2014/22859 E. 2015/570 K. Sayılı 19.01.2015Tarihli İlamı, www.uyap.gov.tr

belirtilmiştir. CMK'nın 250/9. maddesi uyarınca, seri muhakeme usulünde mahkeme müdafî huzurunda şüpheliyi dinleyecektir.

Hukuki bilgi ve tecrübesi ile belli bir olgunluğu olan iddia ve yargılama makamları karşısında, savunma hakkının asgari düzeyde de olsa kullanılma yetkinliğinin bulunması gerekir. Ancak fiziksel veya ruhsal olarak yeterince gelişmemiş kimselerin savunma hakkını asgari düzeyde de olsa kullanabilmeleri beklenemez. Ayrıca suçlamanın niteliği gereği daha teknik bir savunma yapılması ihtiyacı doğabilir. Bu durumlarda savunma hakkının gerektiği gibi kullanılması için kişinin müdafî yardımından yararlandırılması gerekir. Zira bu hallerde adaletin tesisi için kişinin iradesine bakılmaksızın zorunlu müdafî görevlendirilmesi gerekir.

2.3. MÜDAFİLİĞİN KOŞULLARI

Kamusal savunma makamı olarak yargılamada yer alan müdafî, birçok yetki ve görevi bulunmakla, savunmanın etkin şekilde yapılabilmesi için çaba sarf eder. Savunmanın etkin olarak yapılabilmesi için savunmaya katılan müdafinin iddia ve yargılama makamı karşısında belli bir teknik hukuki bilgi ve deneyiminin bulunması gerekmektedir. Bunun için müdafinin hukuk eğitimi görmesi ve deneyim kazanmak için staj eğitiminden geçmesi gerekir. Bununla birlikte belirli bir ahlaki olgunluğa da ulaşmış olmalıdır.³²⁸ Hukuki bilgi ve tecrübesi bulunmayan bir kişinin de iddia ve yargılama makamları karşısında etkin savunma yapması mümkün olmayabilir.

Belli bir teknik hukuki birikime sahip olan müdafî, meslek olarak bu görevi icra eder ve savunmada belli bir uzmanlığa erişir, böylece daha etkin bir savunma yapabilir.

İç hukukumuzda müdafî olabilmek için avukat olmak, avukatlık ve müdafilik yapmaktan yasaklanmamış olmak gerekmektedir. Avukatlığın şartları da Avukatlık Kanunu 3. maddesinde sayılmıştır. Buna göre, "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, hukuk fakültesi mezunu olmak, avukatlık stajını yapmış olmak, levhasına

328 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.83.

yazılmak istenen baro bölgesinde ikametgâhı olmak, avukatlığa engel bir hali olmamak” gerekir.

Avukatlığa engel olan haller de Avukatlık Kanunu’nun 5. maddesinde sayılmıştır. Buna göre, “Türk Ceza Kanunu’nun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı iki yıldan fazla süreyle hapis cezasına ya da Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmak, Kesinleşmiş bir disiplin kararı sonucunda hakim, memur veya avukat olma niteliğini kaybetmiş olmak, Avukatlık mesleği ile birleşemeyen bir işle uğraşmak, Mahkeme kararı ile kısıtlanmış olmak, İflas etmiş olup da itibarı iade edilmemiş bulunmak (Taksiratlı ve hileli müflisler itibarları iade edilmiş olsa dahi kabul olunmazlar), Hakkında aciz vesikası verilmiş olup da bunu kaldırmamış bulunmak, Avukatlığı sürekli olarak gereği gibi yapmaya engel vücut veya akılca malul olmak” avukatlığa engel hallerdir.

Müdafilik, salt avukat olmak değildir. Müdafî, hukuki bilgi ve tecrübesinin yanında ceza yargılamasında usule ve esasa ilişkin uygulamayı da gözeterek özel bir eğitimden geçirilmelidir. Eğitim sonrasında da başarıyı ölçmek için objektif bir sınav yapılmalı ve sınavda başarılı olanlara müdafilik ünvanı verilmelidir. Ayrıca müdafilerin bağlı oldukları baroda ayrı bir sisteme kaydedilmeleri gerekmektedir. Bu hususların da mevzuatımızda yer alması yerinde olacaktır.

2.4. MÜDAFİNİN BAĞIMSIZLIĞI

2.4.1. Genel Olarak

Kelime anlamı olarak “bağımsız”, “bağımsız olma durumu, istiklal” anlamına gelmekte; bağımsızlık ise, “davranışlarını, tutumunu, girişimlerini herhangi bir gücün etkisinde kalmadan düzenleyebilen, özgür, hür³²⁹” anlamında kullanılmaktadır. Hukuki anlamda bağımsızlık ise, görevini ifa etme, söz konusu bilgi ve belgeleri

329 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=söz> sorgulama tarihi:30.01.2020

değerlendirme, uygulanacak yasal mevzuatı yorumlamada kimseden emir ve talimat almama, başkasının görüş ve düşüncesine göre davranmama olarak tanımlanabilir.³³⁰ Müdafinin bağımsızlığı da genel olarak, savunma görevini ifa ederken kimseden emir ve talimat almaması, dosyaya konu bilgi ve belgelerle birlikte uygulanacak hukuk normlarını hür şekilde değerlendirebilmesini ifade eder.³³¹

Adil yargılama içerisinde savunma hakkının etkin şekilde kullanılması amacı taşıyan müdafinin, savunma görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için bağımsız olması gerekir. Bağımsızlık, yürütme ve yargılama makamlarına, savunduğu kişiye ve üçüncü kişilere karşı olmalıdır. Müdafî, ideolojik ve kişisel görüş ve düşüncelerinden de bağımsız şekilde savunma görevini yerine getirmelidir.

AİHM'e göre de müdafinin görevini bağımsız, özgür bir şekilde yerine getirmesi demokratik toplum düzeninin bir gereğidir.³³²

Avukatlık Kanunu'nun 1. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan, "Avukat, yargının kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı serbestçe temsil eder." şeklindeki düzenlemeyle, müdafinin bağımsızlığına yer verilmiştir.

2.4.2. Şüpheli veya Sanığa Karşı Bağımsızlığı

Müdafinin bağımsızlığı, savunduğu kişiye karşı da geçerlidir. Müdafinin suç isnat edilen kişiye karşı bağımsız olması, atanmış veya zorunlu müdafî ayrımı olmaksızın savunma görevini yerine getirirken hür olmasını gerektirir.³³³ Müdafinin yetki ve sorumlukları yasalarla belirlenmiştir.³³⁴ Müdafî, görevini yerine getirirken yasayla kendisine verilen yetkiler çerçevesinde, savunduğu kişinin direktifleri doğrultusunda değil kendi belirlediği savunma yöntemi ile hareket edecek, yetkilerini suç isnat edilen kişinin talimatı olmaksızın kullanacaktır.³³⁵ Sadece, suç isnat edilen

330 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 52.

331 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 52.

332 AİHM, Elçi ve diğerleri Türkiye davası, Başvuru No:23145/93 ve 25091/94, Karar T.13.11.2003, <https://hudoc.echr.coe.int>

333 Kunter, Yenisey ve Nuhoglu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 481.

334 Hafizoğulları, "Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı," s.23.

335 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.263.

kişinin lehine olacak şekilde savunma yapma konusunda müdafinin bir bağlılığı bulunmaktadır.³³⁶

Seçilmiş olan müdafî, ücret hakkı yönünden suç isnat edilen kişiye bağlı olduğunda, tam bir bağımsızlıkla hareket etmesi de mümkün olmayabilir.³³⁷

Müdafinin, bağımsızlığını zedeleyecek nitelikteki bir kısım görevleri reddedebilmesi, bağımsızlık ilkesinin bir sonucudur.³³⁸

2.4.3. Üçüncü Kişilere Karşı Bağımsızlığı

Müdafî, yargılamada taraf konumunda olmayan duruşmadaki dinleyiciler, basın, medya gibi üçüncü kişilere karşı da bağımsızdır.³³⁹ Duruşmanın aleniliği ilkesi gereği yargılamanın tarafı olmayan kişilerin de duruşmaya gelmesi muhtemeldir. Duruşmada müdafinin savunma görevini yerine getirirken aynı salonda bulunan diğer kişilerin, müdafinin bağımsızlığını zedelemeye yönelik söz ve davranışlarının önüne geçilmesi gerekir.³⁴⁰ Ayrıca müdafinin gerçeğe aykırı ihbar ve şikayetler ile birtakım yaptırımlara maruz bırakılarak bağımsızlığının zedelenmemesi söz konusu olabilecektir. Avukatlık Kanunu'nun 58. maddesinde, müdafî hakkındaki soruşturma ve kovuşturmaların Adalet Bakanlığının iznine bağlanmasıyla, müdafinin bağımsızlığı korunmaya çalışılmıştır.³⁴¹

Basın ve yayın organlarının kamuoyunu müdafî aleyhine yönlendirebilme gücü bulunduğundan, bunlar üzerinden müdafinin hukuki kanaatine göre özgürce savunma yapabilmesine engel oluşturmak mümkün olabilir.³⁴² Bu nedenle müdafî, savunma hakkının etkin kullanılması için basın ve yayın organlarının baskısı altında olmamalı, medyaya karşı da bağımsız olmalıdır.

336 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.241-242.

337 Zafer, **Faille Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s. 309.

338 Erem, **Meslek Kuralları(Şerh)**, s.33.

339 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.185.

340 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.62.

341 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.185.

342 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.185.

2.4.4. Yargı Organlarına Karşı Bağımsızlığı

Yargılama aşamalarında müdafî de, mahkeme ve iddia makamı gibi yargı görevi yapmaktadır.³⁴³ Müdafî savunma görevini yerine getirirken mahkeme ve iddia makamına karşı da bağımsız olmalı, diğer yargı makamlarından emir ve talimat almamalı, hukuk normlarını ve delilleri değerlendirme ve yorumlamada mahkemenin yönlendirmesine maruz kalmamalıdır.³⁴⁴ Müdafinin bağımsızlığının gereği olarak yargı makamları müdafîye savunmayı nasıl yapacağı, hangi hususların savunmada yer alacağı, delillerin değerlendirilmesinin savunmada ne şekilde yer alacağı konusunda emir ve talimat veremez. Bu şekilde müdafî etkin bir savunma yapma imkânına sahip olur.³⁴⁵

Avukatlık Kanunu'nun 58/2. maddesine göre, CMK'daki duruşmanın düzenine ilişkin cezai ve disiplin yaptırımları müdafî hakkında uygulanmayacaktır. Ayrıca CMK. 203/3. Maddesine göre duruşmanın düzenini bozan kişinin duruşma salonundan çıkarılması sırasında direnç göstermesi veya karışıklığa neden olması durumunda disiplin hapsi uygulanması hükmü müdafî hakkında uygulanmaz. Bu düzenlemeler müdafinin mahkeme karşısında bağımsızlığını teminat altına almıştır.

Silahların eşitliği ilkesinin gereği olarak da müdafî, iddia makamından emir ve talimat almamalı, iddia makamına karşı da bağımsız olmalıdır.³⁴⁶ Avukatlık Kanunu'nun 58. maddesiyle, müdafî hakkında açılacak soruşturmanın Adalet Bakanlığının iznine tabi tutulması, müdafinin üçüncü kişiler karşısında olduğu gibi iddia makamı karşısında da bağımsızlığını sağlamaya yönelik düzenleme olmuştur.³⁴⁷

343 Bahri Öztürk, Mustafa Ruhan Erdem, Özge Sırma ve Yasemin Saygılar, **Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler**, Turhan Kitabevi, Yeni Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Yenilenmiş 4. Bası, Ankara, 2006, s. 224.

344 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 56.

345 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.257.

346 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.53.

347 Veli Özer Özbek, Koray Doğan, Pınar Bacaksız ve İlker Tepe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınları, 11.baskı, Ankara, 2018, s.222.

2.4.5. Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Karşı Bağımsızlığı

Müdafilik serbest meslek niteliğindedir.³⁴⁸ Bu niteliği itibariyle yürütme veya başkaca bir kurum veya kuruluşla hiyerarşik bir ilişki içerisinde değildir.³⁴⁹ Bu nedenle yürütme organı da müdafiyeye emir ve talimat veremez.³⁵⁰

Meslek kuruluşu niteliğindeki baroların da müdafiyeye savunma görevinde emir ve talimat verme yetkisi bulunmamaktadır. Avukatlık Kanunu'nun 66. maddesine göre, müdafî baroya kayıtlı olmak zorundadır. Avukatlık Kanunu'nun 76. maddesi³⁵¹ ve devamına bakıldığında, Baroların kuruluş amacı ve niteliği itibariyle, müdafî ile aralarında hiyerarşi ilişkisi bulunmamaktadır.³⁵² Dolayısıyla sırf baroya kayıtlı olması, müdafinin emir ve talimatla hareket etmesini gerektirmez.³⁵³ Ayrıca Avukatlık Kanunu'nun 134. maddesinde baroların müdafiyeye disiplin cezası verme yetkisi bulunmaktadır. Bu düzenleme müdafinin gerektiği şekilde görev yapmasını sağlamaya yönelik olup,³⁵⁴ müdafinin bağımsızlığına gölge düşürmeyecektir.

Özetle, savunma makamında ayrı bir süje olan müdafinin, ceza yargılamasında bağımsız şekilde yer alması gerekir. Emir ve talimatla, baskıyla hareket eden müdafî savunma hakkını kendi oluşturduğu yöntemle kullanamaz. Başka kişi veya kurumun müdafiyeye en ufak baskısı dahi müdafinin özgürce hareket etmesini engeller. Böyle bir durumda savunma hakkının etkin şekilde kullanılmasından bahsedilemez.

348 İç hukukumuzda da Avukatlık Kanunu 1. Maddesinde "Avukatlık, kamu hizmeti veren serbest bir meslektir." Şeklinde müdafiliğin serbest meslek olduğu vurgulanmıştır.

349 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.182.

350 Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.222-223.

351 Anılan maddeye göre; "Barolar; avukatlık mesleğini geliştirmek, meslek mensuplarının birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamak; meslek düzenini, ahlâkını, saygınlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunmak ve korumak, avukatların ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm çalışmaları yürüten, tüzel kişiliği bulunan, çalışmalarını demokratik ilkelere göre sürdüren kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır."

352 Hafizoğulları, "Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı," s.23.

353 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî** s.60.

354 Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.223.

2.5. MÜDAFİ SAYISI

Suç isnat edilen kişinin yargılama aşamalarında yararlanabileceği müdafî sayısı ile ilgili olarak AİHM’de bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla sözleşmeci devletler müdafî sayısında sınırlamaya gidebilecektir.

Müdafî sayısının fazla olması savunmanın daha etkin şekilde yapıldığını göstermez. Müdafî sayısında sınırlamaya gitmek de savunma hakkında kısıtlamaya yol açmaz.³⁵⁵

CMK’nın 149/1. maddesine göre, suç isnat edilen kişi yargılamanın her aşamasında istediği sayıda müdafinin yardımından yararlanma imkânına sahiptir. Ancak CMK’nın 149/2. maddesiyle, soruşturmanın ifade aşamasında yararlanılacak müdafî sayısı en fazla üçle sınırlı tutulmuştur. 01.02.2018 tarihinde 676 sayılı KHK ile getirilen değişiklikle, ilgili maddenin devamına, örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlara ilişkin kovuşturmalarda da duruşmada hazır olabilecek avukat sayısının üç ile sınırlandırılacağı hükmü ilave edilmiştir. Diğer suçlara ilişkin kovuşturmalar açısından duruşma ve diğer evrelerde sınırlamaya gidilmemiş, CMK 189. maddesinde yer aldığı üzere birden fazla müdafinin duruşmada yer almasına imkân tanınmıştır. Dolayısıyla ceza yargılamasında kural olarak yararlanılabilecek müdafî sayısında sınır olmamakla birlikte,³⁵⁶ yukarıda belirtilen aşamalara ilişkin istisnai hükümler getirilmiştir.

Ceza yargılamasında müdafî sayısında sınırlayıcı hüküm getirilmemesi doktrinde eleştirilmekte ve ceza yargılamasının aşamalarında müdafî sayısının fazla olmasının yargılamayı gereksiz yere uzatabileceği ileri sürülmektedir. Bu nedenle, yargılamanın adil yargılanma hakkının makul sürede yargılanma ilkesine uygun şekilde sonuçlandırılabilmesi amacıyla, müdafî sayısının üç ile sınırlandırılması gerektiği savunulmaktadır.³⁵⁷ Ayrıca bu sınırlama ile müdafiden yararlanma hakkının

355 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.226.

356 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.226.

357 Erdener Yurtcan, **CMK Şerhi**, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2005, s.359-360; Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.103.

kötüye kullanılmasının ve siyasi nitelikli yargılamalarda da yargılamanın uzatılmaya çalışılmasının önüne geçilebilir.³⁵⁸

Atanmış müdafinin yardımından yararlanmada ise, yargı makamınca atanabilecek müdafî sayısında bir sınır öngörülmediğinden, yargılamanın karmaşıklığı ve kapsamı da dikkate alınarak makul sayıda birden fazla müdafî atanabilmelidir.³⁵⁹

Kanaatimizce, ceza yargılamasında yararlanılabilecek müdafî sayısının sınırsız olması, suç isnat edilen kişinin soruşturma ve kovuşturma aşamalarında yargılamayı gereksiz şekilde uzatabilmesine neden olabilecektir. Şöyle ki; her bir müdafinin yargılamayı uzatmak amacıyla gereksiz talepler öne sürebilme ve müdahalelerde bulunabilme imkânına sahip olması, söz konusu hakkın kötüye kullanılmasına yol açabilecektir. Diğer yandan, ifade ve sorgu, keşif, duruşma gibi fiili olarak da müdafinin katılabildiği işlemlerde -düzenin sağlanmasında zorluklara neden olacağından ötürü- müdafî sayısında sınırlamaya gidilmesi yerinde olacaktır. Kısaca, müdafinin adli makamlar ile temas kuracağı işlemler için müdafî sayısının en fazla üç ile sınırlandırılması, diğer aşamalar için müdafî sayısında sınırlamaya gidilmemesi gerekir. Diğer aşamalardan sonra da, talepler ve diğer hakların kullanımını için müdafilerin kendi aralarında işbölümü yapabileceği de unutulmamalıdır.

2.6. MÜDAFİNİN GÖREVİNİN SONA ERMESİ

2.6.1. Ceza Soruşturma veya Kovuşturmasının Sona Ermesi

Ceza yargılaması soruşturma ve kovuşturma evrelerinden oluşur. Müdafî de ceza yargılamasında suç isnat edilen şüpheli veya sanığı müdafaa eder. Ceza yargılamasında soruşturma veya kovuşturmanın neticelenmesiyle müdafinin görevi olağan şekilde sona ermektedir.³⁶⁰

358 Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, s.166.

359 Centel, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*, s.103.

360 Kocaoğlu, *Müdafî*, s.156.

Soruşturma aşamasında kovuşturmayaya yer olmadığına ilişkin karar verilerek karar kesinleştiği, bu şekilde soruşturma sona erdiği³⁶¹ takdirde, suç isnat edilen kişinin adli merciiler karşısındaki şüpheli sıfatı sona ereceğinden ötürü müdafinin de görevi sonlanmaktadır.³⁶² Görevsizlik, yetkisizlik gibi soruşturmayı sonlandırıcı mahiyette olmayan kararlar açısından müdafinin görevi kural olarak devam eder.

İddianame tanzimiyle birlikte kovuşturmayaya başlanmış olunur. Kovuşturma evresinde ise sanık hakkındaki yargılamayı nihayete erdiren kararın³⁶³ kesinleşmesi ile birlikte sanık sıfatı son bulur ve bu şekilde müdafinin görevi de sona erer.³⁶⁴ Yargılamanın nakli, görevsizlik ve yetkisizlik gibi yargılamayı sonlandırmayan kararların verilmesiyle kural olarak müdafinin görevi son bulmaz. Zira, yargılama görevli ve yetkili mahkemede devam edeceğinden, müdafinin görevi de devam edecektir.³⁶⁵ Ancak “Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik m.7/1-a ve b’ye göre, “Soruşturma evresinde; kovuşturmayaya yer olmadığına ilişkin kararın kesinleşmesi, yetkisizlik veya görevsizlik kararı, kamu davası açılması halinde iddianamenin kabulü kararı verilmesi, kovuşturma evresinde; yargılamanın yapıldığı il veya ilçe dışında yargılamayı gerektirir görevsizlik veya yetkisizlik kararı, esasa ilişkin hükmün kesinleşmesi ya da davanın nakline karar verilmesi” ile atanmış müdafinin görevi sona erer.

Kanaatimizce; yargılamayı sonlandırmayan görevsizlik, yetkisizlik ve davanın nakli gibi kararların alınması halinde atanmış müdafinin görevine son verilmemesi gerekir. Müdafîye gerekli imkânlar sağlanarak görevine devam etmesi sağlanmalıdır. Zira, dosyanın içeriğine hakim olmuş, dosyada belli bir savunma yöntemi geliştirmiş müdafinin yerine yeni bir müdafî atanması durumunda, -yeni

361 Tülay Kitapçioğlu, **Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Soruşturmanın Sonuçlandırılması**, Legal Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 95.

362 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.156.

363 Nihai karar türleri CMK 223/1. Maddesinde sayılmıştır: Buna göre, beraat, ceza verilmesine yer olmadığı, mahkumiyet, güvenlik tedbirine hükmedilmesi, davanın reddi ve düşmesi kararları hükmüdür.

364 Murat Balcı, “Zorunlu Müdafîin Hükmü Temyiz Etme Yükümlülüğü ve Görevi Kötüye Kullanma Suçu (Karar İncelemesi)”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt: 85, Sayı:2, Yıl:2011, s. 77.

365 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.253.

müdafî önceki savunma yönteminin üzerine yeni bir savunma yöntemi geliştireceğinden dolayı- savunma zarar görebilecektir.

İlk derece mahkemesinin nihai kararı vermesinden sonra olağan kanun yolları aşamasında hüküm kesinleşmediğinden ötürü yargılama devam etmektedir. Dolayısıyla müdafinin görevi de kanun yolları aşamasında devam eder. Kanun yolu aşaması tüketilerek hüküm kesinleşince müdafinin görevi son bulur.³⁶⁶ Yargıtay da hükmün kesinleşmesi ile müdafilik ilişkisinin sona ereceğini kabul etmiştir.³⁶⁷

Hüküm kesinleştikten sonra müdafinin görevi sona erer; olağanüstü kanun yollarına başvurulması halinde -bir anlaşma yapılmadığı müddetçe- müdafinin herhangi bir görev sorumluluğu yoktur. Ancak aksine de anlaşma yapılabilir.³⁶⁸

2.6.2. Müdafinin İstifası

Müdafî kural olarak yargılamanın sonuna kadar suç isnat edilen kişiyi savunma ile yükümlüdür. Ancak yargılama sona ermeden müdafî ile savunduğu kişi arasındaki sözleşmesel ilişkisi müdafî tarafından da sonlandırılabilir. Bu da müdafinin görevinden istifa etmesi şeklinde olur.

İstifa, müdafinin tek taraflı irade beyanı ile gerçekleşir. Müdafî haklı bir gerekçe öne sürmeden de dilediği zaman³⁶⁹ istifa edebilir.³⁷⁰ Seçilen müdafinin istifa etmek için herhangi bir merciden izin ya da onay alması, istifanın geçerliliği için şart değildir.³⁷¹ Atanmış müdafinin görevinden istifası ise belli şartlar dahilinde mümkündür.³⁷²

366 Rifat Çulha, Fahrettin Demirağ, Ayşe Nuhoglu, Salih Oktar ve Durmuş Tezcan, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları. 3. Baskı, Ankara, 2018, s. 221.

367 Yargıtay CGK. 2007/6-13 E., 20007/54 K. 06.03.2007 Tarihli İlamı, s.11, www.uyap.gov.tr

368 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 253; Ayrıca YCGK 2007/6-13 E. 2007/54 K., 06.03.2007 tarihli ilamı, www.uyap.go.tr

369 Kocaoğlu, **Müdafî**, s. 165.

370 Emre Kadir Gökyayla, **Avukatlık Sözleşmesinin Avukatın Azli ve İstifasıyla Sona Ermesi**, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007, s. 51.

371 Mahmutoğlu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafîin Yasaklılık Halleri**,s.148.

372 Mahmutoğlu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafîin Yasaklılık Halleri**,s. 148.

Müdafîye tanınan istifa hakkı bozucu yenilik doğuran haklar içerisinde yer aldığından dolayı, kural olarak geri alınamaz. Fakat taraflarca aksine anlaşma yapılması mümkündür.³⁷³ Müdafinin sözleşme beyanında sözleşme ilişkisini sonlandırma nedenini bildirmemesi halinde de istifa geçerlidir.³⁷⁴

İstifa ileriye doğru etkili olacak şekilde sonuç doğurur. İstifa anına kadar yapılan işlemlerin sıhhatine bir etkisi olmaz.³⁷⁵

Müdafî ile savunduğu kişi arasındaki sözleşme ilişkisi gereği müdafinin sadakat yükümlülüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla müdafinin, suç isnat edilen kişinin yargılama makamı karşısında herhangi bir hak kaybına neden olmaması ve çıkarlarının korunmasını gözetmesi gerekir. Bunun için müdafî, kendisinin yerine yeni bir müdafî seçilmesine imkan verecek makul bir zaman zarfı bekledikten sonra müdafî görevini sonlandırması gerekir.³⁷⁶ Ancak suç isnat edilen kişinin talebi varsa ya da savunduğu kişi güven ilişkisine zarar verecek davranışlarda bulunmuşsa müdafî makul bir süre dahi beklemeden her zaman görevinden istifa edebilecektir.³⁷⁷

Avukatlık Kanunu 41. maddesinde, müdafinin istifası, avukatın görevinden çekilmesi başlığı altında düzenlenmiştir. Anılan maddenin birinci fıkrasına göre, müdafinin görevden istifası halinde suç isnat edilen kişiye bu hususun tebliğinden itibaren 15 gün süre ile görevi devam eder, sürenin sonunda vekalet ilişkisi sona erer. İkinci fıkrada, zorunlu müdafinin haklı neden ya da mazeretle görevinden istifa edebileceği, ayrıca istifanın kendisini atayan makam tarafından uygun görülmesinin gerektiği belirtilmiştir. Zorunlu müdafinin görevinden istifa etmesi halinde ilgili makamın yeni bir zorunlu müdafî ataması da gereklidir. Atanmış müdafinin görevinden istifa veya başka sebeple yargılama sona ermeden ayrılması durumunda yetkili mercii tarafından yeni bir müdafî atanmaması, AİHM tarafından müdafî

373 Gökyayla, **Avukatlık Sözleşmesinin Avukatın Azli ve İstifasıyla Sona Ermesi**, s. 43.

374 Gökyayla, **Avukatlık Sözleşmesinin Avukatın Azli ve İstifasıyla Sona Ermesi**, s. 44.

375 Meral Sungurtekin Özkan, **En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku**, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, 1. Baskı, İzmir, 2006, s. 95.

376 Özkan, **En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku**, s. 202, 203.

377 Özkan, **En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku**, s. 202, 203.

yardımından yararlanma hakkının ihlali olarak değerlendirilmektedir.³⁷⁸ Müdafî istifa ettiği takdirde bunun şüpheli veya sanığa tebliğ edilerek müdafî seçme imkânı tanınmadan nihai karar verilmesi savunma hakkının kısıtlanmasına neden olacaktır.³⁷⁹

Avukatlık Kanunu 174/1. maddesine göre, müdafinin haklı neden olmadan görevinden istifa etmesi halinde hiçbir ücret hakkı bulunmaz. Hatta ücret almışsa bunu iade etmek zorundadır. Ancak kanaatimizce de müdafî, haklı nedenle görevinden istifa etmişse o aşamaya kadarki hizmetleri için uygun bir ücrete hak kazanabilmesi, ancak suç isnat edilen kişinin davranışlarından ötürü istifa etmesi halinde mümkündür. Bu durumda müdafî, avukatlık ücretinin tamamını alması gerekir.³⁸⁰

2.6.3. Müdafinin Görevinden Azledilmesi

Suç isnat edilen kişi yargılama sona ermeden önce müdafinin görevine son verme imkânına sahiptir. Şüpheli veya sanığın tek taraflı olarak vekilinin görevine son vermesi, azletme olarak adlandırılır.

Ceza yargılamasında kural olarak suç isnat edilen kişi müdafisiz şekilde savunma yapar. Suç isnat edilen kişi savunmada müdafî seçmişse seçilen müdafiyi de aynı şekilde azil yetkisine sahiptir. Azletme, şüpheli veya sanığın tek taraflı irade beyanı ile gerçekleşir.³⁸¹ Kanuni temsilcisi tarafından seçilen müdafinin azil yetkisi kural olarak kanuni temsilciye aittir. Fiil ehliyetini kazanan kişi kanuni temsilcisinin seçmiş olduğu müdafiyi azletme yetkisine sahiptir.³⁸²

Suç isnat edilen kişi tek taraflı irade beyanıyla gerekçe belirtmeksizin müdafiyi azledebilir.³⁸³ Şüpheli veya sanığın müdafiyi azil hakkı bozucu yenilik doğuran haklardan olup, bu hakkın kullanılmasından sonra müdafî ile aralarındaki

378 AİHM, Kamasinski/Avusturya Kararı, Başvuru No:9783/82, Karar T.19.12.1989, <https://hudoc.echr.coe.int>

379 Yargıtay 8. CD. 2016/3112 E. 2016/5866 K. 02.05.2016 Tarihli; Yargıtay 8. CD. 2016/1331 E. 2016/4060 K. Sayılı 28.03.2016 Tarihli İlamları, www.uyap.gov.tr

380 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 243.

381 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.163.

382 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 195.

383 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.163.

sözleşmesel ilişki ve dolayısıyla müdafinin söz konusu yargılama açısından savunma görev ve yetkileri sona erer.³⁸⁴

Müdafinin yaptığı işin karşılığı olarak ücret hakkı vardır. Avukatlık Kanunu'nun 174/2. Maddesinde müdafinin azledilmesi durumunda ücretin tamamına hak kazanacağı belirtilmiştir. Maddenin devamında müdafinin kusur veya ihmalden ötürü azledilmesi halinde ücrete hak kazanamayacağı belirtilmiştir.³⁸⁵ Ayrıca müdafinin kanuni temsilci tarafından azledilmesi halinde de bu kuralın uygulanması gerekir.³⁸⁶

Atanmış müdafinin, suç isnat edilen kişi veya kanuni temsilcisi tarafından kabul edilmemesi yönünde bir takdir hakkı olmadığı gibi, azledilmesi de kural olarak söz konusu değildir.³⁸⁷ Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik'in 7/2. maddesinde de benzer şekilde, atanmış müdafinin azledilemeyeceği belirtilmiştir. Ancak Yargıtay ve AYM,'nin çok doğru ve yerinde olan içtihadına göre; müdafinin görevini dürüstlük kuralı çerçevesinde ve gerektiği şekilde yerine getirmemesi halinde, suç isnat edilen kişi -haklı nedenlerle müdafiyi atamaya yetkili merciye başvurarak- müdafisinin azledilerek değiştirilmesini talep edebilir.³⁸⁸ Bu konuda yetkili mercii somut olayın özelliğine göre değerlendirme yapabilecektir.³⁸⁹ Hatta savunma hakkının etkin şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla, yetkili merciinin, atanmış müdafinin savunmanın bir süjesi olarak görevini gereği gibi ifa edip etmediği hususunda bir denetim de yapması gerekir.³⁹⁰

Maddi gücü olmamasından ötürü müdafî yardımından yararlanamayan kişiye, talebi halinde ücretsiz olarak müdafî atandığında, savunma hakkını tam anlamıyla

384 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.163.

385 Yargıtay 13. HD. 2008/5679 E. 2008/11903 K. 16.10.2008 Tarihli İlamı. www.uyap.gov.tr

386 Yarg. 13. HD, E. 2008/5679, K. 2008/11903, 16.10.2008 Tarihli ilamı ; YHGK. 2009/13-482 E. 2009/556 K. 25.11.2009 Tarihli İlamı. www.uyap.gov.tr

387Claus Roxin, Bernd Schünemann, **Strafverfahrensrecht**, 27. Auflage, München, Verlag C.H. Beck, 2012. s. 123; aktaran Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.246.

388 Yargıtay 16. CD. 2019/903 E. 2019/5615 K. 19.09.2019 Tarihli İlamı, s.3; YCGK. 2011/6-249 E. 2012/1 K. 31.01.2012 Tarihli ilamı, www.uyap.gov.tr; AYM, Gürhan Nerse davası, Başvuru No:2013/5957, Karar T. 30.12.2014, 53. Paragraf, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

389 **Kocaoğlu**, Müdafî, s.164.

390 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.174.

kullanabilmesi için atanmış müdafiyi değiştirme imkanının da bulunması gerekir.³⁹¹

Savunma hakkının etkin şekilde kullanılabilmesi için savunmanın süjesi olan müdafî ve savunduğu kişinin karşılıklı güven ilişkisi çerçevesinde hareket etmesi gerekir. Bunun için de müdafinin, müdafaa görevini dürüstlük kuralları çerçevesinde yerine getirmeye gayret göstermesi, suç isnat edilen kişi veya yasal temsilcinin de müdafîye karşı üzerine düşen görevleri layıkıyla yaparken dürüstlük kuralları çerçevesinde hareket etmesi gerekir. Müdafinin istifasında olduğu gibi, suç isnat edilen kişinin azil yetkisinde de bu hakların kötüye kullanılmasını engellemek için kanun koyucu taraflara çeşitli yükümlülükler yüklemiş, bu sayede güven ve sadakat ilişkisinin korunması ve hakkın kötü niyetli şekilde kullanılmasının önüne geçilmek amaçlanmıştır.

2.6.4. Müdafinin Ölümü veya Müdafilik Şartlarını Yitirmesi

Müdafî savunma makamında ayrı bir süje olarak suç isnat edilen kişiyi savunmakla görevlidir. Müdafî aktif şekilde savunmaya katılır. Müdafinin vefat etmesi durumunda ise doğal netice olarak kendiliğinden müdafaa görevi sona erer. Hatta müdafî ölmeden evvel başka müdafîye yetki vermişse asıl müdafinin sözleşmesel ilişkisi son bulacağından, yetkilendirilmiş müdafinin görevi de sona erer.³⁹²

Müdafinin görevi, suç isnat edilen kişi hakkındaki yargılama neticeleninceye kadar devam eder. Suç isnat edilen kişinin ölümü halinde ise yargılama kendiliğinden sona ermeyeceğinden, ancak adli mercilerin nihai kararı ile sona ereceğinden ötürü, kanaatimizce bu durumda müdafinin görevi sona ermemesi, yargılama süresince devam etmesi gerekir. Ancak “Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik”in 7/1-c maddesine göre, seçilen veya atanmış müdafinin ya da savunduğu kişinin ölmesi halinde müdafilik görevi re’sen sona

391 YCGK. 2010/11-251 E. 2010/267 K. 21.12.2010 Tarihli İlamı, www.uyap.gov.tr

392 Ahmet Bozdağ ve Hüseyin Şık, “Müdafîin Görevinin Sona Ermesi ve Sonuçları,” **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 2014, s. 51.

ereceği belirtilmiştir. Müdafinin görevi, sadece kendisinin ücret alacağı yönünden devam eder.³⁹³

Avukatlık Kanunu'nun 42/1. maddesi uyarınca, müdafinin vefatı veya müdafilik şartlarını kaybetmesi halinde savunma görevinin takip edilmesi için suç isnat edilen kişinin yazılı talebi veya muvafakati ile baro, geçici olarak bir müdafî tayin eder. Görevlendirilen müdafî atamaya haklı sebeplerle itiraz hakkına sahiptir. Görevlendirilen müdafinin ücret hakkı da asıl müdafî tarafından karşılanır. CMK'nın 151/1. maddesi gereğince, görevlendirilen müdafinin vefatı ya da müdafî olma şartlarını yitirmesi durumunda, mahkeme başka müdafî görevlendirir, duruşmaya ara verir veya celseyi erteler.

5271 sayılı CMK'nın 2/1-c maddesinde müdafinin avukat olması gerektiği belirtilmiştir. Avukat olmanın şartları da Avukatlık Kanunu 3. maddesinde sayılmıştır.³⁹⁴ Dolayısıyla müdafinin avukatlık şartlarını yitirmesi halinde de müdafilik görevi resen sona erer.

2.6.5. Müdafinin Görevden Yasaklanması

Müdafî savunma görevini yerine getirirken maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için yargılama makamına yardım etmesi de gerekir. Ancak bazı hallerde maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım etmenin tam tersine, maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını dahi engellemeye çalışabilir. Bu durumda müdafî savunma faaliyetini yerine getirmesi yasaklanabilir.³⁹⁵

Müdafinin görevden yasaklanması, ayrı bir yargılama süjesi olarak kendisinin yerine getirmesi gereken savunma görevini yasaklama, somut bir dava veya bir kısım suçlar yönünden görev yaptırmama şeklinde tanımlanabilir.³⁹⁶

393 Yenisey ve Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 195.

394 Avukatlık Kanunu 3. Maddesine göre avukat olabilmek için; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, hukuk fakültesi mezunu olmak, avukatlık stajını yapmış olmak, baro bölgesinde ikametgâhi olmak ve avukat olmaya engel bir nedenin olmaması gerekir.

395 Mahmutoglu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafîin Yasaklılık Halleri**, s.29,30.

396 Erdener Yurtcan, **Alman Hukukunda Müdafîin Görevden Yasaklanması**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s.5.

Müdafilik görevinden yasaklanma halinde müdafî, savunma görevini üstlenmiş olduğu kişinin müdafaasını yasaklılık hali devam ettiği müddetçe yerine getiremez.³⁹⁷

Müdafinin görevden yasaklanması CMK'nın 151. maddesinde yapılan 25.05.2005 tarihli değişiklikle düzenlenmiştir. Anılan maddenin üçüncü fıkrasına göre, seçilen veya atanan müdafî, Türk Ceza Kanunu 220 ve 314. maddelerinde sayılan suçlar ile terör suçlarından³⁹⁸ dolayı şüpheli, sanık ya da hükümlü olan kişinin müdafa görevini almış olan avukatın kendisi hakkında aynı şekilde kovuşturma bulunması halinde, savunduğu kişinin müdafiliğini üstlenmekten yasaklanabilmesi mümkündür.

Söz konusu maddeye göre, öncelikle müdafinin Türk Ceza Kanunu'nun 220 ve 314. maddelerinde sayılı suçlar ile terör suçlarından soruşturması, kovuşturması devam eden veya ceza almış olan kişinin savunma görevi üstlenilmiş olmalıdır.³⁹⁹ Ayrıca müdafinin kendisi hakkında da söz konusu suçlardan ötürü soruşturma veya kovuşturma bulunması gerekir.

Görevden yasaklanan müdafî, suçlanan veya cezalandırılan kişinin yasaklamaya konu suçla ilgili olarak müdafiliğini yerine getiremese de, diğer suçlar yönünden müdafiliğini yapmaya devam etmesine bir engel yoktur.⁴⁰⁰ Bu hususun kanunda açık bir şekilde yer almaması, müdafinin görevden yasaklama kararının, - olması gerektiğinden kapsamlı şekilde değerlendirilerek- savunma hakkının sınırlanmasına yol açabileceğinden ötürü doktrinde haklı olarak eleştirilmektedir.⁴⁰¹

CMK 151. maddesi uyarınca, görevden yasaklamanın bir diğer sınırı da hakkında söz konusu suçlardan ötürü soruşturma, kovuşturma veya hüküm bulunan

397 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.251.

398 Terör suçları 3713 sayılı kanunun 3. Maddesinde sayılmıştır: 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 302, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 315 ve 320. Maddeleri ile 310/1. Maddesinde yer alan suçlar terör suçlarıdır.

399 Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 232-233.

400 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.250.

401 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 208.

kişinin müdafaasıdır.⁴⁰²

Müdafilik görevini üstlenmekten yasaklama kararı, seçilen müdafî ve CMK'nın 150. maddesi çerçevesinde görevlendirilen zorunlu müdafî ile ilgili olarak verilebilir.⁴⁰³

CMK'nın 151/4. maddesine göre, "Cumhuriyet savcısının yasaklamaya ilişkin talebi hakkında, müdafî veya vekil hakkında açılan kovuşturmanın yapıldığı mahkeme tarafından gecikmeksizin karar verilir. Bu kararlara karşı itiraz edilebilir. İtiraz sonucunda yasaklama kararının kaldırılması halinde avukat görevini devam ettirir. Müdafilik görevinden yasaklama kararı, kovuşturma konusu suçla sınırlı olmak üzere, bir yıl süre ile verilebilir. Ancak, kovuşturmanın niteliği itibarıyla bu süreler altı aydan fazla olmamak üzere en fazla iki defa uzatılabilir. Kovuşturma sonunda mahkûmiyet dışında bir karar verilmesi halinde, kesinleşmesi beklenmeksizin yasaklama kararı kendiliğinden kalkar." Doktrinde hükmün kesinleşmesi beklemeden yasaklama kararının kendiliğinden kalkması genel hukuk kurallarına aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁴⁰⁴

CMK'nın 151/5. maddesine göre, "Görevden yasaklama kararı, tutuklu veya hükümlü ile yeni bir müdafî görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirilir." Ayrıca, CMK'nın 151/6. maddesine göre, "Müdafî veya vekil görevden yasaklanmış bulunduğu sürece başka davalarla ilgili olsa bile müdafiliğini veya vekilliğini üstlendiği kişiyi ceza infaz kurumunda veya tutukevinde ziyaret edemez."

2.6.6. Başka Müdafî Seçilmesi veya Görevlendirilmesi

Şüpheli, sanık veya yasal temsilcisi tarafından başka bir müdafî seçildiği veya kişiye müdafaasını yapmak üzere yeni bir müdafî görevlendirildiği takdirde müdafinin görevi sona erer. Ancak, yeni bir müdafî seçilmesine muvafakat vermesi durumunda seçilen müdafinin müdafaa görevi aynı şekilde devam eder.

402 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.158-159.

403 ÇULHA ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, s. 57.

404 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.249-250.

CMK 156/3. maddesinde yer aldığı üzere, görevlendirilen müdafî yerine şüpheli, sanık veya yasal temsilcisi tarafından yeni bir müdafî seçilmesi halinde, görevlendirilmiş olan önceki müdafinin görevi muvafakatine gerek kalmaksızın sona erer.⁴⁰⁵

Başka müdafî seçilmesi nedeniyle seçilmiş müdafinin görevinin sona ermesi hali Avukatlık Kanunu'nun 172. maddesinde düzenlenmiştir. Kanunun 172/1. maddesine göre, şüpheli veya sanık ilk anlaştığı müdafinin yazılı muvafakatinin bulunması halinde başkaca müdafî veya müdafileri de müdafaa yapmak için seçebilir. İkinci fıkrada şüpheli veya sanığın, ilk müdafîye muvafakat vermesi için talep yazısı göndereceği, müdafinin bir haftalık süre içerisinde cevap vermediği takdirde muvafakat etmiş sayılacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla, ilk müdafî muvafakat verdiği takdirde görevi sona ermeyecek, diğer müdafî veya müdafilerle birlikte müdafaa görevini yerine getirecektir. İlk müdafinin çalışma ilkeleri ve mesleki saygınlığına zarar verilmemesi için muvafakat istenmesi kuralı getirilmiştir.⁴⁰⁶

CMK'nın 149/1. maddesinde de şüpheli veya sanığın birden fazla müdafî yardımından yararlanabileceği hususu yer almaktadır. Birden fazla müdafinin de müdafaa görevini yerine getirirken görev dağılımı yapabilecekleri gibi her biri ayrı şekilde de müdafaa görevini yerine getirebilir.⁴⁰⁷ Avukatlık Kanunu'nun 172/4. maddesinin göndermede bulunduğu 171/3. maddesine göre, müdafilik görevinin ifasında kusuru bulunan müdafiler suç isnat edilen kişiye karşı müştereken ve müteselsilen sorumludur.

Avukatlık Kanunu'nun 172/3. maddesine göre, ilk müdafinin muvafakatinin olmaması durumunda şüpheli veya sanıkla olan müdafaa ilişkisi re'sen sonlanacak, ancak ilk müdafî ücretin tamamına hak kazanacaktır. Başka müdafî seçilmesi halinde ilk müdafinin istifa etmesi haklı neden olarak değerlendirilebilecektir.⁴⁰⁸

405 ÇULHA ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı** s. 57.

406 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.166-167.

407 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.152.

408 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 196.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜDAFİNİN YETKİ, GÖREV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

3.1. MÜDAFİNİN YETKİLERİ

3.1.1. Dosyayı İnceleme ve Dosyadan Örnek Alma Yetkisi

Müdafinin, savunma hakkını etkin şekilde kullanılabilmesi için öncelikle dava konusu dosya kapsamındaki bilgi ve belgelerin nelerden ibaret olduğunu bilmesi gerekir.⁴⁰⁹ Bunun için dosya kapsamında bulunan bilgi ve belgeleri birebir incelemesi gerekir. Bu sayede hangi delilin ne şekilde kullanılacağına ilişkin savunma geliştirme imkânı bulur. Bunun yanında dosya içeriğine hakim olan müdafî, savunduğu kişiden hangi bilgileri isteyeceği, savunduğu kişinin verdiği bilgileri de nasıl kullanacağını bilir, suçlanan kişiye gerekli bilgilendirmeyi doğru ve eksiksiz şekilde sağlar, delilin yasallığını denetleme imkanı bulur ve her aşamada itiraz yollarını etkin şekilde kullanabilir.⁴¹⁰ Bu nedenle dosyayı inceleme hakkı savunma hakkı için vazgeçilemez bir hak niteliğindedir.⁴¹¹ AİHS’de bu hak doğrudan yer almasa da AİHM içtihatlarında silahların eşitliği ve adil yargılanmanın gereği olarak kabul edilir.⁴¹²

Dosya inceleme yetkisi silahların eşitliği ilkesi ile de yakından ilişkilidir. Dosyanın içeriğini bilen iddia makamı karşısında sadece şüpheli veya sanıktan aldığı bilgilerle, hangi delilin bulunduğunu bilmeden savunma yapması müdafî açısından oldukça zor olacaktır. Taraflar eşit olmayan koşullarda karşı karşıya gelecek, bu

409 Koca, **Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı**, s. 50.

410 Toroslu ve Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.144.

411 Erdem Ruhan, “AİHM Kararları Işığında Tutuklu Sanık Bakımından Hazırlık Soruşturması Dosyasını İnceleme Hakkı” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S.1, Y.2004, s.67.

412 Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Doğru Yargılama**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.32–35.

şekilde silahların eşitliği ilkesine de aykırılık oluşacaktır.⁴¹³

AİHM, müdafinin dosya inceleme hakkının mutlak nitelikte olmadığını, dosya kapsamındaki bazı delillerin geçerli nedenlerle incelenmesinin mahkemece kısıtlanabileceğini, ancak savunma makamı aleyhine oluşan eşitsizliğin yine mahkemece alınan tedbirlerle giderilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁴

Müdafî, dosya içerisinden edindiği bilgi ve belgeleri dava kapsamında savunma yapmak için kullanılmalıdır. Savunma kapsamında savunduğu kişiyi dosya kapsamı ile ilgili olarak bilgilendirebilir. Ancak dosya içeriğini inceleyerek sahip olduğu bilgi ve belgeleri söz konusu savunmadan başkaca bir amaçla kullanamaz.⁴¹⁵

Dosya kapsamını; adli makamların soruşturmaya başlamasından itibaren olayla ilgili olarak topladıkları tüm bilgi ve belgeler, görüntüler, bilirkişi raporları, olayla ilgili olarak tutulan tutanaklar, adli mercilerin kararları gibi suçlanan kişinin lehine ve aleyhine olan bilgi, belge ve kayıtlar oluşturur.⁴¹⁶

Müdafî dosyayı gerektiği ölçüde birden fazla defa da inceleyebilir. Ancak dosyanın, devamlı olarak incelemeye elverişli şekilde tutulmasını isteyemez. Müdafinin dosyayı incelemesi için makul bir süre tanınması gerekir. Kapsamlı dosyalarda fazla süreye ihtiyaç varken, kapsamlı olmayan dosyalarda nispeten kısa bir süre öngörülebilir.⁴¹⁷

Yargıtay bir kararında haklı olarak, kişinin sadece avukat olması ile müdafîye tanınan haklardan istifade edemeyeceğini, müdafinin soruşturma aşamasında dosya inceleme yetkisini kullanması için UYAP sisteminde kayıtlı olması ya da vekaletname veya görevlendirme belgesi ibraz etmesi gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde masumiyet karinesi, soruşturmanın gizliliği, lekelenmeme hakkı ve kişisel

413 Toroslu ve Feyzioglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 276.

414 Sibel İnceoğlu, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, s.308.

415 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 198.

416 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 193.

417 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.195.

verilerin korunması ilkelerinin ihlaline neden olacaktır.⁴¹⁸

Soruşturma evresinde müdafinin dosyayı inceleme ve dosyadan örnek alma yetkisi kısıtlanabilir. Ancak bu kısıtlama tüm bilgi ve belgelere ilişkin değildir. Zira müdafinin dosya kapsamında bazı bilgi ve belgelere erişimi kısıtlanamaz.⁴¹⁹

Kovuşturma aşamasında yargılamanın aleniliği ilkesi gereği olarak, müdafinin her aşamada dosyayı inceleyebilir, dosyadan örnek alabilir. Müdafinin bu hakkı kısıtlanamaz.⁴²⁰

CMK 153/1. maddesinde müdafinin soruşturma dosyasını inceleme ve dosyadan örnek hakkı bulunduğu belirtilmiş; aynı maddenin 2. fıkrasında, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürecek durumlarda kanunda sayılı suçlar bakımından müdafinin bu yetkisinin kısıtlanabileceği ifade edilmiştir. CMK 153/3. maddesine göre, dosyada kısıtlama kararı bulunması halinde dahi bazı belgelerin mutlak surette kısıtlamaya konu olamayacağı düzenlenmiştir. CMK 153/4. maddesinde ise, kovuşturma aşamasına geçildikten itibaren müdafinin bu yetkisinin mutlak olduğu, dosyayı inceleme ve dosyadan örnek alma hakkını kullanabileceği hususu düzenlenmiştir.

3.1.2. Şüpheli veya Sanıkla Müdafinin Haberleşme ve Görüşme Yetkisi

Müdafinin savunma için gerekli olan birtakım bilgileri suç isnat edilen kişiden öğrenmesi gerekmektedir. Isnat edilen fiile ilişkin yer, zaman, amaç gibi bilgileri, suçlanan kişiden öğrenerek savunmasında kullanabilir. Bunun yanında savunduğu kişi de müdafiden savunmaya ilişkin hukuki olarak bilgi alma ve bireysel savunmasında yol göstermesini isteyebilir.⁴²¹ Bu bağlamda savunma hakkının etkin olarak kullanılması için müdafinin, savunduğu kişi ile görüşme ve haberleşmesi

418 Yargıtay 14. CD. 2018/10198 E. 2019/9443 K. 06.05.2019, Tarihli İlamı, s.3-4, www.uyap.gov.tr

419 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafinin**, s.167.

420 Mehmet Emin Alşahin, “Müdafinin Dosyayı İnceleme Yetkisi”, **Legal Hukuk Dergisi**, Y. 2006, s. 1063.

421 Kocaoğlu, **Müdafinin**, s. 211.

gerekmektedir.⁴²² Bilhassa suçlanan kişiye özgürlüğü kısıtlayıcı bir tedbir uygulandığı zaman bu hakkın önemi ortaya çıkmaktadır.⁴²³

Suçlanan kişi müdafî ile görüştüğünde müdafinin desteğini somut olarak görecektir, kendine daha çok güvenerek savunmaya daha etkin şekilde katılabilecektir.⁴²⁴

Müdafî ile suç isnat edilen kişinin karşılıklı şekilde kimsenin bulunmadığı bir yerde görüşmesi gerekir. Devlet bu hakkın amacına uygun şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır.⁴²⁵ Hatta müdafinin yanında staj yapan stajyer avukat da bu hususu kanıtladığı müddetçe suç isnat edilen kişi ile görüşme ve haberleşme hakkını kullanabilmesi gerekir.⁴²⁶

AİHS’de söz konusu hak doğrudan yer almaz. Ancak müdafinin hukuki yardımından faydalanmak ve savunmayı hazırlayabilmek için gerekli kolaylıklara sahip olma hakkının⁴²⁷, suçlanan kişinin müdafî ile görüşme ve haberleşme hakkını da içine aldığı söylenebilir.⁴²⁸

Suçlanan kişi ile müdafinin telefonla görüşmesi de görüşme hakkı kapsamındadır. Bu nedenle başka kimselerin duyamayacağı bir yerde telefonla görüşme imkânı tanınmalıdır.⁴²⁹

Suç isnat edilen kişi ile müdafî arasındaki mektuplaşmalar, telgraf veya dava ile ilgili belge gönderimleri haberleşme hakkı içerisindedir.⁴³⁰ Bu haberleşme

422 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.201-202.

423 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.332.

424 AİHM, S. ve İsviçre davası, Başvuru No:12629/87 Karar T.28.11.1991. <https://hudoc.echr.coe.int>

425 Güney Dinç, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre Avukatla Savunma Hakkı,”

Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:55, Yıl: 2004, s.188.

426 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.202.

427 Cumhur Şahin, Sanığın Savunmasını Hazırlamak İçin Gerekli Zamana ve Kolaylıklara Sahip

Olma Hakkı (İhas 6/3- b) **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8. S. 1-2, Y.2004, s. 2.

428 Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, s.162.

429 Mahmutoğlu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafinin Yasaklılık Halleri**, s.133.

430 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.203-204.

yollarının içeriği denetlenemez. Sadece haberleşmenin müdafî ile savunduğu kişi arasında olup olmadığı hususunda denetim yapılabilir.⁴³¹

AİHM'e göre de müdafî ile savunduğu kişi arasındaki mektuplaşmalar cezaevi idaresi ve kolluk tarafından engellenemez ve denetlenemez. Ancak yazışmaların içeriğinde suç unsuru bulunması, bu hakkın kötüye kullanımına yönelik somut emarelerin bulunması halinde yazışmalar engellenebilir.⁴³² Müdafî ile suç isnat edilen kişi arasındaki görüşme ve yazışmaların savunma hakkı doğrultusunda kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Suç isnat edilen kişinin müdafî ile görüşme hakkına ilişkin AİHS'de doğrudan düzenleme olmasa da, AİHM, başkalarının duyamayacağı ortamda görüşmelerini demokratik toplumda adil yargılanmanın gereği olarak değerlendirmektedir. Zira AİHS'in 6. maddesi kapsamında müdafinin etkin savunma yapmak için savunduğu kişi ile karşılıklı işbirliği içerisinde hareket etmesi için görüşmesi zorunludur.⁴³³ Ayrıca AİHM, müdafî ile görüşmenin haklı nedenlerle sınırlanabileceğini,⁴³⁴ sınırlamanın geçici nitelik taşıması gerektiğini,⁴³⁵ ancak sınırlamanın yargılamanın esasını geri döndürülemez derecede etkilememesi⁴³⁶ gerektiğini kabul etmiştir. Sınırlandırmayı değerlendirirken de davanın bütün safhalarının birlikte değerlendirilmesiyle ihlal oluşturup oluşturmadığının tespit edilebileceğini belirtmiştir.⁴³⁷

Suç isnat edilen kişi hakkında herhangi bir hürriyeti kısıtlayıcı koruma tedbiri uygulanmıyorsa müdafî ile görüşme hakkına ilişkin kısıtlayıcı bir hüküm

431 Mahmutoğlu ve Dursun, **Türk Hukukunda Müdafinin Yasaklılık Halleri**,s.134, 135.

432 AİHM, Golder ve Birleşik Krallık davası, Başvuru No: 4451/70, Karar T. 21.02.1975, <https://hudoc.echr.coe.int> Aktaran, Dinç, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre Avukatla Savunma Hakkı," s.185.

433 AİHM, Golder ve Birleşik Krallık davası, Başvuru No: 4451/70, Karar T. 21.02.1975, <https://hudoc.echr.coe.int> Aktaran, Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması**, s.305.

434 AİHM. John Murray ve Birleşik Krallık davası, B. No. 18731/91 K. Tarihi 9.2.1996 <https://hudoc.echr.coe.int>

435 AİHM, İbrahim ve Diğerleri/Birleşik Krallık davası, Başvuru No.50541/08, Karar T.13.09.2016, <https://hudoc.echr.coe.int>

436 AİHM, Candaş vd-Türkiye davası, Başvuru 7851/05, Karar T. 13.03.2018, 44. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

437 AİHM, Brennan ve Birleşik Krallık davası, Başvuru No:39846/98, Karar T.16.10.2001, <https://hudoc.echr.coe.int>

bulunmamaktadır. Bu durumda istedikleri kadar görüşme hakkı bulunmaktadır.⁴³⁸ Ancak her ne kadar müdafî ile şüpheli veya sanığın görüşmesinde belirli bir süre öngörülme de, bu sürenin sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Görüşmenin, soruşturma konusu olayın kapsamı ve niteliğine göre, bu hakkın kısıtlanmasına neden olmayacak şekilde makul bir süre ile sınırlanması gerekir. Aksi takdirde, gereğinden uzun sürecek görüşme süreleri, hakkın kötüye kullanılması kapsamında da değerlendirilebilecek ve soruşturmanın sürüncemede kalmasına da neden olabilecektir.

Müdafinin yakalanan veya gözaltındaki kişi ile görüşme hakkı CMK 149/3. ve 154/1. maddelerinde düzenlenmiştir. 5275 sayılı Kanunun 114/5. maddesinde de tutuklu bulunan kişinin cezaevinde müdafî ile görüşme ve haberleşme hakkının bulunduğu belirtilmiştir.

CMK'nın 154/2. Maddesinde ise, bir kısım suçlar yönünden gözaltında bulunan şüpheli şahsın müdafî ile görüşme hakkının yirmi dört saat süreyle sınırlanabileceği yer almıştır.

3.1.3. İşlemlerin Bildirilmesini İsteme Yetkisi

Kamusal savunma makamı olan müdafî, savunmada suçlanan kişiden ayrı bağımsız bir süje olarak yer alır. Dolayısıyla yargılama işlemlerinin müdafîye ayrıca bildirilmesi gerekir. Suç isnat edilen kişiye yapılan bildirimler ayrı süje olarak yer alan müdafîye bildirim olarak kabul edilemez.⁴³⁹ Müdafîye bildirim yapıldığında ayrıca suçlanan kişiye bildirim yapılması gerekmemektedir.⁴⁴⁰

Müdafîye yapılacak bildirim yüzüne karşı tefhimle olabileceği gibi tebligatla da yapılabilir. Her iki bildirim şekli de geçerlidir.⁴⁴¹

438 Donay, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, s. 172-173.

439 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.482.

440 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.205.

441 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.482.

Yargılama devam ederken Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının tebliğnamesi kendilerine bildirilmeden mahkemece sanığın mahkumiyetine hükmedilmesi AİHM tarafından hak ihlali olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴² Nitekim söz konusu olayda sanık hakkındaki tebliğnameye karşı, savunma makamının cevaplarını ileri sürmesine olanak tanınmamıştır.

CMK'nın 35/2. maddesindeki "Koruma tedbirlerine ilişkin olanlar hariç, aleyhine kanun yoluna başvurulabilecek hâkim veya mahkeme kararları, hazır bulunamayan ilgisine tebliğ olunur." şeklindeki düzenlemeyle, mahkemece verilen kararların müdafiyeye tebliğ edileceği vurgulanmıştır. Hazır bulunan müdafiyeye tebliğ yapılacağı için ayrıca tebliğe gerek yoktur.

Müdafî, yargılamada savunmanın etkin bir şekilde yapılabilmesi ve savunmayı güçlendirebilmek adına bulunmaktadır. Müdafinin yargılamada yeterince savunma gerçekleştirebilmesi için yapılan yargısal işlemlerden haberdar olması gerekir. Yargısal işlemlerden haberdar olmayan müdafinin işlemlerle ilgili savunma yapma ve gerektiğinde kanun yoluna başvurma imkanı da olmayacaktır. Bu da savunmanın etkin şekilde yapılamamasına neden olacaktır. Bu nedenle savunma hakkını kısıtlamamak için dava ile ilgili yapılan işlemlerden müdafiyeye haberdar etmek gerekir.

3.1.4. Yargılama İşlemlerinde Hazır Bulunma Yetkisi

Müdafî, suç isnadından itibaren soruşturma ve kovuşturma aşamalarında yargısal işlemlerde hazır bulunma hakkına sahiptir. İşlemlerde tek başına olacağı gibi suç isnat edilen kişi ile birlikte de hazır bulunabilir. Bu işlemler; ifade ve sorgu, keşif, tanık dinlenilmesi, duruşma gibi işlemlerdir. Şüpheli veya sanığın hazır bulunma hakkı olduğu tüm işlemlerde müdafî de hazır bulunma yetkisine sahiptir.

Müdafî, yargısal işlemlerde hazır bulunarak kamusal savunma görevini yerine getirmiş olur.⁴⁴³ Müdafinin işlemlerde hazır bulunma hakkı ile müdafiden

442 AİHM, Falakaoğlu-Türkiye davası, Başvuru No:77365/01, Karar T. 26.04.2005, s.3, <https://hudoc.echr.coe.int>

443 Kocaoğlu, **Müdafî** s. 185.

yararlanma hakkı somut olarak gerçekleşir. Müdafî hazır bulunarak suç isnat edilen kişiye fiili olarak hukuki yardımda bulunur.⁴⁴⁴

Müdafinin hazır bulunacağı işlemleri tüm yargısal işlemler olarak kabul etmek mümkün değildir. Zira tüm işlemlerde hazır olması yargılamayı uzatarak sürüncemede kalmasına neden olur. Bu nedenle müdafî sadece suç isnat edilen kişinin hazır bulunmaya yetkili olduğu işlemlerde hazır bulunma yetkisine sahiptir.⁴⁴⁵

Müdafinin hazır bulunması, bir yetki olmanın yanında aynı zamanda bir yükümlülüktür. Müdafî, işlemlerde hazır bulunarak, hukuki sınırların dışına çıkıldığında işlemlere itiraz edip hukuki çerçevede kalınmasını sağlamalıdır. Müdafî hazır bulunması gerektiği durumlarda bu yükümlülüğünü yerine getirmemezse görevi ihmal sebebiyle sorumlu olabilecektir.⁴⁴⁶

Özellikle kollukça yapılan işlemlerde işlemin hukukiliğini denetleme imkânı için müdafinin yetkili olduğu işlemlerde hazır bulunması gerekir. Müdafinin hazır bulunması, aksine bir itiraz bulunmadığında, kollukta yapılan işlemin meşruluğunu sağlamlaştıracaktır. Hatta kolluğun hukuk dışına çıkarak yapmış olduğu işlemler dahi meşru sayılabilecektir. Bu nedenle müdafinin kollukta hazır bulunmaya yetkili olduğu tüm işlemlerde bizzat bulunarak gerekli yerlerde yapılan işleme müdahale ederek itiraz hakkını kullanmalı ve suç isnat edilen kişiye gerekli hukuki yardımı sağlamalıdır.⁴⁴⁷ Nitekim AİHM, kişi özgürlüğünün kısıtlanması durumunda, bu aşamadaki işlemlerin ve şartların gözlemlenmesi için müdafinin hazır bulunabileceğini belirlemiştir.⁴⁴⁸

Soruşturma ve kovuşturmanın tüm aşamalarında işlemler hukuki çerçevede

444 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 210.

445 Öztürk ve Diğerleri, **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku** s. 357.

446 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.209.

447 Vahit Bıçak, Avrupa Birliği ile İlişkilerin Hazırlık Soruşturmasına Etkisi. **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C. 1. S. 1. Y.1997, s. 282.

448 AİHM, Adamkiewicz-Polonya davası, Başvuru No:54729/00, Karar T. 02.03.2010, 84. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

ilerlemek zorundadır.⁴⁴⁹ Kolluk, yapmış olduğu işlemlerde, müdafî hazır bulunduğu takdirde hukuki çerçeve içerisinde kalmak için daha fazla çaba gösterir. Diğer yandan müdafî hazır bulunduğu takdirde kendisinin itirazda bulunmaması, kolluğun yapmış olduğu işlemlerin hukuki çerçevede icra edildiğine dair kanaat hasıl olmasına neden olabilir. Dolayısıyla hukuki çerçevenin dışına çıkılan işlemlerde müdafî, itiraz hakkını etkin şekilde bir kullanmalıdır.

Suç isnat edilen kişinin ifade ve sorgusunda müdafî hazır bulunarak ilgili işlemi yapan birimin hukuki çerçevede kalmasını sağlamalı, ayrıca müdafinin tutanağa eksik veya yanlış geçirilen bilgilere müdahale edip tam olarak ve yanlışa mahal vermeyecek şekilde tutanak tanzim edilmesini gözetmesi gerekir.⁴⁵⁰

Suç isnat edilen kişinin ifadesinin alınması esnasında ve ifadenin alınmasından sonra imzalanması aşamasında da, müdafî hazır bulunma hakkına sahiptir.⁴⁵¹ İfadenin imzalanma aşamasında da suç isnat edilen kişinin baskı altında olmaması, tüm haklarını kullanabileceği ortamın bulunması gerekir.

Müdafinin hazır bulunma hakkı, şüpheli veya sanığın ifadesi alındığı sırada suç isnat edilen kişiye aktif şekilde destek olma ve gerektiğinde suç isnat edilen kişinin haklarının korunması için müdahale etmesini de içerir.⁴⁵² İfade ve sorgu işlemi sırasında müdafinin, işlemin düzenini bozmadan, savunduğu kişinin yerine geçtiği intibasını yaratmayacak şekilde davranmak kaydıyla, ifade ve sorguya sınırlı şekilde müdahalesi söz konusu olabilir. İfade ve sorgu işleminin düzeni çerçevesinde savunduğu kişiye gerektiğinde ifade alan makamın aracılığı ile soru yöneltebilir ve savunduğu kişinin söz ve davranışlarının ifade ve sorgu tutanağına yazılmasını isteyebilir.⁴⁵³ İfade ve sorgu esnasında hukuki çerçevenin dışına çıkılarak sorulan sorulara (ve özellikle de suçlanan kişiyi zorlayacak sorulara) karşı kendisi de ifade alan merciinin aracılığı ile soru sorarak suç isnat edilen kişiye hukuki yardım

449 Zeki Hafizoğulları, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Yapılan Değişiklikler Üzerine, **Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 43, S. 1, Y.1993, s.40.

450 Cumhur Şahin, **Ceza Muhakemesi Hukuku – I**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017, s. 155.

451 AİHM, Akdağ-Türkiye davası, Başvuru No:75460/10, Karar T. 17.09.2019, 45. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

452 AİHM, Soytemiz-Türkiye davası, Başvuru No:57837/09, Karar T. 27.11.2018, 44. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

453 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 246-247.

boyutunda destek olabilir.⁴⁵⁴

Teşhis işleminde şüpheli veya sanık pasif konumda olup imzasına dahi gerek bulunmamaktadır. Burada işleme aktif olarak katılan kişi mağdur ya da tanık olduğu da gözetilerek teşhis işleminde müdafinin hazır bulunmasına gerek bulunmamaktadır.⁴⁵⁵

İfade işleminin geçerliliği için, kural olarak, müdafî olmazsa olmaz unsur değildir. Ancak kanunun zorunlu müdafiyi öngördüğü durumlarda müdafisiz ifade hukuken sakattır.⁴⁵⁶

Müdafinin, suç isnat edilen kişinin yanında bulunarak hukuki yardımda bulunma hakkı sınırsız değildir. Maddi olaya ilişkin delilleri yok etmeye, bozmaya, değiştirmeye veya soruşturma sürecinin yanlış şekilde ilerlemesi için çaba sarf etmesi durumunda eylemi Türk Ceza Kanunu 281. maddesindeki suç delillerini yok etme, gizleme veya değiştirme suçu kapsamında değerlendirilebilecektir.⁴⁵⁷

CMK'da müdafinin hazır bulunma yetkisine ilişkin birçok düzenleme mevcuttur: müdafî, keşif esnasında (m. 84/1), tanık ve bilirkişinin dinlenilmesi esnasında (m.84/2), yer gösterme yaptırıldığı esnada (m. 85/2), kişinin eşyasında, ikametinde veya işyerinde yapılan aramada (m.120/3), belge ve kâğıtların incelenmesi işleminde (m. 122/2), ifade ve sorgu sırasında (m. 147/1-c), duruşmada hazır bulunma (m. 197/1) haklarına sahiptir.

3.1.5. Soru Sorma Yetkisi

Yargılamada maddi gerçeğe ulaşmak için sunulan delillerin tartışılması, tarafların fikirlerini ve delili çürütmek için itirazlarını sunmaları gerekmektedir.⁴⁵⁸ Müdafîye burada tanınan önemli bir hak da soru sorabilmesidir. Özellikle tanık beyanı delilinin tartışılması ve beyanın doğruluğunu ortaya çıkarabilme konusunda

454 Timur Demirbaş, “Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması Ve Müdafîlik”, **Legal Hukuk Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:32, Yıl:2005, s.2881.

455 Yargıtay CGK. 2008/6-71 E. 2008/85 K. 15.04.2008 Tarihli İlamı, www.uyap.gov.tr

456 Hakan Karakehya, “Ceza Muhakemesinde Zorunlu Müdafîlik”, Uğur Alacakaplan’a Armağan, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, C. 1, Y. 2008, s.427.

457 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.247.

458Kocaoğlu, **Müdafî**, s.228-229.

soru sorma hakkı çok önemlidir.⁴⁵⁹ Müdafî, duruşmada tanıklara, sanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya katılan diğer kişilere duruşma düzenini bozmadan doğrudan soru sorma hakkına sahiptir.⁴⁶⁰ Müdafinin sorusuna itiraz edildiği takdirde mahkeme başkanı sorunun gerekliliği hususunda karar verecektir. Sorunun maddi gerçeğe ulaşmak için gerekli olup olmadığı hususunda hakimin takdir yetkisi bulunmaktadır.⁴⁶¹ Mahkeme başkanı veya hâkimin duruşma düzenini sağlama ve duruşmayı yönetme yetkisi bulunduğundan dolayı, sorulan sorulara itiraz edilmese dahi gerekliliği hakkında karar verebilme yetkisi bulunur.⁴⁶²

Doğrudan soru sorma hakkı suç isnat edilen kişiye değil müdafîye tanınmıştır.⁴⁶³ Suç isnat edilen kişi ise hâkim vasıtasıyla soru sorma hakkına sahiptir.⁴⁶⁴ Cumhuriyet savcısı, vekil ve diğer müdafiler soru sorma yetkisine sahip olduğundan ötürü, kanaatimizce de sorulara itiraz hakkı da sadece bu kişiler tarafından kullanılabilir.⁴⁶⁵

Müdafinin doğrudan soru sorma hakkı, ilgili kişiye soru yöneltme şeklinde olup, çapraz sorgu ya da sorgulama olarak değerlendirilmez. Sorgulama ya da çapraz sorgu, mahkeme başkanı veya hâkim tarafından yapılabilen yargısal bir faaliyettir.⁴⁶⁶ Doğrudan soru sorma ise, duruşmadaki diğer kişilere -arada mahkeme başkanı veya hakim bulunmadan- doğrudan soru yöneltebilmesidir.

Müdafî, doğrudan soru sorabilme hakkını kullanırken mahkeme başkanı veya hâkimin iznine gerek yoktur. Ayrıca bu hakkını duruşma düzenine uygun şekilde kullanılmalıdır.⁴⁶⁷ Duruşmada kişi dinlenildikten sonra soru sorulmalıdır. Kişi dinlenilmeden soruya geçilemez. Ancak, duruşmada dinlenilmesi gereken tüm

459 Yağmur Temiz, "Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, Yıl:2015, s.319.

460 Özbek ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 656.

461 Veli Özer Özbek, **CMK İzmir Şerhi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Anlamı**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s. 810.

462 Ahmet Emrah Akyazan, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru Yönelme**, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2011, s. 81.

463 Feridun Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru ve Çapraz Sorgu Sempozyumu**, Tebliğler Kitabı, Ankara, 2017, s. 40.

464 Toroslu ve Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.144.

465 Özbek, **CMK İzmir Şerhi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Anlamı** s. 810.

466 Temiz, "Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları," s.317.

467 Öztürk, Erdem, Sırma ve Saygılar, **Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler**, s.556.

kişilerin dinlenilmesini beklemeye gerek yoktur; soru sorulacak kişinin dinlenilmesi yeterlidir.⁴⁶⁸

Müdafinin yönelttiği soruların da sınırları bulunmaktadır.⁴⁶⁹ Kişinin maddi ve manevi değerleri hukuk tarafından yargılama aşamasında da korunur. Dolayısıyla kişi haysiyetini zedeleyecek nitelikte, şahsın kişiliğine yönelik sorular sorulamaz. Soru sayısında bir sınır olmamakla birlikte makul sayıda olması ve yargılamayı uzatmaya yönelik olmaması gerekir. Keyfi olarak da soru sorulmaması gerekir.⁴⁷⁰ Müdafinin sorularının dava konusu ile bağlantısı olmayan ve dava konusu olayı aydınlatmaya yönelik olmayan sorular da olmaması gerekir. Bu tür sorular müdafinin doğrudan soru sorma hakkının amacı ile bağdaşmaz.⁴⁷¹

Müdafinin, doğrudan soru sorma hakkı kovuşturma aşamasında tanınmış olup soruşturma aşamasında böyle bir hakkı bulunmamaktadır.⁴⁷² Suç isnat edilen kişinin sorulan soruları cevaplama konusunda serbestisi bulunmaktadır. Soruyu yanlış cevaplayacağı gibi hiç cevap vermeyebilir. Zira kendi lehine olmayan beyanlarda bulunmama hakkı vardır.⁴⁷³

Soru sorma hakkı CMK'nın 201. maddesinde düzenlenmiştir. Kanuna göre Cumhuriyet Savcısı, müdafii veya vekilin duruşmada tanık, bilirkişi, katılan ve duruşmaya çağırılan diğer kişilere soru yöneltme hakkı bulunmaktadır. İtiraz halinde ise mahkeme başkanı veya hâkim sorunun gerekliliği konusunda değerlendirme yapar.

Müdafinin soru sorma hakkı savunma hakkının etkin kullanılmasında önem arz eden bir haktır.⁴⁷⁴ Maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için özellikle tanık beyanı başta olmak üzere delillerin taraflarca da tartışılması gerekir. Savunma makamında

468 Yurtcan, **Alman Hukukunda Müdafinin Görevden Yasaklanması**, s.6.

469 Burcu Demren Dönmez, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007, s.215-26.

470 Mahmut Koca, İlhan Üzülmüş, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayınevi, 6 Baskı, Ankara, 2013, s. 40.

471 Akyazan, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltilmesi**, s. 79.

472 Dönmez, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu**, s.289.

473 Akyazan, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru Yöneltilmesi**, s. 57.

474 Günay Arıkan, "Çapraz Sorgu İçin Hazır mıyız," **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: Sayı:4, Yıl:2005, s.109.

yer alan müdafinin, öncelikle tanığa güvenilirliği ve doğruyu söyleyip söylemediğini ortaya çıkarmak için sorular sorması gerekir. Keza olayın tarafı olan katılana da olayı doğru şekilde beyan etmesi için olayla bağlantılı sorular sorması gerekir. Bilirkişi ve diğer katılımcılar açısından da aynı durum geçerlidir. Sanık da olayda nelerin hukuki açıdan önem arz ettiğini her zaman bilemeyeceği için müdafî, sanığın lehine olabilecek soruları özenle seçerek sormalıdır. Dolayısıyla olayın aydınlanması ve adil yargılanma için müdafinin soru sorma hakkının engellenmemesi, amacına uygun şekilde kullandırılması gerekmektedir.

3.1.6. Kanun Yollarına Başvurma Yetkisi

Yargılamada tüm deliller tartışıldıktan sonra mahkeme nihai karar vererek dosyayı tamamlar.⁴⁷⁵ Nihai karar verildikten sonra mahkeme kararda ekleme ve çıkarma yapamaz. Nihai karar verinceye kadar da esasa ve usule ilişkin çeşitli işlemler yapılmaktadır. Yargılamanın aşamalarında mahkemeyi oluşturan hakimlerin esasa ve usule ilişkin hatalı işlem yapmaları veya maddi gerçeği yansıtmayacak nitelikte dosyayı sonuçlandırmaları söz konusu olabilmektedir.⁴⁷⁶ Bu nedenle adil yargılanma için mahkemelerce verilen kararlar üst dereceli hukuki merciler tarafından kanun yolu denetiminden geçirilmelidir.⁴⁷⁷

Kanun yolu denetimi; mahkemece verilen nihai kararların maddi gerçeğe uygun olmadığı, hatalı veya başkaca sebeplerle hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle hukuka uygun hale getirmek için üst dereceli yargılama merciinde maddi ve hukuki boyutuyla denetime tabi tutulmasıdır.⁴⁷⁸

AİHS'nin Ek 7 Nolu Protokolünün 2. maddesinin birinci fıkrasında ceza mahkemeleri tarafından verilen nihai kararlara karşı kanun yoluna başvurulabileceğini, kanun yollarının yasa ile düzenleneceğini belirtilmiştir. İkinci fıkrada ise bazı hallerde istisnalarının olabileceği düzenlenmiştir. Anılan maddede yasal yolların düzenlemesi devletlerin iç hukuklarına bırakılmıştır.

475 Hakan Karakehya, Türk Ceza Muhakemesinde Sanığın Dosya İnceleme Hakkı, **EÜHFĐ**, Cilt:11, Sayı:3-4, Yıl:2007, s.131-132.

476 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.818.

477 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.801-803.

478 Gökçen ve Diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.631.

Devletlerin yasa yollarına ilişkin iç hukuk düzenlemelerinde takdir yetkisi fazladır. Ancak düzenlemede kanun yollarına başvuru hakkının amacına uygun şekilde olması ve tarafların bu hakka kolaylıkla erişebilmelerinin sağlanması gerekmektedir.⁴⁷⁹

Kanun yoluna başvurma, savunma hakkının etkin şekilde kullanılması için gereklidir.⁴⁸⁰ Bu hakkın yasal olarak tanınması yeterli olmayıp, hakkın etkin şekilde kullanılmasına imkân sağlanması da önem arz eder.⁴⁸¹ Müdafî bağımsız bir savunma süjesi olduğundan, savunduğu kişinin iradesi ile bağlı olmaksızın sanığın lehine kanun yollarına başvurma hakkının bulunması gerekir.⁴⁸²

Müdafî, kanun yoluna başvururken her bir kişi için ayrı şekilde başvuru yapması gerekir. Müdafî aynı dosya kapsamında birden çok kişinin müdafiliği görevini yürütmekteyse, bu kişiler arasında menfaat çatışması olmaması gerekir. Menfaat çatışması olması halinde bu durum kanun yolunda değerlendirilmelidir.⁴⁸³ Kişiler arasında menfaat çatışması bulunup bulunmadığını müdafinin de özellikle gözetmesi gerekir.⁴⁸⁴ Menfaat çatışması olan kişilerin her biri için ayrı ayrı kanun yoluna başvuru yapması, savunma hakkı açısından sakınca doğurabilecektir.

Kanun yolları aşamasında müdafî görevine devam ettiği için savunduğu kişinin lehine olacak şekilde mahkemece verilen karara karşı yasal yollara başvurması ve orada da sanığı savunmak için faaliyet yürütmesi gerekir.⁴⁸⁵ Zira kovuşturma evresi hükmün kesinleşmesi ile sona erdiğinden ötürü bu aşamaya kadar müdafinin görevi devam eder. Kişinin de yargılamanın sona ermesine kadar kendisine müdafî tayinini isteme hakkı mevcuttur. AİHM; kanun yolu aşamasında müdafî talebinde bulunan sanığın talebi kabul edilmeyerek duruşmaya devam

479 Neslihan Can, “Adil Yargılanma Hakkı Işığında Denetim Muhakemesine Başvuru Hakkı,” **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt:24, Sayı:2, Yıl:2018, s. 771.

480 Asiye Selcen Ataç, “İstinaf Kanun Yolunda Savunma Hakkı,” **BAÜHFD**, C. 13, S. 165-166, Y.2018, s.43.

481 Ataç, “İstinaf Kanun Yolunda Savunma Hakkı,” s. 45.

482 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.159.

483 ÇULHA ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, s. 230.

484 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.158.

485 ÇULHA ve diğerleri, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, s. 221.

edilmesi, duruşmada kendisi hazır bulunmadığı gibi talepte bulunmuş olmasına rağmen müdafinin de bulunmaması halinde duruşmanın bitirilerek hükme karşı itirazlarının da reddedilmesini, müdafiden yararlanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.⁴⁸⁶ Ancak temyiz mercii, ilk derece mahkemesince verilen kararı sadece hukuki yönden inceleme yetkisine sahipse, suçlanan kişinin ya da müdafinin duruşmada hazır olmasının zorunluluk arz etmediği AİHM tarafından kabul edilmektedir.⁴⁸⁷

Ayrıca AİHM, nitelikli bir suçlama ile karşı karşıya olan kişinin, yargılandığı mahkemedeği yargılama dilini bilmemesi ve kanun yolu usulünün karışık olmasından ötürü, hükme karşı kanun yoluna başvurma hakkını kullanabilmesi için müdafî yardımının gerekli olduğunu kabul etmiştir. AİHM, müdafî yardımının zorunluluğu konusunda, yargılama dosyasının kapsamı ve bunun kanun yoluna etkisini gözetmiştir.⁴⁸⁸

Müdafinin kanun yoluna başvurma hakkı CMK'nın 261. maddesinde düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre müdafî suç isnat edilen kişinin açıkça rızasına aykırı olmamak kaydıyla kanun yollarına başvurma hakkına sahiptir.

3.2. MÜDAFİNİN GÖREV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

3.2.1. Savunma Yapma

Müdafinin yargılamada en önemli ve temel görevi, adil yargılanma için savunma makamında ayrı bir süje olarak, suç isnat edilen kişinin savunmasını yapmaktır.⁴⁸⁹ Savunma yapmak suç isnat edilen kişi için hak, müdafî için bir temel bir görevdir.⁴⁹⁰ Savunma; suç isnat edilen kişinin üzerine atılı olan eylemleri hiç işlemediği, hukuka uygunluk sebebinin bulunduğu ve kusursuz olduğu gibi

486 AİHM. Pakelli ve Federal Almanya davası, Başvuru No:8398/78, Karar T. 25.4.1983, 36-40. Paragraf, <https://hudoc.echr.coe.int>

487 Hüseyin Turan, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2016, s.327-328.

488 AİHM, Twalip ve Yunanistan davası, Başvuru No: 24294/94 Karar T.09.06.1998, 50-55.paragraf. <https://hudoc.echr.coe.int>

489 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 207.

490 Yargıtay CGK., 07.10.2003 tarihli, E. 2003/4-220, K. 2003/242 sayılı ilamı. www.uvap.gov.tr

nedenlerle isnat edilenden daha az ceza alması ya da hiç cezalandırılmaması gerektiğine yönelik yetkili merciye karşı yazılı ve sözlü delil ve değerlendirmelerin ileri sürülmesini kapsar.⁴⁹¹

Savunma görevini yerine getirme şekli müdafinin takdirindedir. Müdafî somut olayın özelliklerine göre kendi belirlediği bir yöntemle savunma yapacaktır.⁴⁹² Somut olayın karmaşıklığı veya başkaca nedenlerle kendi takdirine göre hazırlamış olduğu savunmayı değiştirebilir.⁴⁹³ Müdafî, savunma yaparken savunduğu kişinin lehine hareket etmek zorundadır.⁴⁹⁴ Ayrıca müdafî, savunma görevini yerine getirirken hukuk çerçevesinde davranması gerekmektedir; hukuka aykırı olduğunu bildiği bir delili mahkemeye sunamaz.⁴⁹⁵ Ayrıca savunma görevini doğruluk ve dürüstlük kurallarına uygun şekilde yerine getirmek zorundadır. Bu kapsamda sunmuş olduğu deliller, beyanlar ile diğer savunma işlemlerinde gerçeğe aykırı şekilde davranmamalıdır.⁴⁹⁶

Müdafinin, hukuki sınırlar çerçevesinde hareket ederek savunma görevini etkin şekilde yapabilmesi için, görevini ifa etmesinden ötürü bir yaptırım tehdidine maruz kalmaması gerekir.⁴⁹⁷ Bu yüzden müdafinin savunma dokunulmazlığına da sahip olması gerekir. Savunmasında somut olaylardan bahseden müdafinin, savunmasını dayandırdığı olay ve olguların ölçülü derecede savunmaya katkısının bulunması halinde müdafî savunma dokunulmazlığından istifade eder.⁴⁹⁸ Fakat savunmanın, kişilerin haklarına saygı çerçevesinde ve suç unsuru içermeyecek şekilde hazırlanması gerekir.⁴⁹⁹

Müdafinin mazeretsiz olarak savunma yapma görevini hiç yerine getirmemesi

491 Naim Karakaya, “Türk Ceza Hukukunda Savunma Dokunulmazlığı”, **Hukuk ve Adalet Dergisi**, S. 3, Y. 2004, s. 276.

492 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.165.

493 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 207.

494 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafîin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s. 321.

495 YCGK. 2007/4-105 Esas, 2007/174 Karar, 17.07.2007 Tarihli İlamı. www.uvap.gov.tr

496 Kunter, Yenisey ve Nuhoglu, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 480.

497 Yenisey ve Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 215.

498 Salih Oktar, “Ceza Muhakemesi Hukukumuzdaki Son Gelişmeler Karşısında Müdafî, Dr. Dr. h. c. Silvia Tellenbach’a Armağan”. **Seçkin Yayıncılık**, 2018, s. 1133.

499 Hafizoğulları, “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı,” s. 26.

veya eksik şekilde yerine getirmesi halinde somut olayın niteliğine göre adli ve idari olarak sorumluluğunun doğmasına yol açabilecektir.⁵⁰⁰

Müdafî savunma içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Savunmanın güçlendirilmesi için müdafîlik kurumu oluşturularak müdafîye birtakım hak ve yetkiler verilmiştir. Müdafîye de suç isnat edilen kişiyi etkin şekilde savunma görevi yüklenmiştir. Müdafî bu görevini layıkıyla yerine getirmek için çaba sarf etmelidir. Müdafînin etkin şekilde savunma yapmasını gözetmek aynı zamanda devlet için de bir yükümlülüktür. Müdafî savunma görevini kasten ifa etmediği ya da elinde olmayan nedenlerle yerine getiremediğinde devletin başka müdafî görevlendirerek savunma hakkının etkin şekilde kullanılmasını sağlaması gerekir. Örneğin müdafînin, savunduğu kişinin konuştuğu dili bilmemesi veya başka nedenlerle rahat iletişim kuramamasından ötürü savunma görevini etkin şekilde yerine getiremediğinden dolayı devletin yeni bir müdafî tayin etmesi gerekir.⁵⁰¹

3.2.2. Maddi Gerçeğin Ortaya Çıkarılmasına Yardım Etme

Ceza yargılamasının amacı, hukuki çerçevede araştırmalar neticesinde toplanan deliller ışığında maddi gerçeği ortaya çıkarabilmektir.⁵⁰² Maddi gerçek, isnat edilen suçlamaya ilişkin tüm delillerin tespit edilerek toplanması ve hukuk devleti ilkesi sınırları dahilinde söz konusu eylemlere hukuk kurallarının eksiksiz ve doğru şekilde uygulanmasını ifade eder.⁵⁰³ Maddi gerçeğin ortaya çıkarılması kamu düzeni açısından da önem arz eder.⁵⁰⁴

Ceza yargılamasında diğer yargılama sùjeleri gibi savunma makamında yer alan müdafînin de, maddi olayların doğru şekilde ortaya çıkarılması için üzerine düşen görevi ifa etme yükümlülüğü bulunmaktadır.⁵⁰⁵ Ancak müdafînin bu görevi, savunduğu kişinin lehine savunma ve sır saklama yükümlülüğü bulunduğundan ötürü

500 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 212-213.

501 AİHM. Kamasinski ve Avusturya davası, Başvuru No: 9783/82 Karar T. 12.19.1989, 66-69. Paragraf. <https://hudoc.echr.coe.int>

502 Toroslu ve Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.7.

503 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 177.

504 Yenisey ve Nuhoğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 69.

505 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 213.

diğer süjelere göre daha sınırlıdır.⁵⁰⁶ Müdafî maddî gerçeği ortaya çıkarabilmek adına savunduğu kişinin aleyhine savunma yapamayacağı gibi, edinmiş olduğu sırları da suç isnat edilen kişi aleyhine açıklayamaz. Bu nedenle müdafî söz konusu sınırlar dahilinde maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur.⁵⁰⁷ Dolayısıyla müdafinin maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım görevi, sadece suç isnat edilen kişinin lehine olmak kaydıyla mümkündür.⁵⁰⁸ Elindeki, savunduğu kişi aleyhine olan bilgi ve belgeleri sırf maddî gerçeğin ortaya çıkarılması için yargılama makamına vermek zorunluluğu bulunmamaktadır.⁵⁰⁹

Müdafinin, yargılama faaliyeti içerisinde yer alma ve toplumsal savunma görevinin sonucu olarak maddî gerçeği ortaya çıkarılmasına yardımcı olma görevi bulunmaktadır.⁵¹⁰

Müdafinin savunduğu kişi lehine savunma yapma yükümlülüğu, maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına engel olma hakkını vermez. Müdafî savunma hazırlarken diğer yargılama süjelerinin maddî gerçeği ortaya çıkarılması görevini yerine getirmesine engel olmayacak şekilde görevini ifa etmesi gerekir. Maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına engel olmak için delillerin karartılması, savunduğu kişinin kaçmasına yardım etmesi, bilerek yalan söylemesi, tanıkları etkilemesi gibi hukuka aykırı davranışlar, savunma hakkı kapsamında değildir.⁵¹¹

Sırf maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasını sağlamak için müdafinin, tüm bildiklerini anlatmak zorunluluğu yoktur. Ancak bildiklerini de kasten gerçeğe aykırı bir şekilde aktararak yargılamayı yanlış yönlendiremez. Suçlanan kişinin lehine hareket etme yükümlülüğu bulunduğundan ötürü bildiklerini anlatması gerekir. Şayet, suçlanan kişinin aleyhine sonuç doğuracaksa, bu durumda sessiz kalması gerekir.⁵¹²

Avukatlık Kanunu 2/1. maddesinde müdafiliğin amaçları arasında “her türlü

506 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 178.

507 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 214.

508 Özkan, **En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku**, s.269.

509 Centel, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s.178.

510 Ünver ve Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.232.

511 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 214.

512 Özkan, **En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku** s. 269.

hukuki mesele ve anlaşmazlıkların adalet ve hakkaniyete uygun olarak çözümlenmesi” denilerek müdafinin maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına yardım görevi düzenlenmiştir.

Müdafî suçlanan kişiyi savunma görevinden ötürü, her zaman suç isnat edilen kişinin lehine davranmak zorundadır. Maddi gerçeği ortaya çıkarmak için dahi olsa savunduğu kişinin aleyhine davranışta bulunamaz. Diğer yandan sırf suç isnat edilen kişinin lehine olduğu için hukuka aykırı davranışlar sergileyemez, iddia ve yargılama makamının görevini yapmasını engelleyemez. Suç isnat edilen kişinin aleyhine olacak durumlarda gerçeğe aykırı savunma yapmak yerine pasif konumda kalmayı tercih etmelidir. Aksi durumda görevini dürüstçe yapmamış olacaktır.

3.2.3. Sır Saklama

Sır, sözlük anlamı olarak, “varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey” şeklinde tanımlanır.⁵¹³ Hukuki bağlamda sır, herkesin bilmediği ve bilgisi olandan başka kimselerin de öğrenmesinin arzu edilmediği, insanların özel veya mesleki hayatını ilgilendiren gizli nitelikteki bilgi veya olaylar bütünüdür.⁵¹⁴

Meslek sırrı, hukuk terimi olarak bir meslek ya da sanatın icrası dolayısıyla edinilen bilgidir.⁵¹⁵ Meslek sırrı geniş tanımıyla, açıklandığı zaman sır sahibinin maddi ve manevi kayba uğrayabileceği, kişilerin, hayatlarını idame ettirmek için yürüttükleri iş dolayısıyla hizmet sundukları kişi veya onun vasıtasıyla başka kişiler hakkında edinmiş oldukları bilgi ve olaylardır.⁵¹⁶

Savunma hakkının etkili şekilde kullanılabilmesi için suç isnat edilen kişinin, kendisine isnat edilen söz konusu olaya etki edebilecek tüm bilgileri müdafiyeye aktarması gerekir. Suçlanan kişinin, isnat konusu ile bağlantılı olan kendisi ile ilgili özel nitelikteki tüm bilgileri -sır oluştursa dahi- müdafisine açıklayabilmesi için,

513 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=söz> sorgulama tarihi: 21.01.2020.

514 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.325.

515 Ejder YILMAZ, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2011.

516 Centel ve Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.214-215.

müdafî ile aralarında bir güven ilişkisi olması gereklidir.⁵¹⁷ Zira kişinin güvenmediği birisine özel nitelikteki bilgileri anlatması mümkün olmayacak, verdiği bilgiler eksik kalacaktır. Bu yüzden suç isnat edilen kişinin sır saklama yükümlülüğü savunma hakkı için zorunludur. Dolayısıyla sır saklama yükümlülüğü ile, suçlanan kişinin güven ilişkisine dayalı olarak hiçbir ayrıntıyı gizlemeden aktarması, müdafinin de bu bilgileri de kullanarak etkili bir savunma hazırlayabilmesi amaçlanmaktadır.⁵¹⁸ Bu şekilde müdafî maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına ve adil yargılanmaya katkı sağlayacağından dolayı, müdafinin sır saklama yükümlülüğünde kamu yararı da bulunmaktadır.⁵¹⁹

Müdafî, savunduğu kişiden müdafîlik mesleği dolayısıyla edinmiş olduğu sır niteliğinde bulunan bilgileri dış dünyaya açıklamamak, bu bilgileri saklamakla yükümlüdür.⁵²⁰ Müdafinin bu yükümlülüğü sadece mesleki hayatı değil, tüm hayatı boyunca sürecektir.⁵²¹ Mahkemece veya başka mercilerce istenirse dahi müdafî görevi dolayısıyla edinmiş olduğu sır niteliğindeki bilgileri ifşa etmemek zorundadır.⁵²² Suç isnat edilen kişinin aleyhine olduğu takdirde, rıza gösterse dahi müdafî, savunduğu kişinin sır niteliğindeki bilgilerini ifşa edemez.⁵²³ Ancak müdafî, yargılamada suç isnat edilen kişinin lehine olacak nitelikteki bilgileri, suç isnat edilen kişi rıza göstermese de açıklayabilmelidir.

Müdafinin, savunduğu kişinin lehine olacak şekilde savunma yapma yükümlülüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla, suç isnat edilen kişiden edindiği sır niteliğindeki bilgilerle, suç isnat edilen kişinin aleyhine olacak şekilde yargılamaya ilişkin delillerin yerini söyleyemez ve suç isnat edilen kişiyi ihbar edemez.⁵²⁴

517 Şemsettin TÜZMEN. Avukatlıkta Meslek Sırrını İfşa Suçu, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 1. Y.1962, s. 7.

518 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.240.

519 Erem, **Meslek Kuralları (Şerh)**, s. 67.

520 Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s.323.

521 Bozdağ, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, s. 218.

522 Oktay ÇUBUKGİL, Avukatın Sır Saklama Mecburiyeti, **Ankara Barosu Dergisi**, S.4, Y.1957, s.132.

523 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.242.

524 YCGK. 1999/1–213 E. 1999/219 K. 28.9.1999 Tarihli; Yargıtay. 4. CD. 2009/19013 E. 2011/21017 K. 14.11.2011 Tarihli İlamları. www.uvap.gov.tr

Avukatlık Kanunu'nun 36/1. maddesinde, müdafinin meslek sırrını saklama yükümlülüğü yer almaktadır. Ayrıca Avukatlık Kanunu'nun 36/2. ile CMK'nın 46/1-a maddelerine göre; müdafî, görevi sebebiyle öğrendiği bilgilerle ilgili olarak tanıklıktan çekinmek zorundadır. Savunduğu kişinin rızası varsa tanıklık yapabilecektir. Ancak müdafî, suç isnat edilen kişinin rızası olsa dahi tanıklıktan çekinme hakkına sahiptir.

Müdafinin sır saklama yükümlülüğünü ihlal etmesi ise adli olarak Türk Ceza Kanunu'nun 258/1. maddesinde yer alan göreve ilişkin sırrın açıklanması suçu kapsamında değerlendirilebilecek, idari olarak da Avukatlık Kanunu'nun 134/1. vd. maddeleri uyarınca disiplin cezasını gerektirecektir.

3.2.4. Görevini Özenle ve Dürüstlikle Yerine Getirme

Müdafî, kendisine verilen savunma görevini, meslek ahlakına yakışır şekilde özenle ve dürüstlikle ifa etmek zorundadır. Bu bakımdan meslek ahlakını her zaman gözetmesi, meslek ahlakına aykırılık oluşturacak davranışlar sergilememesi gerekir. Bunun yanında, almış olduğu işi titizlikle takip ederek görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmalıdır.

Müdafî, hukuki olarak teknik bilgi ve donanıma sahiptir. Müdafinin, mevzuat, yargı ilamları ve bilimsel çalışmalara hakim olmak, araştırmak ve değişikliklerin takibinde olmak, aldığı işle ilgili bilgi ve belgeleri ayrıntılı şekilde bilmek, davanın tüm aşamalarını dikkatle takip etmek gibi görevleri, aldığı işi özenle ve dürüstlikle ifa etme zorunluluğunun bir sonucudur.⁵²⁵ Ayrıca, bunun diğer bir sonucu olarak da müdafî, suç isnat edilen kişiye veya yargı makamlarına yalan söyleyemeyeceği gibi, suç isnat edilen kişinin davada yalan söylemesini de teşvik edemez.⁵²⁶

525 Kocaoğlu, **Müdafî**, s.235.

526 Erem, **Meslek Kuralları (Şerh)** s.33.

Müdafî dürüstlikle iş yapmasının gereği olarak yargı makamlarının maddi gerçeğe ulaşmalarını engelleyici eylem ve söylemler içerisinde olamaz.⁵²⁷

Savunduğu kişinin lehine hareket etme yükümlülüğü, müdafinin dürüstlikle iş yapmasının bir sınırını oluşturmaktadır.⁵²⁸ Müdafî her halükarda savunduğu kişinin lehine hareket etmek zorundadır. Suç isnat edilen kişinin aleyhine bir durum oluştuğunda, müdafî, dürüstlikle hareket etmek için bunu ileri sürmek yerine yalan ve hileye de başvuramayacağından, sadece lehine olan kısımları söylemekle yetinmelidir.

Müdafinin görevini özenle ve dürüstlikle yerine getirme yükümlülüğü, ceza muhakemesinde ayrı süje olarak yer aldığı da göstermektedir.⁵²⁹

Avukatlık Kanunu'nun 37/1. maddesinde, müdafinin, getirilen işi gerekçe belirtmeksizin reddetme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak müdafî görevi kabul etmişse, Avukatlık Kanunu'nun 34/1. maddesinde yer alan, "Avukatlar, yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmak ve Türkiye Barolar Birliğince belirlenen meslek kurallarına uymakla yükümlüdürler." şeklindeki kurallara uyması gerekir.

Müdafinin, görevini dürüstlük ve özenle yerine getirmesi bir zorunluluk olduğundan ötürü, aksi durum müdafinin adli soruşturmaya veya disiplin soruşturmasına maruz kalmasına neden olabilecektir.

527 Kocaoğlu, **Müdafî** s.234; Zafer, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, s. 387,388.

528 Kunter, Yenisey ve Nuhoğlu, **Muhakeme Hukuku Dahı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, s. 480.

529 Toroslu ve Feyzioğlu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, s.141.

SONUÇ

Adil yargılanma hakkı, küresel çapta kabul görmüş, diğer temel hak ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve korunması için önemli yere sahip, birçok uluslararası sözleşmede de düzenlenmiş olan temel haklardandır. Maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için yargılamanın adil yargılanma kuralları çerçevesinde yapılması gerekir. Adil yargılanma hakkı; yargılamada cezai uyuşmazlığa devletin müdahalesinden itibaren ortaya çıkar ve uyuşmazlığın mahkemece nihai kararlarla sona erdirilmesi ve kesinleşmesine kadar varlığını sürdürür.

Adil yargılanma hakkının olmadığı bir yerde demokratik hukuk devletinden de söz edilemez. Herkesin koşulsuz şekilde sahip olduğu adil yargılanma hakkı, bireyler için hak olduğu gibi devletler için de bir yükümlülüktür.

Kişinin muhakemeye konu eylemiyle suç işlediğine dair bir şüphenin ortaya çıkmasıyla birlikte ceza soruşturmasına başlanır; deliller belirli bir düzeye ulaştığında iddianame tanzim edilir ve dosya mahkemeye intikal ettirilir. Suç isnat edilen kişi hakkında cezalandırılmasını gerektirir kesin nitelikte delile ulaşıldığında mahkemece cezaya hükmedilecektir. Muhakemenin evrelerinde suç isnat edilen kişinin üzerindeki şüphenin açıklığa kavuşturularak giderilmesi için, yargılamada savunma hakkına yer verilmelidir.

Öte yandan, maddi gerçeğe ulaşabilmek ve kişinin haksız şekilde cezalandırılmaması veya gereğinden fazla ceza almaması için muhakemenin tüm evrelerinde suç isnat edilen kişinin de birtakım haklara sahip olması ve bu haklarını etkin şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Bu noktada savunma hakkı, adil yargılanmanın önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Hakkında ceza verilmesini gerektirecek somut deliller bulunsa dahi, kişinin suç isnadına karşı açıklama getirebilmesi ve bu şekilde kendisini savunabilmesi için suç isnat edilen kişiye de fırsat verilmelidir. Ancak kişiye tanınan savunma hakkı sınırsız olmamalı, adil

yargılanma ilkesini ihlal etmemelidir. Savunma hakkının kötüye kullanılması durumunda yargılama gereksiz şekilde uzayabilecek, adil yargılanma ilkesinin unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkının ihlaline neden olabilecektir. Bu nedenle savunma hakkına yapılacak sınırlamalara dikkat edilmesi gerektiği gibi, savunma hakkının sınırsız olmadığını da unutmamak gerekir.

Suç isnat edilen kişinin, çeşitli nedenlerle, kendisini muhakemenin evrelerinde etkin bir şekilde savunabilmesi çok güçtür. Suç isnat edildiği andan itibaren şüpheli veya sanık muhakeme makamları karşısında kendisini güçsüz ve savunmasız hissedecektir. Ayrıca teknik boyutu olan yargılama aşamalarında bilgisizliği ve tecrübesizliği neticesinde kendisine tanınan haklardan bihaber olacak, haklarını nasıl kullanacağını bilemeyecek, savunma hakkını etkin şekilde kullanması söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle kendisine etkin savunma yapmasında bilgi ve deneyimiyle yardımcı olacak bir müdafîye ihtiyaç duyacaktır.

Müdafî suç isnat edilen kişiye muhakemenin tüm evrelerinde hukuki bilgi ve tecrübesi ile destek olmanın yanında, suç isnat edilen kişinin kendisini daha güçlü hissetmesini de sağlayacaktır. İddia makamı karşısında da silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde savunma makamının bir süjesi olarak müdafinin bulunması gerekmektedir. Özellikle suçlama konusunun kapsamı ve karmaşıklığı, müdafî yardımını gerekli hale getirmektedir. Bunun yanında kişinin yaşı, fiziksel engeli gibi kişisel özellikleri de müdafî yardımının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Suç isnat edilen kişi savunması açısından önem arz eden noktaları aktarmakta güçlük çekebilir, yanlış aktarabilir veya savunma açısından önemi olmadığını düşünerek hiç aktarmayabilir. Müdafî, savunmada hangi konuların önem arz edeceğini bilerek savunmayı daha sistematik ve hukuki çerçevede gerçekleştirir. Burada müdafî maddi gerçeğe ulaşma noktasında da diğer yargı organlarına yardımda bulunmuş olur.

Savunmanın etkin şekilde gerçekleştirilebilmesi için müdafî yardımının önemi ve gerekliliği üzerinde durduktan sonra tespit ve önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

Yargı organı ve savunmanın bir sujesi olarak adil yargılanma açısından önemli bir yere sahip olan müdafilik kurumu iç hukukumuzda yasal mevzuatımızda düzenlenmesine rağmen anayasal düzeyde doğrudan düzenlemeye yer verilmemesi bir eksikliklerdir.

Müdafiden yararlanma hakkının daha etkin şekilde kullanılabilmesi için müdafinin hukuki donanım ve tecrübesinin yeterli düzeyde olması gerekir. Bunun için sadece avukat olmanın müdafilik için yeterli olmayacağı, müdafilik için teknik eğitim ve ayrı bir ölçme sınavı getirilmesi gerekir. Teknik eğitimin müdafilik konusunda uzmanlaşmaya yönelik olarak gerçekleştirilmesi, ardından yapılacak sınavın da, müdafii adayının liyakatini ölçmeye yönelik esaslı ve çok yönlü bir sınav olması gerekir. Bu sayede iddia makamı karşısında güçlü hukuki donanımı olan müdafiiyle adil yargılanmanın temel unsurlarından olan silahların eşitliği ilkesine uygun şekilde yargılama gerçekleşebilir.

Suç isnat edilen kişinin talebi üzerine veya zorunlu olarak atanan müdafiiye düşük bir maktu vekâlet ücreti ödendiğinden dolayı, müdafinin savunmaya katkısı genellikle çok fazla olmamaktadır. Yine aynı şekilde, müdafinin çok nitelikli bir savunma yapıp yapmamasının ya da dava konusunun karmaşıklığının, müdafinin alacağı vekâlet ücretinde herhangi bir değişiklik yaratmamaktadır. Bu nedenle, müdafinin dosyaya harcadığı emek ve mesaiye göre ücret takdirine yönelik yasal mevzuatta değişikliğe gidilmesi, müdafinin etkin savunma yapmak için daha fazla çaba göstermesine imkân sağlayabilecektir. Diğer yandan, suç isnat edilen kişinin atanan müdafiiyi seçme imkânı bulunmamaktadır. Kişiyeye atanan müdafiiyi seçme imkânı getirilmesi durumunda, müdafinin daha çok tercih edilmek amacıyla etkin savunma için daha fazla çaba göstermesine imkan sağlayabilecektir.

Müdafii, elbette yapmış olduğu iş karşılığında bir ücret hakkına sahip olacaktır. Ancak asıl görevi olan savunmayı etkin şekilde yerine getirmek için çaba sarf etmek, müdafinin öncelikli görevi olmalıdır. Dolayısıyla müdafii, mesleki etik kurallarına uygun davranmaya özen göstermelidir.

Müdafinin öncelikli amacı savunmanın etkin şekilde yapılmasını sağlamak olduğunu yukarıda belirtmiştik. Aynı zamanda sır saklama yükümlülüğünü ihlal

etmeden, maddi gerçeğe ulaşmak için diğer yargı makamlarına da yardımcı olur. En azından adli mercilere sanığın aleyhine olacak nitelikteki bilgi belgeyi vermeme hakkı olsa da adli mercileri yanlış yönlendiremez. Savunmayı daha etkin şekilde yapabilmek adına hukuka ve mesleki etik kurallarına uygun davranışlar sergilemek zorunda olduğunu unutmadan hareket etmelidir.

Amacı savunma hakkının etkin kullanılması olan müdafiyeye savunmaya ilişkin taleplerinde yargı mercileri ile diğer kamu kurumlarının gerekli kolaylığı sağlaması gerekir.

Müdafinin diğer unsurlara olduğu kadar kendi meslek kuruluşu olan barolara karşı da bağımsızlığının resmi olarak korunduğu gibi fiili olarak da korunması, savunma yaparken hiçbir etki altında kalmaması bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Cem Alper, **Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, İzmir, 2019.
- AKŞİT, Mustafa Cevat, **İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1975.
- AKYAZAN, Ahmet Emrah, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru Yönelme**, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2011.
- Albin, Eser M.Ç.J., “Alman ve Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda Sanığın Hukuki Durumu”, (Çev. Nur Centel), **Yargıtay Dergisi**, S.16, Y:1990, ss. 313-338.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı,” **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:10, 1993, ss.359-372.
- ALPKAYA, Gökçen, Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908), **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 12, Y.1990.
- ALŞAHİN, Mehmet Emin, “Müdafinin Dosyayı İnceleme Yetkisi”, **Legal Hukuk Dergisi**, C.4, S.2, Y.2006, ss.1053-1066.
- ALTIPARMAK, Cüneyd, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Madde Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları (Adil Yargılanma)”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.63, Y.2006, ss. 244-270.
- ALTUNDİŞ, Mehmet, “Avukatın Düşüncelerini Olgun ve Objektif Biçimde Açıklama Yükümlülüğü”, **Yasama Dergisi**, Sayı:8 Yıl: 2008.
- Amnesty International, Fair Trials Manual(Second Edition). United Kingdom Amnesty International Publication, aktaran Ahmet Ekinci, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü Ankara, 2015.
- ARIKAN, Günay, “Çapraz Sorgu İçin Hazır mıyız,” **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: Sayı:4, Yıl:2005, ss.107-114.

- ARSLAN, Çetin, “Hukuk Devletinde Müdafî Görevlendirmesi,” **Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı**, Cilt:3, Yıl:2012 (10-14 Ocak 2012), Ankara, www.ankarabarusu.org.tr. (29.12.2019), ss.194-227.
- AŞÇIOĞLU, Çetin, **Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz, Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı Cilt II**, Ankara, 1998.
- ATAÇ, Asiye Selcen, “İstinaf Kanun Yolunda Savunma Hakkı,” **BAÜHFD**, C. 13, S. 165-166, Y.2018.
- ATALAY, İbrahim Orkun, “Osmanlı Ceza Yargılaması Usulü Hukuku Üzerine Bir Deneme”, **EÜHFD**, C.11, S.3-4, Yıl:2007, ss. 239-272.
- ATAR, Fahreddin, **İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi**, Diyanet Yayinevi, Ankara, 1979.
- AYDIN, Çağrı Kan, “Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Susma Hakkı”, **TBB Dergisi**, S.91, Y.2010, ss.146-180.
- BALCI, Murat, “Zorunlu Müdafinin Hükümü Temyiz Etme Yükümlülüğü ve Görevi Kötüye Kullanma Suçu (Karar İncelemesi)”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt: 85, Sayı:2, Yıl:2011, ss.68-79.
- BALCI, Murat, M. Emin ALŞAHİN, Kerim ÇAKIR, **Ceza Muhakemesi Hukuku – I**, Adalet Yayinevi. Ankara 2017.
- BAŞIBÜYÜK, İsa, “AİHS 6/3-c Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.19, S. 2, Y. 2013, ss. 1339-1372.
- BATTAL, Şener, Nurşen ERDEM, “Avukatlık Mesleğinin Türkiye’deki Tarihçesi,” **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:5-6, Yıl:1985, ss.675-685.
- BAYILLIOĞLU, Uğur, “Savunma Hakkının Etkin Kullanımı Bakımından Müdafinin Önemi”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 2, Y. 2004, ss.39-53.
- BIÇAK, Vahit, Avrupa Birliği ile İlişkilerin Hazırlık Soruşturmasına Etkisi, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C. 1. S. 1. Y.1997, ss.301-313.
- BOZDAĞ, Ahmet, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, Adalet Yayınları, Ankara, 2014.
- BOZDAĞ, Ahmet, ŞIK Hüseyin, “Müdafinin Görevinin Sona Ermesi ve Sonuçları,” **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 2014, ss.47-66.
- CAN, Neslihan, “Adil Yargılanma Hakkı Işığında Denetim Muhakemesine Başvuru Hakkı,” **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt:24, Sayı:2, Yıl:2018, ss.766-783.

- CENTEL, Nur, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1984.
- CENTEL, Nur, Hamide ZAFER, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, 12. Baskı, İstanbul, 2015.
- ÇİHAN, Erol, Feridun YENİSEY, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 2. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 1997.
- ÇİN, Halil, Gül AKYILMAZ, **Türk Hukuk Tarihi**, Sayram Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2008.
- CLAUS, Roxin, Bernd SCHÜNEMANN, **Strafverfahrensrecht**, 27. Auflage, München, Verlag C.H. Beck, 2012.
- ÇAYAN, Gökhan, **Adil Yargılanma Hakkı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- ÇELİK, Abdullah, **Adil Yargılanma Hakkı Rehberi**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2014.
- ÇELİK, Adem, **Adil Yargılanma Hakkı (İHAS ve Türk Hukuku)**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.
- ÇETİN, Beytullah, **Savunma Hakkının Kısıtlanması**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018.
- ÇINAR, Sevinç, **Temel Hakları Koruma Yöntemlerinden Biri olarak Hak Arama Hürriyeti**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998.
- ÇIRAK, İsmail Çağlayan, **Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010.
- ÇUBUKGİL, Oktay, “Avukatın Sır Saklama Mecburiyeti,” **Ankara Barosu Dergisi**, S.4, Y.1957, ss.132-134.
- ÇULHA, Rifat, Fahrettin DEMİRAĞ, Ayşe NUHOĞLU, Salih OKTAR, Durmuş TEZCAN, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2018.
- DEMİRBAŞ, Timur, “Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması Ve Müdafilik”, **Legal Hukuk Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:32, Yıl:2005, ss.2871-2883.
- DERDİMAN, Cengiz, “Hazırlık Soruşturmasında Müdafiden Yararlanma Hakkı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:29, Sayı:3 Yıl:1996, ss.117-139.

- DERELİ, Alpaslan, **Mutlak Bozma Nedeni Olarak Savunma Hakkının Kısıtlanması**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul, 2019.
- DIVRAK, Yasin, Ahmet Hasan KILIÇ, **Savunma Hakkı**, Çağrı Avukatlar Grubu, İstanbul, 2004.
- DİNÇ, Güney, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne göre Silahların Eşitliği”, **TBB Dergisi**, Sayı: 57, Yıl: 2005, ss.283-306.
- DİNÇ, Güney, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre Avukatla Savunma Hakkı,” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı:55, Yıl: 2004, ss.165-200.
- DOĞAN, İlhan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılanma Hakkı 6. Madde**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Diyarbakır, 2008.
- DOĞMUŞ, Simay, “Soruşturma Evresinde Müdafinin Dosya İnceleme Yetkisinde Karşılaşılan Sorunların Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Değerlendirilmesi,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Özel Sayı, Yıl:2019, ss. 1059-1096.
- DOĞRU, Osman, NALBANT Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, Cilt:1, T.C. Yargıtay Başkanlığı Yayınları, Şen Matbaa, Ankara, 2012.
- DONAY, Süheyl, **İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1982.
- DÖNMEZ, Burcu Demren, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007.
- DÜLGER, Volkan, Ceza Muhakemesinde Müdafinin Konumu ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar, **Ankara Barosu Dergisi**, sayı:4, Yıl: 2012, ss. 40-76.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERDEM, Ruhan, “AİHM Kararları Işığında Tutuklu Sanık Bakımından Hazırlık Soruşturması Dosyasını İnceleme Hakkı” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl:2004, cilt:6 sayı:1, ss.67-110.
- ERDOĞAN, Mustafa, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2007.
- EREM, Faruk, “Savunma Hakkının Tarihsel Gelişimi,” **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:2, Yıl:1990, ss.206-214.

- EREM, Faruk, **Diyalektik Açidan Ceza Yargılaması Hukuku**, Işın Yayıncılık, 6. Bası, Ankara 1986.
- EREM, Faruk, **Meslek Kuralları (Şerh)** TBB Yayınları, Sevinç Matbaası, İkinci Baskı, Ankara, 1973.
- EREM, Faruk, Savunma Hakkının Kökeni, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:5, 1984, ss.689-705.
- ERİŞ, Uğur, “Savunma Dokunulmazlığı Koşulları Değerlendirmesi” **Ankara Barosu Dergisi**, S:3 Ankara, 1984.
- ERTEKİN, Gözde Uzun, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- FEYZİOĞLU, Metin, “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve İHAS”, **AÜHFD**, C.48, S. 1-4, Ankara 1999, ss.135-163.
- FEYZİOĞLU, Metin, **Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÖKÇEN, Ahmet, Murat BALCI, Kerim ÇAKIR ve Mehmet Emin ALŞAHİN, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Adalet Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2018.
- GÖKÇEN, Ahmet, 1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezayı Kanun-ı Muvakkatı, **SÜHFD**, C.4, S.1-2, Y. 1994, ss. 203-288.
- GÖKYAYLA, Emre Kadir, **Avukatlık Sözleşmesinin Avukatın Azli ve İstifasıyla Sona Ermesi**, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “İHAS’da Adil Yargılanma,” **AÜSBFD**, İlhan Öztrak’a Armağan, C. 49, S. 1-2, Y. 1994, s. 1-232.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Doğru Yargılama**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara. 1995.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve Feyyaz GÖLCÜKLÜ, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması**, Turhan Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, 2013.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Feyyaz GÖLCÜKLÜ, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.
- GÜNER, Semih, **Avukatlık Hukuku**, 5. bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2011.

- GÜROL, Candaş, “Tanığın Korunması Müessesesi ve Adil Yargılanma Hakkı”, **TBB Dergisi**, Sayı: 60, Yıl:2005, ss. 44-53.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, C: 51, S.1, Y. 1994, ss.20-40.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Yapılan Değişiklikler Üzerine, **Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 43, Sayı, 1, Y.1993, ss. 37-47.
- Harris, D.J. O’boyle,M. Bates, E.P. Buckley, C.M. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku** (çev. Ed. Hülya Dinçer), Şen Matbaa Yayınevi, 2013, (Eserin orijinali 2009’da, Oxford University Press’de yayımlanmıştır).
- İÇEL, Kayıhan, Yener ÜNVER, **Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.
- İLAL, Ersan, “Magna Carta”, **İÜHFİM**, Cilt 34, Sayı 1-4, Yıl 1969, ss.210-242.
- İNCEOĞLU, Sibel, “Adil Yargılanma Hakkı”, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme**, (Ed. Sibel İnceoğlu), 1. Baskı, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Projesi Basımı, Ankara, 2013, ss. 250- 270.
- İNCEOĞLU, Sibel, **Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği**, İnsan Hakları Reformlarının Uygulanmasına Destek Projesi Basımı, Ankara, 2007.
- İNCEOĞLU, Sibel, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler**, Beta Basım, 4.Baskı, İstanbul 2013.
- KALABALIK, Halil, **İnsan Hakları Hukuku (Kavram-Uygulama-Hak ve Ödevler)**, 3.Baskı, Ankara, 2013.
- KARAARSLAN, Hilal, “Adil Yargılanma Hakkı,” **Hukuk Gündemi Dergisi**, S.2, Y. 2010, s.23-26.
- KARAKAYA, Naim, “Türk Ceza Hukukunda Savunma Dokunulmazlığı”, **Hukuk ve Adalet Dergisi**, S. 3, Y. 2004, ss.276-299.
- KARAKEHYA, Hakan, “Ceza Muhakemesinde Zorunlu Müdafilik”, Uğur Alacakaplan’a Armağan, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, C.1, Y.2008, ss. 417-430.
- KARAKEHYA, Hakan, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma**, , Savaş Yayınevi, Ankara, 2008.

- KARAKEHYA, Hakan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Savaş Yayınevi, 2. Basım, Ankara 2016.
- KARAKOÇ, Gökhan, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, Edirne, 2010.
- KARAKUŞ, Hakan, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında ve Karşı oylarında Türkiye**, Birinci Baskı, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2001.
- KAREKAHYA, Hakan, Türk Ceza Muhakemesinde Sanığın Dosya İnceleme Hakkı, **EÜHFD**, Cilt:11, Sayı:3-4, Yıl:2007, ss.131-147.
- KAŞIKARA, Mustafa Serhat, **İHAS Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Ve Türkiye**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.
- KAYA, Abdulkadir, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6/3. maddesiyle Sanıklara Getirilen Haklar ve Güvenceler,” **Adil Yargılanma Hakkı**, Nergiz Yayınları, İstanbul, 2004.
- KAYNAK, Ali Osman, Uluslararası Sözleşmeler Işığında “Adil Yargılanma Hakkı” ve İç Hukukumuzla Karşılaştırılması, **Manisa Barosu Dergisi**, C.25, S.96, Y.2006.
- KİTAPÇIOĞLU, Tülay, **Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Soruşturmanın Sonuçlandırılması**, Legal Yayınevi. İstanbul, 2014.
- KOCA, Mahmut, “**Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı**,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü, İstanbul, 1998.
- KOCA, Mahmut, İlhan ÜZÜLMEZ, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 6 Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2013.
- KOCAOĞLU, Serhat Sinan, Türk Ceza Kanunu (m.128) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Bir Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Savunma Dokunulmazlığı, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 4, Yıl 2012, ss. 19-38.
- KOCAOĞLU, Serhat Sinan, “Bir Siyasi ve Sosyal Karşıt Güç Olarak Müdafî, **Ankara Barosu Dergisi**, S.1, Y.2012, ss.359-368.
- KOCAOĞLU, Serhat Sinan, “Susma Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı:1, Yıl:2011, ss.29-58.
- KOCAOĞLU, Serhat Sinan, “Tarihsel Perspektifi ile Batı Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî,” **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt:68, Sayı:3 Yıl:2010, ss.117-133.

- KOCAOĞLU, Serhat Sinan, **Müdafi**, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011.
- KUNTER, Nurullah, Feridun YENİSEY ve Ayşe NUHOĞLU, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Arıkan Yayınları, 14. Bası, İstanbul, 2006.
- MAHMUTOĞLU, Fatih Selami, Selman DURSUN, **Türk Hukukunda Müdafinin Görevden Yasaklılık Halleri**, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004.
- MENGEN, Fatma Betül, **İslam Ceza Hukukunda Savunma Hakkı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2019.
- MISIR, Haşim, **Mitolojiden Günümüze Savunma**, Gaziantep Barosu Yayınları, Gaziantep, 2012.
- MOLE, Nuala, Catharina HARBY, **Adil Yargılanma Hakkı**, İnsan Hakları Kitapları, 2001.
- OĞUL, Oğuzhan, **Ceza Yargılamasında Savunma Hakkının Sınırlandırılması**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- OKANDAN, Recai Galip, "1215 Büyük Hürriyet Fermanı," **İÜHF**, Cilt 31, S. 1-4, Y. 1965, ss.3-7.
- OKTAR, Salih, "Ceza Muhakemesi Hukukumuzdaki Son Gelişmeler Karşısında Müdafi, Dr. Dr. h. c. Silvia Tellenbach'a Armağan". **Seçkin Yayıncılık**, 2018, ss. 1127-1155.
- ÖZBEK, Veli Özer, **CMK İzmir Şerhi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Anlamı**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.
- ÖZBEK, Veli Özer, Koray DOĞAN, Pınar BACAKSIZ, İlker TEPE, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınları, 11.baskı, Ankara, 2018.
- ÖZGEN, Eralp, "Adil Yargılanma Hakkının Boyutları", **Çağdaş Hukukçular Dergisi**, Aralık, 1997.
- ÖZGENÇ, İzzet, Cumhur ŞAHİN, "İddia ve Savunma Hakkı," **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1-2, Yıl:2001, ss.84-111.
- ÖZKAN, Meral Sungurtekin, **En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku**, 1. Baskı, Fakülteler Barış Kitabevi, İzmir, 2006.
- ÖZKORKUT, Nevin Ünal, "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", **AÜHFD**, C.52, S.4, Y.2003, ss.147-154.

- ÖZTÜRK, Bahri, Mustafa Ruhan ERDEM, Özge SIRMA ve Yasemin SAYGILAR, **Ceza Muhakemesi Hukuku Temel Bilgiler**, Yeni Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Yenilenmiş 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- ÖZTÜRK, Bahri, Mustafa Ruhan ERDEM, **Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, 11. Baskı, Seçkin Yayıncılık Ankara, 2007.
- PEKCANITEZ, Hakan “Medeni Yargıda Adil Yargılama”, **İzmir Barosu Dergisi**, S.2, İzmir 1997, ss. 35-57.
- PEKCANITEZ, Hakan, “Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi”, **Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir, 2000, ss.408-427.
- REİSOĞLU, Safa, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.
- ŞAHİN, Cumhur, “Sanığın Savunmasını Hazırlamak İçin Gerekli Zamana ve Kolaylıklara Sahip Olma Hakkı (İhas 6/3- b),” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8. S. 1-2, Y.2004, ss. 1-47.
- ŞAHİN Cumhur, **Ceza Muhakemesi Hukuku – I**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017.
- ŞAHİN, Cumhur, **İkrar ve Savunma Hakkı, Ceza Hukuku Reformu**, Sempozyum, 20-23 Ekim 1999, Umut Vakfı Yayınları, 2001.
- ŞENOL, Cem, **Teori ve Uygulamada Ceza Muhakemesinde Hukuka Aykırı Delillerin Kullanılması ve Değerlendirilmesi Yasağı**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- TAHİROĞLU, Bülent, Belgin ERDOĞMUŞ, **Roma Hukuku Dersleri**, Der Yayınları, İstanbul 2005.
- TAKÇI, Tuğçe, **Türk ve Avrupa Hukukunda Temel Hak Boyutuyla Adil Yargılanma Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.
- TANER, Mehmet Tahir, **Ceza Muhakemeleri Usulü**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1950.
- TAŞKIN, Cankat, Müdafinin ve Vekilin Hukuki Yardımı, Sınırları ile Uygulamada Karşılaşılan Sorunların AİHM İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 69, Yıl: 2007, ss.211-240.
- TEMİZ, Yağmur, “Türk Hukukunda Çapraz Sorgu Tartışmaları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, Yıl:2015, ss.299-332.
- TEZCAN, Durmuş, “Tercümandan Yararlanma Hakkı”, **SBF Dergisi**, C.53, S.1, Y.1997, ss.693-700.
- TEZCAN, Durmuş, Jeremy MCBRİDE, Teoman ERGÜL, Fahrettin DEMİRAĞ VE Serkan CENGİZ, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında**

Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

TEZCAN, Durmuş, Mustafa Ruhan ERDEM ve Oğuz SANCAKTAR, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.

TEZCAN, Durmuş, Mustafa Ruhan ERDEM, Oğuz SANCAKDAR, Murat Rıfat ÖNOK, **İnsan Hakları El kitabı**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2006.

TOROSLU, Nevzat, Metin FEYZİOĞLU, **Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi**, 17. Baskı, Ankara, 2017.

TOSUN, Öztekin, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 4.Bası, 1984.

TURAN, Hüseyin, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı**, 1. Bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=söz>

TÜRKEKEL, Adem, **Ceza Yargılamasının Kovuşturma Aşamasında Adil Yargılanma Hakkı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010.

TÜRKOĞLU, Halide Gökçe, **Roma Hukukunda Suç ve Ceza**, 2. Basım, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017.

TÜRMEK, Rıza, "Gizli Tanıklar ve Adil Yargılanma", **Milliyet**, 19.03.2010, <http://www.milliyet.com.tr/gizli-taniklar-ve-adil-yargilanma/riza-turmen/siyaset/siyasetyazardetay/19.03.2010/1213430/default.html>, (07.12.2019)

TÜSİAD, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu: Anayasa Hukuku, İdare Hukuku ve Ceza Hukuku Açısından**, TÜSİAD Yayınları, 2003.

TÜZMEN, Şemsettin, "Avukatlıkta Meslek Sırrını İfşa Suçu," **Ankara Barosu Dergisi**, S. 1. Y.1962.

Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, Çev. Fadil Ahmet TAMER Ve Erol KAPLAN, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Uluslararası Af Örgütü, **Türkiye Raporları**, Alan Yayıncılık, Kasım, 1989.

ÜÇÖK, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", **AÜHF**, S. 1, C. 3, Y. 1947, ss.48-74.

ÜÇÖK, Coşkun, "Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu", **Ajans-Türk Matbaası**, Ankara 1964, ss.35-48.

- ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi ve İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Basımevi, Ankara, 2001.
- ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995.
- ÜNVER, Yener, Hakan HAKERİ, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 9. Baskı, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014.
- VITKAUSKAS, Dovydas ve Grigoriy DİKOV, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması, Uygulamacılar İçin El Kitabı**, Dovydas Vitkauskas tarafından hazırlanan 2. Baskı, AYM Yayınları, 2018, Çev.Av. Serkan CENGİZ.
- YENİSEY, Feridun, Ayşe NUHOĞLU, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınevi, 5. Baskı, 2017.
- YENİSEY, Feridun, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Doğrudan Soru ve Çapraz Sorğu Sempozyumu**, Tebliğler Kitabı, Ankara, 2017.
- YILDIRIM, Ali, “Sanığın Susma Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, C.5, S.6 Y.1988, ss.682-701.
- YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2011.
- YURTCAN, Erdener, **Alman Hukukunda Müdafinin Görevden Yasaklanması**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981.
- YURTCAN, Erdener, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Adalet Yayınevi, 15. Baskı, Ankara, 2018.
- YURTCAN, Erdener, **CMK Şerhi**, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.
- YÜCEL, Mustafa T., “Yargılamada Objektiflik ve Tarafsızlık”, **TBB Dergisi**, S.111, Y. 2014, ss. 117-132.
- ZAFER, Hamide, “Savunma Hakkı ve Sınırları,” **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**. “Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan,” Sayı:2, Cilt:19. Yıl:2013, ss. 507-540.
- ZAFER, Hamide, **Faile Yardım Suçu ve Müdafinin Bu Suçtan Sorumluluğu**, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

MAHKEME KARARLARI

- AİHM, Adamkiewicz-Polonya davası, Başvuru No:54729/00, Karar T. 02.03.2010, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Adolf- Avusturya davası, K. Tarihi: 26.03. 1982, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Akdağ-Türkiye davası, Başvuru No:75460/10, Karar T. 17.09.2019, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Aksin ve Diğerleri-Türkiye davası, Başvuru No:4447/05, Karar T. 01.10.2013, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Baran Karadağ davası, B. No: 2014/12906, Karar T. 07.05.2015, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Benham ve İngiltere davası, Başvuru No:19380/92, Karar T. 10.06.1996, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Bonzi/İsviçre davası, Başvuru No:7854/77, Karar T. 12.07.1978, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Brennan-Birleşik Krallık davası, Başvuru No:39846/98, Karar T.16.10.2001, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Candaş vd-Türkiye davası, Başvuru No: 7851/05, Karar T. 13.03.2018, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Cartledge-Birleşik Krallık davası, Karar T.09.04.1997. <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Dayanan-Türkiye davası, Başvuru No:7377/03, Karar T. 13.10.2009, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Deumeland, Almanya davası, Başvuru No:9384/81, Karar T. 29.05.1986, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Eckle, Almanya davası, Başvuru No:8130/78, Karar T. 15.07.1982, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Elçi ve diğerleri-Türkiye davası, Başvuru No:23145/93 ve 25091/94, Karar T.13.11.2003, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Falakaoğlu-Türkiye davası, Başvuru No:77365/01, Karar T. 26.04.2005, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Findlay v. İngiltere davası, Başvuru No.22107/93, Karar T. 25.02.1997, <https://hudoc.echr.coe.int>

- AİHM, Girişen-Türkiye davası, Başvuru No:53567/07, K. Tarihi: 13.03.2018, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Golder-Birleşik Krallık davası, Başvuru No: 4451/70, Karar T. 21.02.1975, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Göç-Türkiye davası, Başvuru No:36590/97, Karar T. 09.11.2000, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Gökbulut-Türkiye davası, Başvuru No:7459/04, Karar T. 29.03.2016, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Gregacevic v. Hırvatistan davası B. No: 58331/09, Karar T. 10.07.2012, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Hakansson ve Sturesson-İsveç Davası, Başvuru. No: 11855/85, Karar T. 21.02.1990, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, İbrahim ve Diğerleri-Birleşik Krallık davası, Başvuru No.50541/08, Karar T.13.09.2016, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Kalem-Türkiye davası, Başvuru No:70145/01, Karar T. 05.12.2006, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Kolu-Türkiye davası, Başvuru No:35811/97, Karar T: 02.08.2005, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Kröcher ve Möller/İsviçre davası, Başvuru No: 8463/78, Karar T. 09.07.1981, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Mattoccia v. Italy, Başvuru No:23969/94 Karar T. 25.07.2000, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Minelli/İsviçre Davası, Başvuru No: 8660/79, Karar T. 25.03.1983, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Neumeister v. Avusturya davası, Başvuru No.1936/63, Karar T. 27.06.1968. <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Öcalan-Türkiye davası, Başvuru No:46221/99, Karar T. 12.05.2005, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Örs ve Diğerleri-Türkiye davası, Başvuru No:46213/99, Karar T. 20.06.2006, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AİHM, Quaranta/İsviçre Davası, Başvuru No: 12744/87, Karar T.24.05.1991, <https://hudoc.echr.coe.int>;

- AIHM, S. ve İsviçre davası, Başvuru No:12629/87 Karar T.28.11.1991, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM, Soytemiz-Türkiye davası, Başvuru No:57837/09, Karar T. 27.11.2018, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM, Sramek v. Avusturya kararı, Başvuru No. 8790/79, Karar T. 22.10.1984, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM, Twalip -Yunanistan davası, Başvuru No: 24294/94, Karar T. 09.06.1998, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM, Zana-Türkiye davası, Başvuru No:18954/91, Karar T. 25.11.1997 <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM, Zana-Türkiye Davası, Başvuru No:26982/95, Karar T. 06.04.2004, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM, Poitrimol-Fransa davası, Başvuru No:14032/88, Karar T. 23.11.1993 <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM. Kamasinski-Avusturya davası, Başvuru No: 9783/82 Karar T. 12.19.1989, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM. John Murray ve Birleşik Krallık davası, B. No. 18731/91 Karar T. 9.2.1996, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AIHM. Pakelli ve Federal Almanya davası, Başvuru No:8398/78, Karar T. 25.4.1983, <https://hudoc.echr.coe.int>
- AYM, Başvuru No: 2013/6742, Karar T. 26/6/2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
- AYM, Başvuru No: 2014/3836, Karar T. 17/9/2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
- AYM, Gürhan Nerse davası, Başvuru No:2013/5957, Karar T. 30.12.2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
- AYM. Oğuz Atış ve diğerleri davası, Başvuru No: 2013/4186, Karar T.15.10.2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
- Yargıtay 13. HD. 2008/5679 E. 2008/11903 K. 16.10.2008 Tarihli İlamı. www.uyap.gov.tr

- Yargıtay 14. CD. 2018/10198 E. 2019/9443 K. 06.05.2019 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay 15. CD. 2014/22859 E. 2015/570 K. 19.01.2015Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay 16. CD. 2019/903 E. 2019/5615 K. 19.09.2019 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay 4. CD. 2009/19013 E. 2011/21017 K. 14.11.2011 Tarihli İlâmı
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay 8. CD. 2016/1331 E. 2016/4060 K. 28.03.2016 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay 8. CD. 2016/3112 E. 2016/5866 K. 02.05.2016 Tarihli ilâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay 8. CD. 2017/12403 E. 2019/13143 K. 05.11.2019 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2011/10-82 E. 2011/204 K. 11.10.2011 Tarihli ilâmı,
www.uyap.go.tr
- Yargıtay CGK. 1999/1-213 E. 1999/219 K. 28.9.1999 Tarihli ilâmı
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2003/4-220 E. 2003/242 K. 07.10.2003 tarihli
ilâmı,www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2007/4-105 E, 2007/174 K, 17.07.2007 Tarihli İlâmı.
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2007/6-13 E. 2007/54 K. 06.03.2007 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2008/6-71 E. 2008/85 K. 15.04.2008 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2010/11-251 E. 2010/267 K. 21.12.2010 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2011/6-249 E. 2012/1 K. 31.01.2012 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2015/15-202 E. 2019/508 K. 27.06.2019 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr
- Yargıtay CGK. 2017/5-188 E. 2019/544 K. 17.09.2019 Tarihli İlâmı,
www.uyap.gov.tr

Yargıtay CGK. 2019/6-195 E. 2019/613 K. 17.10.2019 Tarihli İlamı,
www.uyap.gov.tr

Yargıtay HGK. 2009/13-482 E. 2009/556 K. 25.11.2009 Tarihli İlamı,
www.uyap.gov.tr